

A-18514

K. PRAAKLI



A-18514

KARL PRAAKLI

Sundeksemplar

3 " 88 1950 a.

EESTI
KEELE ÕPIK

VI KLASSILE



EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN 1950

Eesti NSV Haridusministeeriumi poolt kinnitatud.

2

Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu

8208

ARHIIVKOGU

I. Varem õpitu kordamine ja süvendamine.

1. HÄÄLIKUÕPETUS.

Häälik ja täht.

Inimese mõtted väljenduvad lausetes. Laused koosnevad sõnadest. Sõnad koosnevad häälikuist. Häälikute kirjalikke märke nimetame tähtedeks. Häälikuid hääldame ja kuuleme, tähti kirjutame ja näeme. Tähtede abil võime oma mõtteid avaldada kirjas.

1. Ulesanne. Määrata, mitu tähte ja mitu häälikut on järgmiste lausete sõnades.

Iga algus on raske. Püsivus viib ikka sihile. Hool kannab vilja.

Võõrhäälikud.

2. Ulesanne. Tuletada meelde tähestik ühes võõrtähtedega.

Eesti tähestikus esineb 10 võõrtähte:
c, č, f, q, š, z, ž, w, x, y (loe tse, tše, ef, ku, ša, ze, že, kaksis-ve, iks, igrek e. üpsilon).

Neist tarvitatakse tähti **f, š, z, ž** rahvusvahelistes sõnades ja uuslaenudes. Näiteks: *professor, foto- graaf, referaat, füüsika, šifoon, brošüür, šabloon, tušš, dušš, bolševik, tšello, zooloogia, loož, garaaž, prožektor, oranž, žürii, žurnaal, džungel, džuuut, tšempion.*

Võõrkeelsetes nimedes võivad esineda aga kõik 10 võõrtähte. Näiteks: *Marx, Celsius* (l. tselsius), *Boccaccio* (l. bokatšo), *Čapek* (tšehhi nimi, l. tšapek), *Čiurlionis* (leedu nimi, l. tsurljoonis), *Fudžijama* (jaapani n.), *Don Quijote* (l. kihhote), *Kreutzwald* (l. kreutsvalt), *Huxly* (l. haksli), *Chrysippos* (l. krüsippos).

Samuti esinevad kõik võõrtähed võõrkeelseis väljendesis. Näiteks: *forte, Taraxacum officinale* (l. taraksakum ofits:nale = harilik võilill), *circa* (l. tsirka), *crescendo* (l. krešendo).

Meeles pidada. Rahvusvahelised sõnad ja uuslaenud kirjutame nii, nagu hääldame, võõrkeelsed nimed ja väljendid aga kirjutame tavaliselt nii, nagu kirjutatakse need selles keeles, kust need on pärit.

Erandlikult kirjutatakse hääldamisparaselt üldiselt tuttavaks saanud kohanimed. Näit.: *Neeva* jõgi (vene keeles Heba), *Helsingi* (soome k. Helsinki), *Varssavi* linn (poola k. Warszawa) jt.

3. Ülesanne. Selgitada eespool esitatud rahvusvaheliste sõnade tähendus, kasutades vajaduse korral sõnastikku. Harjutada nende õiget hääldamist.

4. Ülesanne. Esitada võõrtähtede **f, š, z, ž** vasted vene keeles. Nimetada vastavaid venekeelseid näiteid. Kuidas kirjutada eesti keeles vene tähti **ц, ч, ш?**

5. Harjutus. Kirjutada kriipsu asemele **s, ts, š, šš, tš, z, ž** või **dž**, nagu on nõutav. Kahtluse korral kasutada sõnastikku. Tähele panna, et **ž** kõrval esineb **d** (seega **dž**), **š** kõrval aga **t** (seega **tš**). Pealkirjaks: *Võõrtähtede kirjutamine.*

Joonestamisel tarvitatakse tu—i. Kooperatiivist osteti

—okolaadi. Maaler tarvitab poordi värvimisel —ablooni. Pärast võimlemist jooksi du—i alla. Autod seisavad garaa—is. Vaipade tikkimisel tarvitati —uuti. —oologia-museumis vaatlesime huvitavaid loomi. Pro—ektorid valgustasid süsimusta taevast. Tallinna külastamisel käisime ka —irkuses. Maateaduse tunnis kuulsime huvitavaid lugusid India —unglitest. Kundas on —emendivabrik. Tüdruk kandis kaunist oran—i suvikleiti. Ilmus mitu huvitavat bro—üüri. Novellivõistluse —üriisse kutsuti kommunistlike noorte esindaja. Mu koolivend õpib —ellomängu.

Vaadelda järgnevate sõnade kirjutamist.

a) *k, p, t* sõna algul.

<i>hips</i>	<i>pagas</i>	<i>taanlane</i>
<i>kitarr</i> (om. <i>kitarri</i>)	<i>palkon</i>	<i>taglas</i>
<i>kreeka</i>	<i>pataljon</i>	<i>toos</i>
<i>kraad</i>	<i>patarei</i>	<i>topelt</i>
<i>kurt</i> (om. <i>kurdi</i>) = vöö	<i>plokk</i>	<i>tort</i>
<i>kurv</i> (om. <i>kurvi</i>) = kõver- joon, käänd	<i>pluus</i> (om. <i>pluusi</i>)	<i>tablett</i>
	<i>puljong</i>	<i>traditsioon</i>

b) *b, d, g* sõna algul.

<i>bakter</i>	<i>dialog</i>	<i>grupp</i>
<i>bass</i>	<i>diplom</i>	<i>granaat</i>
<i>bassein</i>	<i>dress</i>	<i>garderoob</i>
<i>bensiin</i>	<i>dekoreerima</i>	<i>geograafia</i>
<i>binokkel</i>	<i>demobiliseerima</i>	<i>galopp</i>
<i>büroo</i>	<i>duett</i>	<i>graniit</i>
<i>brigaad</i>	<i>dokument</i>	<i>gaas</i>
<i>baromeeter</i>	<i>deklamatsioon</i>	<i>gloobus</i>
<i>ballaad</i>	<i>dekoratsioon</i>	<i>graafik</i>
<i>biskviit</i>	<i>doos</i>	<i>grammatika</i>
<i>ballett</i>		

6. **Harjutus.** Moodustada lauseid, tarvitades eespool antud sõnu. Pealkirjaks: *Uuslaene*.

7. **Harjutus.** Kirjutada järgmisis lauseis kriipsu asemele *b* või *p*, *d* või *t*, *g* või *k*. Vajaduse korral kasutada sõnas-tikku. Pealkiri endine.

b — p

—agasikassa on enne rongi väljumist avatud. Mihhailov on kuulus nõukogude —assilaulja. Mitmekorruselistele majadele on ehitatud vaipade kloppimiseks ja riiete tuulutamiseks sellekohased —alkonid. Otsin uue joonistus—loki. Koolile osteti uus —ianiino. Külalise vastuvõtuks oli kogunenud —erroomile hulk rahvast. —rigaad on jaotatud lülideks. —rikett on väga hea kütteaine.

d — t

Sünnipäevaks kingiti mulle nägus —ort. Hilissügisel pandi —opelaknad ette. Kehakultuurilased esinesid ühtlastes —ressides. 1. mail, —raditsioonilisel tööloppühil, olid kõik hooned —ekoreeritud. Kirjandusring korraldas —eklamatsioonide võistluse. Meie kinodes näeb väga häid —okumentaalfilme. Gripi—ablette saab apteegist ilma retseptita.

g — k

Mitu meetrit sa —ranaati heidad? Tehase plaanitaitmise —raafik näitab pidevat tõusu. Teater „Estonia” täiendab oma —arderoobi vennasvabariikide —ostüümidega. Verhojanskis on külma kuni 70 —raadi. Mälestussamba alus valmistati —raniidist. —eo—raafia tunnis kasutatakse —loobust. —ipsi kasutatakse ka põlluväetisena. Mu isa ostis nägusa —ravüüri.

8. **Harjutus.** Kirjutada 5 sõna, kus esineb võõrhäälik š,

5 sõna, kus esineb ž, ja 2 sõna, kus esineb z. Pealkirjaks: *Võõrhäälikud š, ž, z.*

9. **Harjutus.** Leida sõnastikust järgmiste sõnade tähendus ja kasutada neid sõnu lauseis. Pealkirjaks: *Uusi sõnu.*

Eepos, klaviatuur, oheldama, ornament, generaator, šamott, tseremoonia, profiil, džemper, taglas, uljas, üllas, moto, diagnoos, distants.

Prakli, Karl - Eesti keeleõpik VI kl-ale, Tem 1950

h sõna algul.

10. **Ülesanne.** Tuletada meelde sõnu, mis algavad *h*-ga, ja mis algavad ilma *h*-ta.

Vaadelda ka sõnastikus (raamatu lõpus) *h*-ga algavaid sõnu. Omistada tähelepanu eriti neile, mis tähenduselt võõramad. Koostada neist kümmekond lauset. Pealkirjaks: *h-ga algavaid sõnu.*

11. **Harjutus.** Kirjutada *h*, kui vaja. Pealkirjaks: *h-ga ja h-ta algavaid sõnu.*

Vana —urtsik; suur —uudis—imu; avar —ulgumeri; —äkiline tuule—iil; —ere valgus; ei sobi —irvitada; lained —õõtsutasid; juttu —eietama; lõnga —arutama; kirjandusteost —arutama; —ägeda loomuga; kõik on —elevil; —all oli maas; malmesemed on —aprad; seis:s —arkisjalu; Golfi —oovus; lume—elbed —õljuvad; sireenid —uilgavad; masinad —undavad; —undid —uluvad; —orisondil kerkis päike.

Helitud häälikud.

Meenutada, millest tunneme helituid häälikuid.

Meeles pidada. Helitud häälikud on:

g, b, d, k, p, t, s, h, f, š.

Värsistatult:

*ge-be-de ja ka-pe-te
es ja ha ning ef ja ša.*

Reegel. Helitute häälikute (*g, b, d, k, p, t, s, h, f, š*) kõrval kirjutatakse harilikult *k, p, t*.

12. Harjutus. Täita lünk, kuis nõutav. Pealkirjaks: *Helitute häälikud*.

Ennäe, sealt ta tuleb—i! Vah—ra otsas vilis—ab ü—sik ku'dnökk. Kuns—inäitusel äratas tähelepanu suur pannoo Suure Isamaasõja teemadel. Plahvatuses oli varisenud krohv—i. Erutusest ei saanud ma und—i silma. Tulikahju levides süttis viimaks autogaraaž—i. Võt—e kim—sud—kom—sud ja hakake minema! See õpilane esineb—i kõnekooris Lembitu osas. Kas teil on hõl—sam töötada õh—uti või hommikuti? Mus—ad pilved ka—sid taevast ja vars—i hakkas sadama. Muis—set linnust piiras sügav veega täidetud kraav. Orkes—er mängis NSV Liidu hümnid.

13. Harjutus. Liita *-ki* või *-gi*. Pealkirjaks: *Liitmine*.

Kauss, kamm, lint, kuub, linn, läksid, oranž, tušš, kass, praad, arg, sepp, võttis, kaart, aknad, lehm, kohv, summad, tald, ahv, šeff.

g, b, d erandlik märkimine helitute häälikute kõrval.

Kuigi üldreegliks on, et helitute häälikute kõrval kirjutatakse *k, p, t*, esineb erandlikult helitute häälikute kõrval ka *g, b, d*, nimelt järgnevatel juhtudel:

a) kui sõna algvormis esineb *g, b, d*.

kärbes — kärbsed	võrdle hõlpus — hõlpsad
soodus — soodsad	vaikne — vaiksed
hoogus — hoogsad	võitma — võitsid
leidma — leidsin	katma — katsid
kandma — kandsin	tähtis — tähtsad
jalg — jalgsi	jm.

s tuleb siin *g, b, d* naabrusse sõna muutmisel ning ta ei tõrju välja siin algvormis esinevat *g, b, d-d*.

Algvormi all me mõtleme käändsõnade nimetavat kääneta ja pöörd sõnade *ma*-tegevusnime.

b) liitsõnus, kui liitmisel *g, b, d* satub helitu hääliku kõrvale.

king + sepp = kingsepp

umb + sõlm = umbsõlm

kard + pael = kardpael

c) v õ õ r s õ n u s nagu asbest, observatoorium, anekdoot, röntgenikiired, absoluutne jm.

14. Harjutus. Täita lünk, nagu nõutav. Pealkirjaks: *Helitute häälikute õigekirjutus*.

a) Traktoristid kün—sid mitmen—at päeva. Tallimehed söö—sid hommikul ae—sasti hobused ja kolhoosnikud raken—sid nad vankri ette. Siis sõi—sid ka nemad põllule ja hak—sid kündma. Üheskoos töö—ades edenes töö jõu—sasti. Ka soo—sad ilmad eden—sid tööd. Kõik täi—sid oma plaani. Ae—sasti küntud põllud ja hoolas harimine töötavad mitmekor—set saaki.

b) Suure Munamäe a—soluutne kõrgus on 317 meetrit. Meie klassi õpilastel käib 23 e—semplari ajaleh—e „Säde”. Tartus käies külastasime ka o—servatooriumi. Rahvas on loonud lõbusaid anak—oote rumalaist pappidest ja kurjadest ku—jastest. Rau—teejaamast teatati, et kin—seppade artelli kaup on päralt jõudnud. Kõik võ—sid ül—isest ron—käigust osa. Sõjasangari rin—a eh—isid or—enid.

15. Harjutus. a) Moodustada antud sõnadest ainsuse omastav kääne, kus *s* kõrval erandlikult esineb *g, b, d*.

Kahejalgne, nüüdne, kuldne, raudne, hoogne, urbane, vanaegne, kaudne, ühekordne.

N ä i d i s: *kahejalgne — kahejalgse, nüüdne — nüüdse...*

b) Kirjutada lihtmineviku esimene pööre sõnadest:

1) sõitma, võitma, katma, võtma, kütma, tapma, kartma, laitma, matma, köitma;

2) hoidma, tundma, kündma, seadma, sõudma, jõudma, teadma, kandma, andma, nõudma.

N ä i d i s: a) *sõitsin...*

b) *hoidsin...*

Pealkirjaks: *Helitute häälikute kirjutamine.*

Liht- ja liithäälikud.

16. Ülesanne. Kriipsutada alla antud lausetes

a) lihthäälikud ühe kriipsuga:

Kes hommikul varane, see õhtul võidumees. Pane kits kärneriks, küll siis palju kapsaid saad.

b) liithäälikud: 1) kaksiktäishäälikud loogakesega, 2) kaashäälikute ühendid kahekordse loogakesega. Pealkirjaks: *Liht- ja liithäälikud.*

Heinamaal õitses üksik metsõunapuu. Sellelt saime sügisel häid seemneid, mis sobisid aluste kasvatamiseks. Raudtee ehitajad kaevasid kraavi. Linlased sõitsid ekskursioonile. Uulitsal marssisid sõdurite kolonnid.

Häälikute vältus (pikkus).

a) Lihthäälikud.

Täishäälikute vältus.

Eesti keeles on häälikuil kolm erisugust pikkust ehk vältet: lühike, pikk ja ülipikk. Lühikest häälikut hääldame lühidalt, pikka häälikut pikalt, ülipikka võime venitada, ilma sõna moonutamata.

Võrrelda jämedalt trükitud häälikute vältust ja hääldada neid õigesti.

Lühike häälik (hääldame lühidalt)	Pikk häälik (hääldame pikalt)	Ülipikk häälik (võime venitada)
Kuri koer haukus tee ääres.	Kuuri uks pandi kinni.	Isa parandas kuuri.
Pööningul ei tohi olla koli.	Koolipoiss käis ki- nos.	Õpilased lähevad kooli.
Hea rohi ravib haavad.	Kraavi ääres kas- vavad maasikad.	Isa puhastab kraa- vi.
Müra kostab kau- gele.	Puud paistsid üle müüri.	Müürsepad ehitasid müüri.
Väle poiss käis kiiresti poes.	Toast kostsid lau- luhääled.	Pillid seati häälede.

17. **Ülesanne.** Lõpetada laused. Lühike ehk 1. välte täishäälik märgitakse kirjas ... tähega, pikk ehk 2. välte ja ülipikk ehk 3. välte täishäälik kirjutatakse harilikult ... tähega. Seega 2. ja 3. välte vahe on eraldatav ainult ... -sel.

18. **Harjutus.** Harjutada 2. ja 3. välte eraldamist järgmistes sõnapaarides, neid 1) valjusti hääldades ja 2) neid tarvitades lausetes. Pealkirjaks: *2. ja 3. välde*.

Selle siili — seda siili; selle liiva — seda liiva; need käärid — neid kääre; nõöri otsas — seon nõöri; saadan raha — tahan saada; keedan suppi — panin keema; kiilu ots — taon kiilu.

Kaashäälikute vältus (välja arvatud *k, p, t*).

Kaashäälikute vältus ei erine täishäälikute vältusest; neilgi on tavaliselt 3 erinevat pikkust. Ainult *v, j* esinevad kahes pikkuses (1. ja 3. välde) ja ka võõrhäälikud *f, š* esinevad kahes pikkuses (2. ja 3. välde). Järgnev tabel annab ülevaate kaashäälikute vältusest. Hääldada lugemisel selgesti!

Häälik	1. välde, lühike häälik (hääldame lühidalt)	2. välde, pikk häälik (hääldame pikalt)	3. välde, ülipikk häälik (võime venitada)
<i>l</i>	Tala on pehkinud.	Talla ääris peitsiti pruuniks.	Hakati pahmast tallama.
<i>n</i>	Linad on leos.	Linnatornid juba paistavad.	Sõitsime isaga linna.
<i>m</i>	Tal on päris huvitav amet.	Hommik koitis.	Sõitke sammu üle silla!
<i>r</i>	Kari aeti koju.	Mis narritemp see on?	Mis narri sa nüüd mängid?
<i>s</i>	Aeg on võrdlemisi kasin.	Kassipojad mängisid lõngakeraga.	Kas olete näinud mu kirjut kassi?
<i>h</i>	Kehakultuur on Nõukogude Liidus saanud masside harastuseks.	Pärsia kuningat nimetatakse šahhiks.	Kuul oli tunginud kehha.
<i>j</i>	Meie külla ehitati uus rahvamaja.		Majja astudes nägin selles piinlikku puhust.
<i>v</i>	Põllu ääres seisab suur kivi.	(Murdeline: kavva, täh. kaua.)	Leppa raiudes lõin kirve kogemata kivvi.
<i>š</i>	—	Poisid olid duši all.	Läksime dušši võtma.
<i>f</i>	—	See on mu šefi kuub.	Kohtasin oma šeffi.

Märkus. *h* võib esineda 2. vältes võörsõnades ja *v* — murdekeeles.

19. **Ulesanne.** Kirjutada kokkuvõtteks. 1) *j* ja *v* esinevad kirjakeeles ainult esimeses ja kolmandas vältes. Võõrhäälikuil *f* ja *š* on ainult välde (kirjutatakse nagu *k*, *p*, *t* välted). Teistel kaashäälikuil on nagu täishäälikuilgi välde, kusjuures 1. välde kirjutatakse tähega, 2. ja 3. välde tähega, välja arvatud *k*, *p*, *t*, mille 2. välde kirjutatakse ühe tähega (vt. allpool).

Meeles pidada. Hääliku vältuseks ehk pikku seks nimetatakse aega, mida tarvitatakse hääliku häälendamiseks.

20. **Harjutus.** Määrata jämedalt trükitud tähtedega märgitud häälikute pikkus (välde). Pealkirjaks: *Häälikute pikkus.*

Hea nali loob rõõmsa tuju. Siilil on teravad okkad. Duši alt tulles olime heas tujus. Nõmmel õitsesid toomingad ja sinililled. Parsilt rippusid kõrred alla. Meie kool on kolhoosi šefiks. Onu kinkis mulle raamatu „Pioneerilaager”. Tule ruttu, muidu jääme hiljaks! Ta peab küll siia jääma.

k, *p*, *t* välted.

Täishäälikute ja eespool toodud kaashäälikute 2. ja 3. välte vahel pole kirjas vahet (nii 2. kui ka 3. välde kirjutatakse kahekordse tähega). Vahe on eraldatav ainult kuulmise abil. (Erandiks on võõrhäälikud *f* ja *š*, mille 2. välde on ühekordne, 3. välde kahekordne *f* ja *š*.)

Helitud häälikud *k*, *p*, *t* on ainukesed häälikud, mille kõik kolm välde saab märkida kirjas eri viisil. Esimese välte märgime *g*, *b*, *d*, teise *k*, *p*, *t* ja kolmanda välte *kk*, *pp*, *tt* abil.

Sellest selgest vahest hoolimata on *k*, *p*, *t* kirjutamine paljudele komistuskiviks. Hääldegem sellepärast välteid võimalikult selgesti, eriti tehkem vahet 2. ja 3. välte vahel. Jälgida järgmist tabelit:

1. välde, lühike häälik (häälde lühidalt ja nõrgalt)	2. välde, pikk häälik (häälde pikemalt ja ka tugevamini)	3. välde, (häälde ülipikalt ja jõuliselt)
Habe oli, nagu õeldud, Peetri au. Siit läheb rada mööda jõe äärt. See oli väga huvitav lugu.	Selles pudelis on vähe hapet. Jukul on nüüd uus jalgratas. Luku vedru on kulunud.	Asu rivi lõppu! Ta sõidab meeleldi uuel jalgrattal. Panime ukse lukku.

21. Harjutus. Koostada eeltoodud tabeli eeskujul tabel, esitades *k*, *p*, *t* välteid enese valitud sõnadest. Pealkirjaks: *k*, *p*, *t* välted.

22. Harjutus. Rühmitada järgmised sõnad vastavalt jämedalt trükitud hääliku vältele, koostades tabeli kolme vastava lahtriga. Pealkirjaks: *Häälikute välted*.

Lepad, lebasin, kotiga, pillama, pillata, võtta, kukke, uni, mari, mõte, hüpe, sepp, äge, ädal, hunnik, tunnides, mätas, mättale, mädas, kaali (istik), (sõin) kaali, nari, ruttu, üha, ihhu, merre, kallas, aken, lõke, lõkke, sõge, tuttavad, koputama, õpik, majja, kivvi, tušiga, (ostsin) tušši.

Kolmanda välte erandlik kirjutamine.

Kolmandat vältet märgime harilikult kahekordse tähega: *maa*, *lepp*, *sell*, *tee*, *onn* jne. (III-välteline häälik on trükitud

siin jämedalt). Erandlikult on eesti keeles rühm sõnu, kus 3. vâlde kirjutatakse ühekordse tähega, olenedes sõnade tähendusest.

Võrrelda järgmisi sõnapaare, selgitades nende tähenduslikku vahet.

ma (mina) — maa	sel (sellel) — sell
sa (sina) — (ei) saa	tol (tollel) — toll
ta (tema)	or — onn
me (meie) — mee	kas — kass
te (teie) — tee	kus — kuss!
su (sinu) — suu	las (lase) — lass
mul (minul) — mull	tas (temas) — tass
sul (sinul)	tos (tolles) — toss (aur)
tal (temal) — tall	kel (kellel) — kell

Lisaks neile kirjutame erandlikult veel järgmised sõnad:

1) nad (nemad), ka, ju, va (vana), do, re, ml, fa, la, si, mil (millel), sol, mus (minus), sus (sinus), ses (selles), kes, mis, et.

2) *h*-ga lõppevad abisõnad: kah, jah, säh, ah, oh, noh, näh, neh, puh, aitäh, nonoh, tohoh jt.

3) mitmesilbiliste *-lik-*, *-mik-*, *-nik-*, *-ndik-* jne. -lõpuliste sõnade lõpus, näit.: kirjalik, sõnumik, kodanik, istandik jne.

23. Harjutus. Koostada lausenäiteid eeltoodud sõnadele. Pealkirjaks: *Kolmanda vâlte erandlik kirjutamine.*

24. Ülesanne. Jälgida oma kirjandeid ja etteütusi, kas neis on esinenud vigu kolmanda vâlte erandlikust kirjutamisest. Koostada lauseid, kus tarvitate sellist vormi õigesti.

b) Liithäälikute välted.

Häälikute vältust käsitles vaatlesime seni lihthäälikuid ja nende reeglipärasest ning ka erandlikku kirjutamist nende eri pikkuses. Vaatleme, missuguses vältes esinevad liithäälikud (kaksiktäishäälikud ja kaashäälikute ühendid) ja kuidas neid kirjas märgime.

Kaksiktäishäälikute välted.

Võrrelda kaksiktäishäälikute pikkust järgmises lauseis, pidades meeles, et kaksiktäishäälik koosneb kahest liht-täishäälikust ja et nende mõlema pikkus kokku annabki kaksiktäishääliku välte:

2. välde — pikk	3. välde — ülipikk
Tisler valmistas uue laua. Viitsin ühe päeva mererannas. Õunapuu oli õisi täis.	Tisler hõoveldab lauda. Viibisin võõrsil kaks päeva. Sügisel ta kandis palju õunu.

Järeldus. Kaksiktäishäälikutel pole 1. välde; 2. ja 3. välte märkimine kirjas on ühesugune.

25. Harjutus. Moodustada lauseid sõnapaaridest (suuliselt), kus esimene sõna on teises, teine kolmandas vältes esineva kaksiktäishäälikuga.

saia — saia; leiva — leiba; teivas — teiba; õie — õisi; laia — laia; heina — heina; köie — köide; päeva — päeva.

Häälikute vältus kaashäälikute ühendeis.

Jälgida häälikute märkimist kaashäälikute ühendeis erinevate välde puhul.

2. välde pikk ühend	3. välde ülipikk ühend
Silla ette oli asetatud valdas. Ukse hinged vajaksid määr- mist. Ära karda raskusi.	Kaldal kasvavad lepad. Rõõm täitis mu hinge. Eheteks kasutatakse ka karda.
Malm on võrdlemisi habras. Jõekaldas on mitu urgast. Valdas on veel silla ees.	Metallisegu muutus hapraks. Vähk-vennike elab urkas. Mehed kõrvaldasid silla re- mondi järel valta.

Järeldus.

1) Kaashäälikute ühendil nagu kaksiktäishäälikuilgi pole 1. välde.

2) Kaashäälikute ühendis kirjutatakse kõik häälikud ühekordselt.

26. **Harjutus.** Häaldada järgmisi sõnu ja rühmitada need vastavalt neis esineva liithääliku (kaksiktäishääliku või kaashäälikute ühendi) vältele (s. o. 2. või 3. välde). Pealkirjaks: *Liithäälikute välde määramine.*

Nurgad, nurka, maias, maia, kangas, kangad, silmi, silmas, hunti, hundile, sõidan, sõita, kingad, kingi, lapsed, lapsi, (seda) korvi, korvid, sirbid, sirpi, konksud, (seda) konksu, kütmine, kümnes, kuplid, kardeti, kartma, hoida, õied, õisi.

Näidis:

2. välde
nurgad

3. välde
nurka

— —
jne.

Kaksiktäishäälikule või pikale täishäälikule järgnev kaashäälik.

Vaadelda, mitme tähega märgime kaashäälikut, kui selle ees on pikk täishäälik või kaksiktäishäälik.

	Pika täishääliku järel	Kaksiktäishääliku järel
Kaashäälikud peale <i>s-i</i>	seep, saab, piik, roop, raag, rüüpama, saan, luuk, keel, sööt, viitama jt.	saun, leil, sõel, sõitis, auku, sõim, võit, kõik jt.

Reegel. Pika täishääliku ja kaksiktäishääliku järele kirjutatakse alati ühekordne kaashäälik. Erandi moodustab ülipikk *s* kaksiktäishääliku järel (*kauss, poiss*).

Erandlik kaashäälikute ühend kahekordse tähega.

Kaashäälikute ühendis kirjutame reeglipäraselt kõik häälikud ühekordse tähega (*lõplik, linlane, valda* jne.).

Ometi on sellel reeglil erandeid.

Kahekordselt kirjutatakse kaashäälikute ühendis:

1) ülipikk *s*, kui see on *l, m, n*, või *r-i* järel (*pulss, valss, simss, avanss, marss, kirss* jt.) ja kui temale ei järgne kaashäälik (vrd. *mürsk*).

Silmas pidada: 1) omastav on *valsi, simsi, marsi, kirsi* jne.; 2) iga *s* pole ülipikk. Näiteks sõnus: *kõrs, vars* (om. *kõrre, varre*) on *r* ülipikk, sellepärast jääb *s* siin ühekordselt märgitavaks.

27. **Harjutus.** Kirjutada kriipsu asemele s või ss. Pealkirjaks: *Ülipika s kirjutamine.*

Pühi tolm ka ahjusim—ilt! Ära võta vale kur—i! Küll on maitsvad kir—id! Kir—ide otsas sädistavad varblased. Orkester mängis hoogsat mar—i ja sõdurid mar—isid paraadmar—i sammul tribüüni eest mööda. Öhtul tantsisin ühe val—i. Publikule meeldis väga helilooja Tšaikovski val—balletist „Luikede järv”. Saatsin avan—i-aruanded ära ja palusin uut avan—i.

28. **Harjutus.** Kirjutada järgmised sõnad ainsuse alaleütlevas ja mitmuse omastavas käändes. Pealkiri endine.

Kärss, kõrs, marss, kauss, poiss, vars, pars, pulss, kurss, simss, bilanss, varss.

Edasi kirjutatakse kaashäälikute ühend erandlikult:

2) **liitsõnades:**

plekktoru, kurttumm, vaskkatel, pottsepp jt.

Kuna liitsõna osi kirjutame kokku samal kujul, nagu need sõnad esinevad üksikult, võib tekkida ka kahekordseid kaashäälikuid pika täishääliku järel, mida muidu ei esine. Näit. *kiirrong, suurriik, leekkuul.*

Erandlik on kaashäälikute ühend ka siis, kui seda moodustab

3) **liide -gi, -ki:**

vapp + ki = vappki,

linn + gi = linngi,

kukk + ki = kukkki.

Veel kirjutatakse kaashäälikute ühend erandlikult

4) **liidete puhul**, mis algavad sama häälikuga, millega sõna lõpeb:

õhk + kond = õhkkond,

modern + ne = modernne.

(Võrdle: lõpp + lik
= lõplik jt.)

Ka pika täishääliku järel võib sel juhul esineda erandlikult kahekordselt kirjutatud kaashäälik.

siin + ne = sinne, Itaalia + lane = itaallane, aust-raallane jt.

29. Harjutus. Kirjutada küsimärgi järel olev kaashäälik kas ühe-, kahe- või kolmekordselt, nagu on nõutav. Pealkirjaks: *Kaashäälikute ühendi kirjutamine.*

Vooremaastiku mäed on piikliku kujuga. Ohukonna ülemisi kihte on vähe uuritud. Millal väljub Leningradi kiiurong? Kolhoosil valmis uus moodne laut ja järgneval sügisel ehitatakse uus hobuste talli. Salukond poisse suuples mäslonais laineis. Haige pulsus ei löönud normaalselt. Tartlaste ja tallinlaste korvpallimatš lõppes Tartu võiduga. Tsinkplektoruseid kasutatakse vihmaveetorudeks. Siine rahvas on lauluarmastaja. Alati ilmusime tööle sõjameheliku täpsusega. Nõukogude Eesti töötajad kinkisid seltsimees Stalinile ta seitsmekümnendaks sünnipäevaks suure kristalvaasi. Vaasi kristalsolele pinnale on graveeritud seltsimees Stalini portree.

30. Harjutus kordamiseks. Täita lünk sobiva sõna, tähe või tähtedega, nagu on nõutav. Pealkirjaks: *Kordav harjutus.*

Tuntud professor pidas üliõpilastele uuvitava loengu. Esiteks andis ta ülevaate faistliku reimi laastavast mõjust okupeeritud maades. Ta tõestas statistiliste annematega, mil määral laostus neis maades rahvamajandus ja mandus kuluur. Ülikooli õpejõud selgitas, mis osas endas Nõukogude Liit faismi purustamisel ja maailmarahu kindlustamisel. Fašistliku Saksamaa sõjakäik looses suure (= kokkuvarisemisega). Seda kõike (= kuulutas ette) ettenägelikult juba sõja esimesel aastal seltsimees Stalin. Piemalt peatus lektor rahvaemo-raatia maade teimisel ja neis toimuval hooosal ülesehitustööl. Läbirääkimistel avalaasi kuulajaskonna poolt soovi, et kõne ilmuks trüüst sekohase broüürina.

31. Ülesanne. Täita antud kokkuvõtte ära kirjutamisel lüngad.

Kokkuvõtte kolmanda välte kirjutamisest.

Reegel 1. Kolmanda välte häälikud kirjutame üldiselt . . . kordselt (näit. *õppima, kepp, linnasõit*).

Reegel 2. Ühekordse tähega kirjutame kolmanda välte häälikud,

- a) kui nad moodustavad (*koplis, linlane*);
- b) kui nad järgnevad täishäälikule (*rääkima*) või (*kõiki*);
- c) erandsõnades (*ma, jt*).

Reegel 3. Erandiks eelmise reegli suhtes on:

- a) ülipikk *s* . . . järel (*poisse*);
- b) ülipikk *s* häälikute . . . järel (*valss, simss, avanss, marss*);
- c) juhud, kus sõnatüvi lõpeb sama häälikuga, millega . . . algab (*õhkkond, keskkool*).

Reegel 4. Liite *-gi, -ki* ja liitsõnade puhul võib koguni . . . (mitu?) ühesugust tähte kõrvu sattuda (*plekkki, plekkkarp*).

32. Ülesanne. Seletada, miks kirjutame: *pakk* (aga mitte *pak*), *paak* (aga mitte *paakk*), *kümme*, aga *kümnes*, *valssi*, *lõplik*, *sünne*, *linngi*, *plekksepp*.

Kas ühe- või kahekordselt kirjutada?

Mõnedes sõnades hääldusviis murdeliselt erineb õigest hääldusviisist. Jälgida järgmisi sõnu, kuidas neid kirjutatakse, hääldada neid õigesti ja pidada õige kuju mees.

Lühike kaashäälik <i>m, n, l, r</i>	Pikk kaashäälik <i>mm, nn, ll, rr</i>
amet, samet, ometi, samuti, emis, komisjon, sumadan, komissar, komandeerima, komandör	hommik, kummut, kummar-dama, -kümmend, kommu-naal-, kommunist, grammo-fon, sümmeetria
kuni, seni, vanik	hunnik, lännik, kannikas, Tallinnas
talitama, talitus, talutama (= pimedat juhtima)	tellingud, telliskivi, tallutama, (= taldu alla lööma) paralleelne
koridor, varustama, erutama, karikatuur	varrukas, ärritama, korru-tama, hurraa, arreteerima

Vaadelda samuti alljärgnevaid sõnu.

Lühike täishäälik	Pikk täishäälik
telefon, partisan, komisjon, materjal, eksemplar, alkohol, insener, ohvitser, admiral, inventar, tribunal, magnet, apelsin, teater, komis-sar, seminar, tomat, kanal, kopeerima	telegraaf, mandariin, mando-liin, distsipliin, šokolaad, invaliid, tselluloos, mikros-koop, delegaat, kollektiiv, trampliin, genitiiv, materi-aalne, kooperatiiv, kolhoos, sovhoos

33. **Harjutus.** Koostada lauseid, tarvitades eespool antud sõnu. Pealkirjaks: *Lauseid uuslaenudega.*

Sõnavälde.

Nagu häälikud, nii võivad ka sõnad olla oma vältelt kolmesugused: lühivältelised (I välde), pikavältelised (II välde) ja ülipikavältelised (III välde). Seda sõna vältepikkust ei määra mitte silpide või tähtede arv sõnas, vaid sõna välde oleneb esimese silbi vältest. Et sõnade vädet määrata, on soovitav vaadelda alati kahte esimest silpi, s. o. sõnatüve, kuna muutelõpud ja tunnused ei mõjuta sõnaväldeid.

Näiteid sõnavältest:


I välde	II välde	III välde
<i>kabi</i>	<i>kabja</i>	<i>kapja</i>
<i>kari</i>	<i>karja</i>	[läks] <i>karja</i>
<i>kali</i>	<i>kalja</i>	[jõin] <i>kalja</i>
<i>sõna</i>	<i>summa</i>	<i>tumma de</i>
<i>lina</i>	<i>linna</i>	<i>linna de</i>
<i>rebi n</i>	<i>trep<i>i</i></i>	<i>treppi</i>
<i>luge mine</i>	<i>kirju tamine</i>	<i>lükka mine</i>
<i>lähe b</i>	<i>laisa d</i>	<i>aisa de</i>
<i>tule b</i>	<i>kanna d</i>	<i>kanda de</i>
<i>põrin</i>	<i>heina d</i>	<i>narri de</i>

I-vältelistes sõnades on kõik häälikud (sõna algul kirjutatavat *k*, *p*, *t*-d arvamata) lühikesed, esmavältelised.

II-vältelistes sõnades on kas pikk häälik (*mm*, *nn*, *ll* jt. või *k*, *p*, *t*) või liithäälik (kaksik-*täishäälik* või kaashäälikute ühend).

III-vältelistes sõnades on mingi häälik ülipikas ehk III vältes (*kk*, *pp*, *tt*, kaksik-*täishäälik*

või kaashäälikute ühend, mida võime hääldamisel tunduvalt venitada).

Teise ja kolmanda välte vahe ongi selgesti eraldatav hääldamises. Kolmandavältilise sõna esimene silp on teisest tunduvalt pikem, teda võib venitada, ilma et see tunduks väär olevat (noodiga tähistades  — tairi). Teisevältilise sõna 2 esimest silpi on ühepikkused. (See selgub eriti mitmekordselt kiiresti hääldamisel *sum-ma-sum-ma* — 2. välde, aga *aas-ta-aas-ta* — 3. välde.)

Meeles pidada. Kõik ühesilbilised sõnad on kolmandas vältes, sest nendes on alati mõni häälik ülipikk: *maa, tee, koi, sepp, seep, mul, pall jt.*

34. Harjutus. Määrata sõnavälde järgmises luuletuses Liitsõnadel määrata mõlemad sõnacsad. *-lik-, -ndik-, -nik-* jne. lõpulistes sõnades tuleb völdet tähele panna sõna lõpposas (tuletusliite osas).

Noorusjõud.

P. Rummo.

Meie noorusjõudu oota,
sünnimaa ja võimas liit.
Elu uus on meile loota,
meie teha tulevik.

Meie kätest kerkib tehas,
viljarikkaks muutub muld;
tervet vaimu terves kehas,
vaimustavat noorustuld.

Saame murdumatuks tüveks,
kui on tormis koduõu.
Isamaa ja rahva hüveks
pühendame noorusjõu.

Vältevead.

Sageli hääldatakse mõningaid sõnu valesti (enamasti murde mõjul). Seetõttu eksitakse muidugi ka välte määramisel, sest välte määrame õigesti siis, kui sõna õigesti hääldame. Alljärgnevalt olgu esitatud mõned sõnad, mille välte määramisel sageli eksitakse. Märk ` sõna ees tähendab, et sõna hääldatakse III-välteliseks.

II välde	III välde
<i>otsus</i>	` <i>raskus</i>
<i>ollus</i>	` <i>korsten</i>
<i>palju</i>	` <i>praegune</i>
<i>õine</i>	(kodu) ` <i>poole</i>
<i>soine</i>	` <i>poogen</i>
<i>jäine</i>	` <i>vaagen</i>
<i>metsas</i>	` <i>ümbrik</i>
<i>sulle</i>	` <i>koorem</i>
<i>mulle jt.</i>	` <i>künda</i>
<i>kolhoosnik</i>	` <i>anda</i>
<i>sovhoosnik</i>	` <i>panna</i> (sõnast „panema”)
<i>tervis</i>	` <i>kinni</i>

Välte õige tundmine on tähtis. Võtame näiteks näiliselt kaks ühesugust sõna *otsus* ja *raskus*. Kui me nende välte vahet ei tunne, kääname neid ka ühtemoodi. Ometi on nende käänamisel erinevusi. Nii on mitmuse osastav sõnast *otsus* kui teisevältelisest sõnast *otsuseid*, sama kääne aga sõnast *raskus* kui kolmandavältelisest sõnast *raskusi*. Samuti hääldades ja pidades sõna *ümbrik* ekslikult teisevälteliseks, kaldume teda käänama nagu sõna *raamat*, seega siis *raamatuid* eeskujul valesti ka *ümbrikuid*. Ometi tuleb sõna *ümbrik* kää-

nata nagu *'maastik*, s. o. mitm. osastav *'maastikke* ja vastavalt ka *'ümbrikke*.

Seega välte õige tundmine on sõnade õige muutmise vajalikuks eeltingimuseks.

35. Harjutus. Leida järgmisis lauseis sõrendatult trükitud sõnade välde. Pealkirjaks: *Sõnavälte määramine*.

Vabriku kõrge korsten paistis kaugele. Sügisel tuleb põllud künda sügavalt. Vastuvõetud otsused on teostatud. Eile oli kolhoosnike nõupidamine. Kontor asetseb teisel korrusel. Viige mu õele tervisii! Palun, laena mulle üks ümbrik! Kanakulli pesa asus metsas kõrge kuuse otsas. Kõik soised maalad võetakse nüüd ülesharimisele. Praegune aeg on rikas tööõõmust.

Näidis: *Vabriku kõrge (III) korsten (III)...*

36. Harjutus. Valida ise 20 sõna ja määrata nende välde.

Astmevaheldus.

Astmevaheldus on üks eesti keele iseärasusi, selle omapärasusi, mida näiteks vene, inglise ja saksa keeles sel kujul ei esine.

Astmevaheldus on nähtus, et ühe ning sama sõna eri vormides mingi häälik esineb erinevas pikkuses või kaob (näit.: *sepp — sepa, tuba — toa*).

Esimest nähtust (muutust hääliku vältes) nimetatakse **vältevahelduseks**, teist (hääliku kadu) **laadivahelduseks**.

Kuidas määrata, kas sõna on astmevahelduslik?

Käändsõnadel võrdleme nimetavat ja omastavat käänat.

Pöördõnadel võrdleme *da*-tegevusnime ja kindla kõneviisi olevikku.

Abisõnad kui muutmatud ei oma astmevaheldust.

a) Vältevaheldus.

37. Ülesanne. Koostada oma vihikusse tabel ja määrata, kas antud sõnad on astmevahelduslikud või mitte.

K ä ä n d s õ n a d.

Antud sõna nimetav	Ainsuse omastav	Otsus
karp	karbi	astmevahelduslik
nimi	nime	astmevahelduseta
summa	summa	„

Jätkata tabelit järgmiste sõnadega.

Padi, aus, kolm, sõbrad, kahtlastele, seitset, loomale, maastikul, tiigil, konte, poiss, auto, kalju, suhkur, kartul, lained, röömsaid, sajandik, hapu, tütreid, katel, sepik, kartlikkus, hüpe, võtted, raketele, tööga, õnnelik.

P ö ö r d s õ n a d.

Antud sõna	<i>da</i> -tegevusnimi	Kindla kõnev. olevik	Otsus
leppima	leppida	lepin	astmevahelduslik
uppusid	uppuda	upun	„
käima	käia	käin	astmevahelduseta
saama	saada	saan	„
kirjutame	kirjutada	kirjutan	„
lukkavad	lukkata	lukkan	astmevahelduslik
lupjama	lupjata	lupjan	„

Jätkata tabelit järgmiste sõnadega.

Liitma, õpetama, õppima, aitama, haakima, hüppasime, võideldakse, pikutasid, kartsid, aidake, loodan, ootan, vaa-

dake, niidetakse, süttima, varitsema, julgema, süütama, paluma, kõnelema.

Kui mõne sõna *da*-tegevusnime ja oleviku õige kuju leidmine teeb raskusi, kasutada õigekeelsus-sõnastikku.

38. Ülesanne. Leida 10 astmevahelduslikku ja 5 astmevahelduseta sõna.

Sõnakuju, milles astmevaheldusele alluv häälik on pikem, on selle sõna *tugev aste* (näit. sõna *kukke*); sõnakuju, milles aga astmevahelduslik häälik on lühem, on selle sõna *nõrk aste* (*kuke*).

39. Harjutus. Rühmitada järgmised sõnad vastavalt sellele, kas nad on tugevas või nõrgas astmes. Pealkirjaks. *Nõrk ja tugev aste*.

Pappi, paika, põdrad, istusime, putru, sepale, võttis, võtan, kantima, aidata, oodata, pakkidega, saadan, laskma, murdma, paelad, pael, tuul, linnud, lindu, lonkavad, kollet, kolde, vallad, valda.

Näidis:	<i>Tugev aste</i>	<i>Nõrk aste</i>
	<i>pappi</i>	<i>põdrad</i>

40. Harjutus. Leida antud sõnadele nõrk aste. Pealkiri *endine*.

Kaupa, kottidega, (seda) linna, (seda) poissi, (seda) tooli, (seda) sammu, (neid) laule, laevastikke, tetri, kokri, kandmikku, kanarbik, habemikkudele, kannatlik, võtma, õppima, ootama.

Näidis:	<i>Tugev aste</i>	<i>Nõrk aste</i>
	<i>kaupa</i>	<i>kauba</i>

b) Laadivaheldus.

Paljudes sõnades astmevaheldus ei avaldu mingi hääliku välte pikenemises ja lühenemises, vaid astmevaheldus aval-

dub selles, et muutub kogu sõna laad: astmevahelduslikud häälikud kas kaovad või teisenevad. Näiteks sõnas „*tuba*” esineb *b*, sama sõna omastavas käändes „*toa*” aga *b* puudub, on kadunud. Sõnas „*tõmbama*” esineb kaashäälikute ühend *mb*, sama sõna *da*-tegevusnimes „*tõmmata*” on aga *mb* teisenenud *mm*-iks.

Milline on laadivaheldusel nõrk, milline vorm tugev aste?

See selgub allpool esitatud tabelist, kus saame ülevaate laadivahelduslikest sõnadest.

Muutu- sele alluv häälik	Tugev aste	Nõrk aste	Muutus
<i>b</i>	<i>tuba</i>	<i>toa</i>	<i>b</i> kaob
	<i>leib</i>	<i>leiva</i>	
	<i>halb</i>	<i>halva</i>	} <i>b</i> muutub <i>v</i> -ks
	<i>kurb</i>	<i>kurva</i>	
	<i>tarbe</i>	<i>tarve</i>	
	<i>tõmbama</i>	<i>tõmmata</i>	<i>b</i> kaob, <i>m</i> nõrgeneb teisevärteliseks
<i>d</i> (<i>t</i> , <i>s</i>)	<i>madu</i>	<i>mao</i>	} <i>d</i> kaob
	<i>keeld</i>	<i>keelu</i>	
	<i>keerd</i>	<i>keeru</i>	
	<i>käände</i>	<i>kääne</i>	
	<i>koht</i>	<i>koha</i>	<i>t</i> kaob
	<i>sild</i>	<i>silla</i>	<i>d</i> kaob, <i>l</i> nõrgeneb teisevärteliseks
	<i>kolde</i>	<i>kolle</i>	<i>d</i> kaob, <i>l</i> ” ”
	<i>lind</i>	<i>linnu</i>	<i>d</i> kaob, <i>n</i> ” ”
	<i>purde</i>	<i>purre</i>	<i>d</i> kaob, <i>r</i> ” ”
	<i>kõrs</i>	<i>kõrre</i>	<i>s</i> kaob, <i>r</i> ” ”

Muutu- sele alluv häälik	Tugev aste	Nõrk aste	Muutus
<i>g (k)</i>	halg kurg nahk lesk/ selg märg	halu kure naha lese selja märja	$\left. \begin{array}{l} g \text{ kaob} \\ k \text{ kaob} \\ g \text{ muutub } j\text{-iks} \end{array} \right\}$
<i>g, d</i>	viga pidama mägi nõgi	vea pean mäe nõe	$\left. \begin{array}{l} g \text{ kaob} \\ d \text{ ,,} \\ g \text{ ,,} \\ g \text{ ,,} \end{array} \right\} i \text{ muutub } e\text{-ks}$
<i>g, b</i>	luba nuga nägu lugu	loa noa näo loo	$\left. \begin{array}{l} b \text{ kaob} \\ g \text{ ,,} \\ g \text{ ,,} \\ g \text{ ,,} \end{array} \right\} u \text{ muutub } o\text{-ks}$
<i>d, s</i>	küdema süsi	köen söe	$\left. \begin{array}{l} d \text{ kaob, } \ddot{u} \text{ muutub } \ddot{o}\text{-ks} \\ s \text{ kaob, } \ddot{u} \text{ muutub } \ddot{o}\text{-ks ja} \\ i \text{ muutub } e\text{-ks} \end{array} \right\}$

Kokkuvõte. 1. Laadivahelduse puhul esineb *b, d (t), g (k)* ja *s-i* kadumist (mis puhul nende eel olev konsonant *l, m, n, r* lüheneb) ja häälikute teisenemist: *i — e, u — o, ü — ö*.

2. Sõna see vorm, milles kaduv kaashäälik on alles, on tugev aste; milles see on kadunud, on nõrk aste.

41. **Harjutus.** Asetada jämedalt trükitud sõnad mitmuse samasse käändesse, lauset vastavalt muutes. Pealkirjaks: *Astmevaheldus.*

Kõik kolhoosid võtsid osa metsaveost. Kaitseüstimine päästab kardetavast tõvest. Näe, kuis keerleb suur lumehelvel! Aias kasvas türgiuba. Turvast tarvitatakse kütteks. Isa teritab teivast. Ta töös oli lubamatu keeleviga. Tuleks rahuldada seegi elutarve. Ta jäi orvuks. Haava ladvas laulis lepalind. Laual oli maitsev roog. Mida valmistatakse roost?

42. **Harjutus.** Lugeda järgnevad laused olevikus. Pealkiri endine.

Leppisime kokku võistlustingimuste suhtes. Nad lugesid suure huviga ajakirja „Pioneer”. Täna sadas natuke lundki. Jutt lõppes huvitavalt. Puusepp saagis laudu. Ema praadis kartuleid. Onu põdes rasket haigust. Sidusin paela juustesse. Kudusin kindaid. Nii kadusid tunnid kiiresti.

43. **Harjutus.** Kirjutada *da*-tegevusnimi järgmistest sõnadest. Pealkiri endine.

Tõmbama, hindama, lupjama, hakkama, vaatama, aitama, ootama, süütama, näitama, õmblema, võrdlema, karglema, vehklema, taplema, võitlema, kahtlema, maadlema, kaebama, oskama, algama, vaidlema, mõtlema, ütlemä.

44. **Harjutus.** Kirjutada järgmistest sõnadest ainsuse osastav, mitmuse omastav ja mitmuse osastav. Pealkirjaks: *Astmevahelduslikud sõnad.*

Õnnelik, ametnik, kirjanik, juhuslik, metsnik, mäestik, alamik.

45. **Harjutus.** Vaadata läbi oma kirjandid, kas neis esineb astmevahelduse vigu ja milliseid (välte- või laadivahelduse vigu).

Harjutusi kordamiseks.

46. Täita lüngad (*g* või *k*, *b* või *p*, *d* või *t*). Pealkirjaks: *Kordav harjutus.*

Saime täna —irektori käest veidi tõelda, sest kooli —ar-deroobis olid riided mõneti korratult rippumas. Insenerid omavad sellekohast —iplomit. Uus sild ehitati sard—etoonist. Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni aastapäeva puhul olid kõik koolid —ekoreeritud. Lennukid lahkusid lennu—aasist. Mullas elab tohutult —aktereid. Keemiliselt puhas on ainult —estilleeritud vesi. Arst käskis iga päev kolm —abletti sisse võtta. Seda laulu on sobivaim lau'da *g—uuris*. Harjutasime tuljaku viimast —uuri. Poistele juba meel'diks —siklisõit! Vennasvabariikidest toodi Eesti NSV-sse hul'k rehepeksu—arnituure ja —raktoreid. Mitu meetrit sa saavutasid —ranaadiheites? —ritiseerige bolševistlikult!

47. Täita lünk sobiva sõnaga, valides puuduv sõna all pool antud sõnadest. Pealkiri endine.

A. Jakobson on kirjutanud väärtuslikke Savinõud kaetakse, et anda neile veekindlust. Celsiuse on võetud üldiselt tarvitusele. Kärestikulistes jõgedes elab rohkesti hõrnaseid ehk Külmal karastab keha. Kas oled näinud „Punane moon”? Põlevkivist saadud toorõlist on võimalik destilleerida ka Kõigil ekskursantidel olid käes märkmete tegemiseks. Tsirkuses dresseeritud elevanti.

Sõnad: bensiin, blokk, demonstreerima, draama, ballett, dušš, forell, glasuur, termomeeter.

48. h sõna algul või mitte?

Sepa —ääsil; —õõrdumise koefitsient; nuttis —ärdasti; väike maja—ütt; —äkki süttisid; —ägeda iseloomuga; masinad —undasid; lõnga —ietama; —akkasid igavusest —ai-gutama; rukki—akid; jänes ehk —aavikuemand; läksid —ul-

kuma; hea —aistmismeel; olin päris —ämmastunud; —allika-
vesi; —ao—unnik; sõitsin ka —ulgumerel; puu—alg; maad
—arima; raske —eitlus; —ernekaunad; tuule—iil lõi vetesse;
Golfi —oovus; —oolas mees; —uumusrikas muld; panid
pillid —üürgama; rasv —angub kergesti; see on —igivana
puu.

49. Asetada + asemele *b* või *p*, — asemele *d* või *t* ja
= asemele *g* või *k*. Pealkirjaks: *Kordav harjutus*.

Kolhoosnikud kün—sid põllul. Sellele saab vaid um+
kau—selt vastata. Suvel on kär+estega tõsine häda. Ärge
kar—=e, vaid või—=e kõik raskused! Õu—selt paistis tuli-
kahju kuma. Hiilisin var=si ligemale. Läksime jal=si läbi
jõe. Onu sõitis eile Haa+sallu. Ema sõt=us leiba. Ärgu
näh=u asjata vaeva! Kul—sed rukkipead. Ta ei öelnud
aitäh=i. Olin seebi=i koju unustanud. Tõm+soonte laiene-
mine on haiguslik näh=us. Kum+ki meist ei osanud sõuda.
Juku on mitmekül=sete huvidega poiss. Mur—sime mõne
oksa õitsvaid toomingaid ja asetasime need vaasi. Maal oli
kü—kestavalt ilus.

50. Kirjutada lünkadega sõnad õigesti oma vihikusse,
täites lüngad, kus see on vajalik. Pealkiri endine.

Siin—e rahvas; mängisime kop—lis; raamat on kap—is;
see pole mingi kunst—ükk; ilusat vals—i; mängisin kaks
vals—i; otsus on lõp—lik; lin—lased abistasid kolhoosi;
Itaalias elavad itaal—ased; rau—tee ääres; al—kooli õpila-
sed; olin küm—neaastane poiss; puls—ilöökide järgi võib
otsustada tervisli—u seisundi üle; pühi tolm ahju sims—ilt-
—i; pap—karp—i ei panda vedelikke; kal—da ääres; ostsin
kaks kaus—i; avans—i aruanne; sain avans—i; hak—an
kor—dama; heinamär—s; kel—gi seisab; seisime rist—eel;
kin—sepp paran—as saapaid; rä—sep õmbleb; mars—isime
edasi; viis—ada rubla; virgal kõht ja kot—ki täis; läksime
raismik—u maasikale; siin on süüdi oskamat—us; suur kor-

ralik—us; ajasin lam—baid; kristal—selge vesi; kristal—ne vesi; kesk—ooliõpilane.

51. Täita lüngad, kus see vajalik. Pealkirjaks: *Kordav harjutus.*

Majavalitsus allub kom—unaalosakonnale. Maja ehitamisel seati üles tel—ingud ja toodi kohale tuhan—eid tel—iseid. Paral—e—lsete joonte joonimisel kasutatakse T-joonlauda ja kolmnurka. Suvel kan—takse lühikeste var—ukatega —luusi. Ema tal—itab loomi. Mu kingad vajaksid tal—utamist. Pidusaal oli ehitud van—ikutega. Kehakultuurikol—ekti—vi esin—aja kuulub ka peekom—isjoni. Ko—peratiivi ilmus müügile sidr—neid, apelsi—ne ja mandari—ne. Inventa—ri ülelugemist nimetatakse inventu—riks. Kus asetseb lähim telegra—fikont—r? And—e —ok—mendid kants—leisse! And—e se—kiri Tal—in—as mu—tut—avale, vanale tal—in—lasele sm. Reinomäele! Eestimaa Kom—unistlik (bolševi—e) Partei kasvab üha uute liikmete parteisse astu—es.

52. Kirjutada antud sõnadest ainsuse osastav, mitmuse omastav ja mitmuse osastav ning kriipsutada alla astmevahelduslikud sõnad. Pealkiri endine.

Stalinlik, mäestik, ümbrik, lehvik, Lehik, maastik, esirindlik, kirglik, leidlik, lapsik, kandmik, ööbik, demokraatlik, valik, saadik, bolševik, nõukogulik, kirjanik, kolhoosnik, lüpsik, lootsik, sõnakuulelik, kehvik, jõestik.

2. VORMIÕPETUS.

Käändsõnad.

Tuletada meelde, millised sõnad käänduvad.

1) *Nimisõnad*, asjade, olendite, nähtuste, olukordade ja sündmuste nimed (vastavad küsimusele kes? mis?): *maja, puu, hobune, Peeter, kasv, seisak, liikumine, haigus, lugemine, julgus, hüpe, sõda, revolutsioon, riik* jne.

2) *Omadussõnad*, mis näitavad asjade, olendite ja olukordade omadusi (vastavad küsimusele mis-sugune?):

hea, raske, kare, leidlik, üllas, julge, toores, magus, kibe, noble, naeruväärne, punane, küünalsirge, taevassinine jne.

3) *Arvsõnad*, mis märgivad asjade arvu või järjekorda (vastavad küsimusele kui palju? mitu? mitmes?):

neliteist, viiskümmend kuus, pool, viis kuuendikku, esimene, üheksas, sajas, tuhandes jne.

4) *Asesõnad*, sõnad, mis asendavad teisi sõnu ja vastavad küsimusele kes? mis? missugune? milline? jne.

Näiteks: *mina, sina, me, nad, keegi, kõik* jt. vastavad küsimusele kes? mis? nagu *nimisõnad*ki.

Asesõnad nagu *see, too, sama, säärane, selline, niisugune, samasugune* jt. vastavad küsimusele *milline?* jne.

Ka küsivad sõnad nagu *kes? mis? missugune? mitu?* jt. on *asesõnad*.

Need neli sõnaliiki — nimi-, omadus-, arv- ja asesõna — moodustavad omaette sõnade-rühma, mida nimetame **käändsõnadeks**, kuna kõik need sõnad käänduvad.

Näiteks: see teine tubli tüdruk
selle teise tubli tüdruku
seda teist tublit tüdrukut
.
need teised tublid tüdrukud
nende teiste tublide tüdrukute
jne.

53. Harjutus. Leida antud katkendist käändsõnad, märkides juurde: n — nimisõna, o — omadussõna, a — asesõna, ar — arvsõna ja p — pöördsõna. Pealkirjaks: *Käändsõnad*.

Töörõõm.

Piret Piheli.

„Töörõõm” me kolhoosil nimi.
Punavööti piirikiri
viitab teed me niitudele,
nurmedele, väljadele...

Meil on ruuged rukkiväljad,
odrapõllud hoopis ohtrad,
nisuvilja niinekõrgu.
Heina lausa lobbab luhal,
aruaasad haljendavad.
Ristik rindu meestele,
linakiudu lihava.

Meie põllud künnab traktor,
külvimasin külvab seemne.
Lõikusel ja viljapeksul
huugavad meil masinad.
Me kolhoosi eduteel
hoiab töö ja rõõmus meel.
Selle poolest meiega
tulge kangust katsuma!

Päris- ja üldnimed.

(Suur ja väike algustäht.)

Nimisõnu on kaht liiki. Ühed nimed on pandud ühele-ainsale olendile, esemele, asutisele, kohale, sündmusele jne. Neid nimetame **pärisnimedeks**:

Lydia Koidula, Jaan, Leili, „Rahva Hääl” (ajalehe nimi), *Eesti Nõukogude Sotsialistlik Vabariik* (riigi nimi), *Peipsi, Kihnu saar, Saaremaa, Kaukaasia, Põhja-Ameerika, Riia laht, „Külmale maale”* (raamatu nimi), *Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon* (ajaloolise sündmuse nimi).

Teised nimed on pandud terve asjade, olendite, nähtuste, sündmuste jne. liigi nimedeks. Neid nimetame **üldnimedeks**:

poiss, tüdruk, kirjanik, ajaleht, riik, järv, saar, rajoon, maa, laht, raamat, tuul, elu, pidu jm.

Pärisnimed kirjutatakse suure algustähega.

Kui pärisnimi koosneb mitmest sõnast, siis kirjutatakse mõnede nimede puhul **iga** sõna (peale abisõnade) suure algustähega, teiste puhul aga ainult **esimene** sõna. Sealjuures tarvitatakse vahel jutumärke, vahel mitte.

a) Iga sõna suure algustähega	Kas jutumärgid või mitte?	Näiteid
1) Riikide, asutiste ja organisatsioonide ametlikud nimed ja lühendid	Ilma jutumärgideta!	<i>Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liit e. NSV Liit e. NSVL, Eestimaa Kommunistlik (bolševike) Partei (sulgudes olev sõna „bolševike” on seletav sõna) e. EK(b)P, Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidium, Läänemaa TSN Täitevkomitee Haridusosakond, Eesti NSV Teaduste Akadeemia, Kehra Keskkool.</i>
2) Ajalehtede ja ajakirjade nimed	Jutumärgid!	<i>„Rahva Hääl”, „Noorte Hääl”, „Sirp ja Vasar”, „Nõukogude Kool”, „Eesti Bolševik” jm.</i>
3) Sidekriipsuga ühendatud kohanimed jm. pärisnimed Peale pärisnimede kirjutatakse suure algustähega:	Ilma jutumärgideta!	<i>Narva-Jõesuu, Põhja-Eesti, Lõuna-Euroopa, Taga-Kaukaasia, Kupja-Prits, Veni-Villem.</i>
4) Kõnetlus- ja aseasonad kirjalikul pöördumisel kellegi poole (viisakusavaldusena)	Ilma jutumärgideta!	<i>Teie, Sina (kõigis käänetes).</i>

b) Esimene sõna suure algustähega	Kas jutumärgid või mitte?	Näiteid
1) Raamatute, kirjutiste ja nootide pealkirjad	Jutumärgid!	„Mahtra sõda”, „Tõde ja õigus”, „Mäed ja inimesed”, „Nõukogude raamat iga nooreni”, „Lõkkelaul” (marss).
2) Seaduste ja määruste pealkirjad	Ilma jutumärgideta!	<i>Abielu, perekonna ja eestkoste seadus, Tänavate puhtuse ja korrashoiu määrus, Lasteaedade põhimäärus</i> jm.
3) Kohanimed (riikide, maade, merede, järvede, jõgede, asulate, väljakute, tänavate, sildade jm. paikade nimed)	Ilma jutumärgideta!	<i>Mongoolia rahvavabariik, Valge meri, Jägala jõgi, Ülemiste järv, Tartu linn, Haapsi küla, Lembitu kolhoos, Võidu väljak, Uus tänav, Vaksali puiestee, Kolga rand</i> jm.
4) Ajalooliste sündmuste nimetused (pärisnimelise iseloomuga sõnad suure, üldnimelised — sõda, lahing, rahu jms. — väikese algustähega)	Ilma jutumärgideta!	<i>Jüriöö ülestõus, Madisepäeva lahing</i> ; aga: <i>Suur Isamaasõda, Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon.</i>
Samuti suure algustähega kirjutatakse:		
5) asutistele, esemetele jne. antud erinimed	Jutumärgid!	Riiklik Teater „Estonia” Tallinnas; aurik „Kungla”; „Dünamo” ja „Spartak” kohtusid jalgpallis.

Väike algustäht.

Üldnimed kirjutatakse alati väikese algustähega, ka siis, kui nad tulenevad pärisnimedest, näit. *Jaan*, aga: *jaanipäev*; *1. mail*, *12. juulil* jne. Üldnimede kirjutamisest peame meeles järgmist.

Väikese algustähega kirjutatakse:

1) kuude, nädalapäevade ja pühade (puhkepäevade) nimetused, näit.:

august e. lõikuskuu, neljapäev, jüripäev, 1. mai, näripäev, uusaasta, konstitutsioonipäev;

2) rahvuste nimed, näit.:

eestlane, venelane, inglane, itaallane, hiinlane, ukrainlane, mongol, tšuvašš jm., samuti *tartlane, tallinlane* jm. kui maalalale kuuluvust näitavad sõnad;

3) koha- ja isikunimed, kui nad esinevad **omadussõna** tähenduses (vastavad küsimusele missugune?), näit.:

eesti (missugune?) keel, *vene* (missugune?) kirjandus, *hiina tee*, *nõukogude kunst*, *galvaani vool*, *röntgenikiired*, *setu murre*, *viljandi linik*, *tallinna kilud*, *krimmi õunad* jm.;

4) au- ja ametinimetused, näit.:

minister, stahaanovlane, kindral, marssal, esimees, sekretär, teeneline kunstnik, rahvakirjanik, sotsialistliku töö kangelane jm.;

5) asutiste, organisatsioonide jne. üldised nimed:

kommunistlik noorsooühing, spordikollektiiv, täitevkomitee, kooperatiiv, kalurite artell jne.

Väikese ja suure algustähe kirjutamise reeglid on kergesti õpitavad. Raskusi teevad ainult kohanimed, kuna need

harilikult kirjutatakse suure algustähega, omadussõna tähenduses aga väikese algustähega. Selgemaks vahetegemiseks jälgida järgmist tabelit.

Pärisnimi	Üldnimi
Olen Nõukogude Liidu kodanik.	Loen nõukogude kirjandust (missugust kirjandust?).
Peeter I oli Vene tsaar.	Üleliiduliseks keeleks NSV Liidus on vene keel.
Skandinaavia poolsaarel on kaks riiki: Rootsi ja Norra .	Meie võimlasse püstitati uus rootsi sein (varbsein).
Marx ja Lenin on teadusliku sotsialismi loojaid.	Õpi tundma marksismi-leninismi!

54. Harjutus. Tarvitada järgmistes lausetes õigesti kas väikest või suurt algustähte. Pealkirjaks: *Suur ja väike algustäht.*

(lääne-eesti) suuremad saared on (saaremaa ja hiiu-maa). Raamatukogus oli (eesti- ja venekeelseid) raamatuid. Kalasaadustest on laialt tuntud (tallinna) kilud. Ärge jätke (tallinna) külastades käimata ka (riiklikus teatris estonia)! Lugesin (juhan liivi) jutte (nõia tütar) ja (käkimäe kägu). Tellisin ajalehe (noorte hääl) ja ajakirja (looming). Laulupeol äratasid tähelepanu (saarlaste) dekoratiivsed rahvarõivad. Väga huvitavad (eesti) rahvakunstis on ka (setu) kirjad. Koolitöö algas (septembris) ja nooremad klassid vabanesid (mais). Kirjanik (anton hansen tammsaare) on sündinud 30. (jaanuaril) a. 1878 (järvamaal) (albu vallas) (põhja-tammsaare) talus. Ta isa (peeter) oli oma naise (annega) asunud sinna elama (vastemõisa) (kolga) talust. Kirjaniku sünnitalu asub (vetepere) külas keset laialdasi soid ja rabu. (rahva hääles) ilmus artikkel (rakendada kohalik tööstus

ülesehituse teenistusse). Samas lehes teatati, et (heakorra kontor) võttis vastu (elamute valitsuse) väljakutse sotsialistlikuks võistluseks. Kirja siseaadressil oli kirjutatud: (hariusministeeriumi alg- ja keskkoolide valitsusele). Venelased, (poolakad), (ukrainlased) ja (tšehhid) kuuluvad (slaavi) rahvaste hulka. Peale nimetatud rahvaste elab (euroopas) hulk (romaani) ja (germaani) rahvaid. Viktor Kingissepa (nimeline keskkool) asub (kuressaares). (lydia koidula) on kirjutanud näidendi (säärane mulk ehk sada vakka tangusoola). Eestlaste (jüriöö) ülestõus 1343. a., mis algas (jüripäeva) öösel, on ajaloolise sündmusena saanud hiilgavaks näiteks (eestlaste) võitlusest (saksa) anastajate vastu. On möödunud üle 600 aasta (jüriöö) sündmustest.

55. Harjutus. Kirjutada kolm riigi, linna, jõe, järve, mere, mäe, saare, looma ja inimese nime. Pealkirjaks: *Pärisnimesid*.

56. Harjutus. Koostada lauseid, kus esineb a) ajalehtede ja ajakirjade nimetusi ja b) teoste (raamatute, muusikalade jne.) ja kirjutiste pealkirju. Pealkirjaks: *Suur ja väike algustäht*.

57. Harjutus. Koostada lauseid, kus esinevad väikese algustähedega kirjutatavad sõnad: eesti, vene, läti, leedu, kaukaasia, krimmi, poola, ungari, hiina. Pealkirjaks: *Väike algustäht*.

58. Harjutus. Koostada lauseid, kus esinevad suure algustähedega kirjutatavad sõnad: Eesti NSV, Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liit, Poola, Tšehhoslovakkia, Tallinn, Viljandi, Suur-Munamägi, Pandivere, Endla, Naissaar, Narva-Jõesuu, Jaan, Lehek, Muri, Punu. Pealkirjaks: *Suur algustäht*.

59. Harjutus. Koostada kuulutusi, mille kohaselt mingi a) ametiasutis vajab mingit tööjõudu, b) organisatsioon teatab loengu korraldamisest.

60. **Harjutus.** Koostada avaldus, mille kohaselt 7-klas-
silise kooli lõpetaja soovib edasi õppida mingis tehnikumis.

Käänamine.

Põhikäänded.

Vaadelda käänamistabelit. Leida, missugused käänded
olenevad tüvest a) ainsuse käänetes ja b) mitmuse käänetes.

K ä ä n d e d	A i n s u s	M i t m u s
Nimetav	tark	targad
Omastav	targa	tarkade
Osastav	tarka	tarku
Sisseütlev	targasse	tarkadesse
Seesütlev	targas	tarkades
Seestütlev	targast	tarkadest
Alaleütlev	targale	tarkadele
Alalütlev	targal	tarkadel
Alaltütlev	targalt	tarkadelt
Saav	targaks	tarkadeks
Olev	targana	tarkadena
Rajav	targani	tarkadeni
Ilmaütlev	targata	tarkadeta
Kaasaütlev	targaga	tarkadega

61. **Ülesanne.** Kirjutada käänamistabeli vaatluse tulemu-
sed vihikusse.

1) Ainsuse käänded sisseütlevast kuni kaasaütlev-
vani (viimase käändeni) ja mitmused käänetest veel
..... käänatakse ainsuse järgi.

2) Mitmuse käänded sisseütlevast alates kuni viimase käändeni käänatakse mitmuse järgi.

62. Ülesanne. Käänata tabeli eeskujul sõna *ratas* ja otsustada, kas järeldused, mis on käänamisest tehtud (p. 61), on kehtivad ka selle sõna kohta.

Meeles pidada. Ainsuse omastav ja mitmuse omastav on põhikäänded.

Peakäänded.

Et sõnu õigesti käänata, ei piisa üksi põhikäänete tundmisest, kuna kõiki käändeid ei saa tuletada põhikäänete järgi. Lisaks põhikäänetele tuleb õppida veel ainsuse osastav ja sisseütlev ning mitmuse osastav ja sisseütlev, kokku 7 käänet, mida nimetatakse **peakäändeks**.

Peakäänded on: ains. nimetav, omastav, osastav ja sisseütlev, mitm. omastav, osastav ja sisseütlev.

Harilikult antakse peakäänded kindlas järjekorras (nagu siin toodud), kusjuures paralleelvormid eraldatakse üksteisest sõnakesega „ehk” (lühend *e.*).

Näit.: *kabi, kabja, kapja, kabjasse e. kapja, kapjade, kapju, kapjadesse e. kabjusse;*
kurv, kurvi, kurvi, kurvisse e. kurvi, kurvide, kurvid e. kurve, kurvidesse e. kurvesse.

63. Harjutus. Kirjutada antud näidete eeskujul peakäänded sõnadest: *lubi, vagu, pluus, linn, rakk*. (Vajaduse korral kasutada õigekeelsus-sõnastikku.)

Käänamine tüüpsõnade järgi.

Võrrelda järgnevate sõnade käänamist.

1) Nimet.	<i>tubli, auto</i>	<i>tublid, autod</i>
Omast.	<i>tubli, auto</i>	<i>tublide, autode</i>
Osast.	<i>tublit, autot</i>	<i>tublisid, autosid</i>
Sisseütl.	<i>tublisse, autosse</i>	<i>tublidesse, autodesse</i>

Mõlemad sõnad (*tubli* ja *auto*) käänduvad ühtmoodi. Kui õpime ühe käänded selgeks, võime käänata hõlpsasti teisi *s a m a t ü ü b i l i s i* sõnu. Nii näiteks on sõnad *summa, palju, neiu, hapu* jne. kõik *tubli*-tüüpi sõnad, s. o. nad käänduvad täpselt samuti kui sõna *tubli*.

Toodud näited on astmevahelduseta sõnad. Samasugust käänamissugulust märkame ka astmevaheldusega sõnu võrreldes. Näit.:

Nimet.	<i>ader</i>	<i>sõber</i>	<i>adrad</i>	<i>sõbrad</i>
Omast.	<i>adra</i>	<i>sõbra</i>	<i>atrade</i>	<i>sõprade</i>
Osast.	<i>atra</i>	<i>sõpra</i>	<i>atru</i>	<i>sõpru</i>
Sisseütl.	<i>adrasse</i>	<i>sõbrasse</i>	<i>atradesse</i>	<i>sõpradesse</i>
	e.	e.	e.	e.
	<i>atra</i>	<i>sõpra</i>	<i>adrusse</i>	<i>sõbrusse</i>

Samuti nagu *ader* käänduvad veel *põder, puder, teder, oder* jne.

Kuidas tunda sõnade käänamissugulust?

Tuleb tunda antud sõna ainsuse nimetava kõrval ka ainsuse omastavat käänet. Neid võrreldes otsustada (kahtluse korral vaadelda ka veel osastavat):

- 1) kas sõna on astmevahelduslik või mitte,
- 2) missuguses vältes,

3) mitme silbiline,

4) lõpphäälikud (millega sõna lõpeb?).

Seega astmevaheldus, välde, silpide arv ja vahel ka lõpphäälikud määravad, missuguse sõna järgi antud sõna käändub.

64. Harjutus. Leida järgmiste sõnade omastav kääne ja määrata siis:

1) astmevahelduseta sõnadel silpide arv ja välde;

2) astmevahelduslikel sõnadel — kas tüvi tugevneb või nõrgeneb.

Näiteks: *summa, summa* — astmevahelduseta, 2 silpi,

II välde;

vanker, vankri — astmevahelduseta, 2 silpi,

III välde;

nädal, nädala — astmevahelduseta, 3 silpi,

I välde;

hüpe, hüppe — astmevahelduslik, tugevneb.

sepp, sepa — astmevahelduslik, nõrgeneb.

Pere, kalju, rukis, teivas, tuulik, meeter, leidlik, bolševik, lõke, lahja, number, auto, leek, samm, sepik, maa, sai, raskus, tugi, kümme, sada, orb.

Astmevahelduseta sõnade käänamine.

puu-tüüp.

Pika vokaaliga lõppevad sõnad (*puu*) ja samalõpulised uuslaenud (*komitee*) käänduvad järgmiselt:
puu, puu, puud, puusse, puude, puid, puudesse e. puisse.

Nagu *puu* käänduvad: *maa, kuu, luu, truu, soo, töö, vöö, tee, kee* jne., samuti *idee, trikoo, nivoo, kanvaa, büroo* jne.

Kaksiktäishäälikuga või *ii, üü*-ga lõppevad sõnad ja samalõpulised uuslaenud käänduvad järgmiselt:

koi, koi, koid, koisse, koide, koisid, koidesse.

Nagu *koi* käänduvad: *krae, või, pii, püü, klii, prit* jt., samuti *patarei, kantselei, loterii* jt.

Meeles pidada. 1) ains. osast. lõpus on *puu-* ja *koi-tüübil* alati **d**: (seda) *puud, maad, koid, ideed, trikood, kantseleid, kraed* jne.;

2) mitmuse osastava lõpus — **-id** või **-sid**:

a) *maid, suid, luid, muid, soid, töid, häid, päid, ideid*;

b) *jääsid, kraesid, kliisid, patareisid, aga ka trikoosid, büroosid* jne.

65. Harjutus. Kirjutada peakäänded sõnadest *muu töö, hea portree*. Peakirjaks: *Käänamine*.

66. Harjutus. Asetada sulgudes olevad sõnad vastavasse käändesse. Peakirjaks: *maa-koi-tüüpi sõnade käänamine*.

Panin mütsi (pea). Pistsin ploomi (suu). Läksin (soo) turbaid lõikama. Lapsed armastavad väga (kakao) juua. Poiss ei tahtnud oma (süü) üles tunnistada. Ära tarvita kõveraid (tee)! Kommunistlike noorte ülesandeks on ellu viia leninlikke (idee). Nõukogude armee vabastas fašistlikust ikkest hulga Euroopa rahvaid ja (maa). Pühitsesime esimest (mai). Poisid tegid mitmesuguseid (kaevamistö) ja tüdrukud rehitsesid (kõnnitee). Oma pinginaabriga jääme eluajaks (truu) sõpradeks. Võimlejad kandsid OVK harjutustel ilusaid (trikoo). Aitasin ema (lauanõu) pesemisel. Viimasel ajal kasutatakse keetmisel malmist (keedunõu) asemel üha enam (alumiiniumkeedunõud). (Puu) on lehed langenud,

(soo) uitavad öösiti hallad ja (maantee) katab pori. Pluusi juurde kuulus kaks (krae).

67. **Harjutus.** Kirjutada mitmuse osastav järgmistest sõnadest.

Sügiskuu, muu, suu, põldpüü, nisuklii, tükitöö, viljapea, riidekoi, raudrüü, krae, luu, truu.

Näidis:

Ains. nimetav

sügiskuu

muu

Mitm. osastav

sügiskuid e. sügiskuusid

muid

jne.

nimi-tüüp.

Astmevahelduseta kahesilbiline esma-
välteline *i*-lõpuline sõna *nimi* käändub järgmiselt:

nimi, nime, nime, nimesse e. nimme, nime, nimesid, nimesse.

Nagu *nimi* käänduvad: *suvi, lävi, tüvi, hani* jt.

Meeles pidada. Mitmuse osastav on *sid*-, mitte kunagi aga *si*-lõpuline.

Niisiis:

nimesid, suvesid, lävesid, tüvesid, hanesid, sülesid, lõhesid, meresid jne.

Vaatleme sõna *tuli* käänamist.

tuli tule, tuld, tulesse e. tulle, tulesid, tuledesse.

Samuti kui *tuli* käänduvad *meri, veri, uni, lumi, mõni*.

Meeles pidada. 1) Ains. osast. *merd, verd, und, lund, mõnd* (e. *mõnda*);

2) mitm. osast. *meresid, tulesid, unesid* jne.

seminar-tüüp.

Kolme- ja enamasilbilised astmevahelduseta sõnad, mis lõpevad lühikese täiskääliku ja kaashäälikuga — s. o. sõnad, mille lõpus on *-tar, -ar, -er, -al, -on, -um* jne., käänduvad nagu *seminar*.

Seminar, seminari, seminari, seminarisse e. *seminari, seminaride, seminare* e. *seminarisid, seminaridesse* e. *seminarisse*.

Samuti käänduvad: *tantsijatar, poolatar, eestitar, lauljatar, materjal, insener, muuseum, stipendium, ministerrium, sanatoorium, staadion, apelsin, komisjon, magasin, komandör, ohvitser* jne.

Meeles pidada. 1) Ains. osastav on lõputa: (seda) *seminari, tantsijatari, sõbratari, komisjoni, muuseumi, inseneri* jne.;

2) Ains. sisseütlev on lõputa: (sellesse) *seminari, muuseumi, tehnikumi, komisjoni* jne.;

3) Mitm. omastavas on alati *-de* (sesi ains. osast. on ju lõputa!): (nende) *seminaride, sõbrataride, muuseumide, komisjonide, tehnikumide, inseneride* jne.;

4) Mitm. osastav soovitav alati *e-lõpulisena* (*-sid* asemel): (neid) *seminare, apelsine, materjale, muuseume, tehnikume, insenere, komisjone, sõbratare, poolatare, magazine* jne.

68. Harjutus. Panna sulgudes olevad sõnad vastavasse käändesse.

Öösel sadas rohkesti (lumi). See arstim tuleb süstida otse (veri). Maja on vajunud sügavasse (uni). Mu kooliõde astus (seminar), koolivend aga (tehnikum). Eile sõitis Tallinna hulk (insener). Kes sõidab mööda (mered), peab tundma sadamate (märgutuled). Sünnipäeval, kus oli hulk (sõbratar), pakuti ka (apelsin). Mõnus oli kuulata (helid) (poodium) ülesseatud orkestrilt. Oktoobripidustuste eel oli turul müügil rohkesti (hani) ja (lõhi).

✓ kõne-tüüp.

Tuletada meelde V kl. õpitud sõnatüübi *kõne* käänamist: *kõne, kõne, kõnet, kõnesse, kõnede, kõnesid, kõnedesse*.

69. Ülesanne. Loetleda sõnu, mis käänevad nagu *kõne!* Määrata sõnatüübi *kõne* tunnused (silpide arv, välde, lõpp). Milline on nende sõnade ainsuse osastav? Milline on mitmuse omastav? Miks neil sõnul puudub *i*-mitmus?

✓ tubli-tüüp.

Tuletada meelde V kl. õpitud sõnatüübi *tubli* käänamist: *tubli, tubli, tublit, tublisse, tublide, tublisid, tublidesse*.

70. Ülesanne. a) Loendada sõnu, mis käänevad nagu *tubli*.

Määrata nende sõnade tunnused (silpide arv, välde).

Milline on nende sõnade ains. osastav? milline mitmuse omastav? Miks puudub neil sõnul *i*-mitmus?

Meeles pidada. Sõnadel *kahju, vedru, rubla, lahja* on ains. osastav lõputa; niisiis: *kardab kahju, seitset rubla, uut vedru, lahja leent*.

Sõna *kõne* järgi ei kääntu niisugused sõnad nagu *habe, nobe, pime* jne., kuna nende omastav kääne on kolmesilbiline: *habeme, nobeda, pimed* jne.

71. **Harjutus.** Kirjutada ains. osast., mitm. omast. ja mitm. osast. sõnust. Rakendada neid lauseis.

Pere, rubla, palju, auto, Leida, Linda.

number-tüüp.

Ilma astmevahelduseta sõnad, mille ains. omastav on kahesilbiline kolmandas vältes.

Sõna *number* käändub:

number, numbri, numbrit, numbrisse, numbrate, numbreid, numbratesse e. numbreisse.

Nagu *number* käänduvad: *meeter, liiter, pulber, suhkur, kamber, vanker, koppel, kuppel, nuppel, meister, puuder, mantel, vaagen, korsten, kringel, toober, haigla, vangla, haige, julge, veski, jõukas, voodi, takjas, aus* (omastavas 2 silpi), *laeng, loeng, jooksev, kande, jooksa, kandja, käija* jne.

72. **Ülesanne.** Lugeda esitatud *number*-tüüpi sõnade ains. nimet., omast. ja osast. kääne kõvasti, hääldades selgesti nende III veldet ja rõhutades eriti ains. osastavat käänet.

Näidis: 'meeter, 'meetri, 'meetrit; 'liiter, 'liitri, 'liitrit jne.

73. **Ülesanne.** Koostada lauseid, milles *number*-tüüpi sõnu esineb ainsuse osastavas käändes.

raamat-tüüp.

TRÜ Raamatukog

Vaatleme sõna *raamat* käänamist:

raamat, raamatu, raamatut, raamatusse, raamatute, raamatuid, raamatutesse e. raamatuisse.

Nagu *raamat* käändub väga palju väliselt kujult erinevaid sõnu, mis aga kõik kannavad ühist tunnust (on

astmevahelduseta ja nende omastav on vähemalt kolmesilbiline): *vihik, tuulik, kaasik, lüpsik, sepik, noorik, hommik, taldrik, kolhoosnik, lootsik, ööbik, säarik, saadik, laulik*;

nädal, vedel, sadam, redel, vikat, porgand, istung, labidas, ripats, õppur, tüdruk, ilus, vanem, kaheksa, kirjutaja, kevade, vasikas, kadunu, õnnetu, tänamatu, uppunu, miljon, miljard, heeringas, dünamo, teooria jne.

Sõna *sage* käänamine.

Sage, sageda, sagedat, sagedasse, sagedate, sagedaid, sagedatesse e. *sagedaisse*.

Nagu *sage* käänduvad:

libe, kibe, jäme, hale, jahe, tume, lame, jõle, kade, mage, sile, väle, sale, tüse, tore, äge, pime, hõbe jm.

Miks sõnad *nüri, mõru, vilu* ei kuulu *sage*-tüüpi?

Tähele panna. Õige on: *sagedate, түsedatele, toredatele, saledateks, tumedates* jne.

74. **Harjutus.** Koostada lauseid, kus esineb mitmuse käändeid (alaleütl. jm.) sõnadest, mis käänduvad nagu *sage*. Pealkirjaks: *sage-tüüpi sõnade mitmus*.

Meeles pidada. *number-, raamat- ja sage-tüüpi sõnadel:*

1) ainsuse osastav on omastav kääne + t: *numbri + t = numbrit, raamatu + t = raamatut, sageda + t = sagedat, kolmanda + t = kolmandat, labida + t = labidat*;

2) ains. sisseütlev on seda tüüpi sõnadel enamatel juhtudel ainult sse-lõpuline, s. t. puudub lõputa sisseütlev (välja arvatud kohanimed), sellepärast: *läks kambrisse, vabrikusse, vaksalisse, astus tuulikusse, kirjutas vihikusse* jne.;

3) mitmuse osastav on alati **id**-lõpuline. Mitm. osastava saame, kui ains. omastavale lisame **-id**:

raamatu + id = raamatuid, sageda + id = sagedaid, kolmanda + id = kolmandaid, sipelga + id = sipelgaid jne.

Kui aga omastav kääne lõpeb *i*-ga, siis muudame selle *i* enne *id*-ga liitmist *e*-ks: *numbri + id = numbreid*, *sõduri + id = sõdureid*.

Niisiis: *numbreid, vankreid, meetreid, miljoneid, sõdureid, mantleid, voodeid, veskeid, vikateid, porgandeid, õppureid, miljardeid, kartuleid, toobreid* jne.

75. Harjutus. Kirjutada peakäänded sõnust.

Värske kartul (om. kartuli); tähtis sõnum (om. sõnumi); raske eksam; viies nädal (om. nädala); kuulus keemik; väle sipelgas; hooletu tüdruk. Pealkirjaks: *Käänamine*.

76. Harjutus. Allpool on antud rida sõnu; neist mõned on esimeses, mõned teises ja mõned kolmandas vältes. Vastavalt vältele määrata sõnade tüüpsõna (mille järgi käändub).

Uni, hapu, palju, Linda, aus, meister, klamber, suvi, miljon, teema, pleenum, soeng, kangur, pilvik, Pärnu, Tartu, Tapa, Paide. Pealkirjaks: *Tüüpsõna määramine*.

Sõna **habe** käänamine.

Habe, habeme, habet, habemesse, habemete, habemeid, habemetesse e. *habemeisse*.

Nagu *habe* käänduvad: *ase, jäse, kübe, side, pide, ige, säde, lade, süda* (osast. **südan**), *vare* (*vareme, varet*).

Sõna *habe* käänamisel tekib häälikühend **me**, mis püsib kõigis käändeis, välja arvatud ains. osastav.

77. **Harjutus.** Käänata *habe*-tüüpi sõnu lausetes. (Ei tarvitse igast sõnast moodustada kõiki käändeid, vaid ühest üks, teisest teine jne.) Pealkirjaks: *habe-tüüpi sõnade käänamine*.

Näidis: Tänapäeval kannavad inimesed harva pikka *habet*. Meie õues on sadememõõtja. Puhtas toas ei leidunud tolmukübetti.

78. **Harjutus.** Kirjutada ainsuse osastav sõnust.

Tee, vale, süü, hani, kare, mõru, lumi, amet, tehnikum, veri, uni, tasku, tore, äge, liiter, pulber, ämber, kaader, korsten, miljon, suhkur, õnnetu, rätsep, kartul, piiga, summa, tubli, sohva, kassa, side, süda, säde.

79. **Harjutus.** Panna sulgudes olevad sõnad nõutavasse käändesse. Pealkirjaks: *Käänamine*.

Eesti Tallinna Kaardiväe Laskurkorpuse koosseisust on valitsuse autasude osaliseks saanud üle (üksteist tuhat) (sõdur), (ohvitser) ja (kindral). Korpus Nõukogude armee koosseisus andis (rasked) lööke fašistide (väed). Purustati mitu-(kümme) vastase üksust, sealjuures hulk polke ja (pataljon) ning tankitõrje(-divisjon). Meie Rahvuskorpus maksis kätte saksa (parunid) ja (orjastajad) eesti talupõegade ning Jüriöö (sangarid) vere eest. Ent fašistlikud okupandid on hävitanud Eestis 57 583 (hoone), sealhulgas 31 (muuseum), 76 (haigla), 364 (koolimaja), 28 (raamatukogu), 86 (teater ja rahvamaja). Tekitatud kahju suurus on umbes 34 (miljard) 517 (miljon) (rubla). Praegu teevad kõik (hoogus loovtöö). Püütakse kõigiti tõsta (toodang). On ehitatud tuhandeid uusi (elamu). Nõukogude võim kulutab haridusele (suured summad). (Koolid) tuleb üha (uus kaader), kes jätkab (ülesehitustöö) noorusliku jõuga.

80. **Harjutus.** Kirjutada peakäanded järgmistest sõnadest (mitte eksida kaashäälikute ühendi kirjutamisell), rakendades kirjutatud vorme lausetes. Pealkiri endine.

Avar koppel; vapper sõdur; nukker tüdruk; magus kukkel.

81. **Harjutus.** Kirjutada järgmistest *u-lõpulistest raamat-tüüpi* sõnadest ains. osastav, mitm. nimetav ja mitm. alaleütlev, moodustades neist lauseid. Pealkirjaks: *raamat-tüüpi sõnade käänamine.*

Oodatu, kadunu, selgusetu, kannatamatu, kahvatu, valatu, lahustamatu.

Näidis: *Raudteejaamast voolava rahvahulga keskel nägin kaht oodatut. Oodatud saabusid suurte pakkidega. Oodatutele oli korraldatud ööbimine vöörastemajas „Oktober“.*

ne- ja s-lõpulised sõnad.

Omaette rühma moodustavad kõik **ne-** ja **s-lõpulised** sõnad, mille omastava lõpus on **-se** (*naine — naise; vastus — vastuse*). Nende sõnade muutetüübi määramisel tuleb arvestada sõna silpide arvu ja sõnaväldet.

Vaatleme järgmisi tüüpsõnu, pöörates tähelepanu eriti **mitmuse osastavale**.

1) *teine, teise, teist, teise e. teisesse, teiste, teisi, teistesse e. teisisse.*

Nagu *teine* käänduvad: *naine, kuine, puine, maine, soine, jäine, öine, luine* jne., seega mitm. om.: *kuiste, puiste, maiste, soiste* jne. ja mitm. osast. **-i**: *teisi, kuisi, puisi, soisi, öisi* jne.

2) *vastus, vastuse, vastust, vastusesse, vastuste, vastuseid, vastustesse e. vastuseisse.*

Nagu *vastus* käänduvad: *katus, otsus, uudis, annus, silmus, madrus, petis, ollus, teras, vares, sügis, alus, soolane, kollane, tuuline, teos, käis, veis, kärestikune, vastastikune, kuristikune, alkoholine* jne., seega mitm. osast. **-id**: *katuseid, soolaseid, vastastikuseid* jne.

3) *tööline, töölise, töolist, tööliste e. töölistesse, tööliste, töölisi, töölistesse e. töölistesse.*

Nagu *tööline* käänduvad: *teadus, tarkus, raskus, määrus, õigus, suurus, kuulsus, laius, oskus, tundmus, kauplus, maadlus, lahtine, kinnine, endine, üldine, suuline, aastane, pikkune, lõoke, kirjutus, omnibus* (selle *omnibuse, seda omnibust, nende omnibuste, neid omnibusi*), *hoolimatus, paratamatus, talguline, kirjutamine* jne., seega mitm. osast. **-i**: *teadusi, lahtisi, aastasi, hoolimatusi, talgulisi, kirjutamisi* jne.

4) *kaudne, kaudse, kaudset, kaudsesse, (need) kaudsed, kaudsete, kaudseid, kaudsetesse e. kaudseisse.*

Nagu *kaudne* käänduvad: *kuldne, aegne, raudne, kordne, jalgne, õudne, urbne, vaikne, täpne, sealne, muistne, homne, sinne* (siinse) jne.

Tähele panna. si kõrval **g, b, d.**

kaudse, kuldse, aegse, kordse, jalgse, õudse, urbse jne.

Kõigil mitmuse osastavas **-id**: *kaudseid, kuldseid, [vana-]aegseid, [mitme-]kordseid, õudseid, vaikseid, muistseid, sinseid, täpseid* jne.

Meeles pidada. 1) Sõnu nagu *õine, soine, kuine* täpselt käänata nagu *teine*: seda *teist*, siis ka: *õist* [külma], *soist* [metsa], [kolme-]*kuist* (imikut) jne.;

2) sõna *juus* käändub: *juus, juukse, juust, juuksesse, juuste, juukseid, juustesse e. juukseisse, samuti ões (õekse), vennas (vennakse), omas (omakse).*

se-tüveliste sõnade mitmuse osastav.

Nagu esitatud tüüpsõnust nähtub, on mõnedel *se-tüvelistel* sõnadel (kaudne, vastus jt.) mitm. osastavas **-id** (kaudse/**id**, vastuse/**id**), teistel aga **-i** (teine — teis/**i**, tööline — töolis/**i**).

Viimast, s. o. *i-lõpulist* osastavat peavad mõned ekslikult *si-lõpuliseks* osastavaks. Tuleb aga silmas pidada, et *s* kuulub *tüvesse* (*se-tüvelised* sõnad), et osastava lõpp on ikkagi **-i**. *si-lõpulist* osastavat ei ole eesti keeles üldse.

Tähele panna. Sõna *väike* käändub kaht moodi: *väike(ne)*, *väikese*, *väikest*, *väikesi*; aga ka: *väike*, *väikse*, *väikset*, *väikseid*.

82. Harjutus. Moodustada mitmuse osastav sõnust (vt. tabelit lk. 58 ja 59). Pealkirjaks: *se-tüveliste sõnade mitmuse osastav*.

Õhtune uudis; väike raskus; punane omnibus; tõeline põhjus; üldine otsus; patriootiline luuletus; kolmekuine kursus; varajäne lootus; eelmine vastus; soine ümbrus; ajalooline sündmus; lahtine kaelus; mitmesugune haigus; suvine saadus; eestlane; venelane; lätlane; mustlane; hiiglane; kõrgune; pikkune; puine; maine; lilleke; vastastikune loetus.

83. Harjutus. Tarvitada järgmistes lausetes õigesti mitmuse osastavat. Pealkirjaks: *Mitmuse osastav*.

Olen viibinud Kaukaasia kaunites mägedes mitmeid (suvine kuu). Vaatlesin kõrgele paiskuvaid (punane, roheline, sinine ja lilla) rakette ja (ilutuli). Moskvas ehitatakse praegu mitmesaja meetri (kõrgune maja). Vaevalt leidub meil (niisugune pere), kus ei käiks tänapäeval ajalehte. Olen teinud oma eluajal (mitmesugune töö). Koserikastes jõgedes leidub kuni (meetripikkune lõhi). Koosolekuil kuulsime palju (sisukas kõne). Tänapäeval (lahtine sõiduauto) [järg lk. 60]

ne- ja s-lõpuliste (ehk se-tüveliste) sõnade mitmuse osastav.

1) Kahe- ja kolmesilbilised tüved.

Sõna	Silpide arv omastavas	Sõnavälde	Mitmuse osastava lõpp	Näited	Reegel
teine, tei/se	2	2	-i	teisi, naisi öisi, soisi	Kui silpide arv (omastavas) on sama mis välde number (2:2 või 3:3), on mitm. osastavas -i.
raskus, ras/ku/se	3	3	-i	raskusi, põhjusti	
üldine, ül/di/se	3	3	-i	üldisi, praegusi	
vastus, vas/tu/se	3	2	-id	vastuseid, otsuseid	Kui silpide arv (omastavas) erineb välde numbrist (3:2 või 3:1), on mitm. osast. -id.
tuuline, tuu/li/se	3	2	-id	tuuliseid, kollaseid	
vares, va/re/se	3	1	-id	vareseid, oraseid	
punane, pu/na/se	3	1	-id	punaseid, siniseid	

2) Nelja- ja enamasilbilised tüved.

Sõna	Silpide arv omastavas	Mitmuse osastava lõpp	Näited	Reegel
vanaldane, va/nal/da/se	4	-i	vanaldasi, hiljutisi	Nelja- ja enamasilbilistel sõnadel on mitm. osast. lõpus alati -i ; ainult 5- ja enamasilbilistel <i>ne</i> -lõpulistel sõnadel on -id , kui nende lõpus ei esine <i>-line</i> , <i>-lane</i> , <i>-mine</i> , <i>-kene</i> (<i>-ke</i>).
õnnetus, õn/ne/tu/se	4	-i	õnnetusi, kirjutusi, pettumusi	
mängimine, män/gi/mi/se	4	-i	mängimisi, langemisi	
isamaaline, i/sa/maa/li/se	5	-i	isamaalisi, parajuslasi	
tänavake, tä/na/va/ke/se	5	-i	tänavakesi, nädalakesi, kirjutamisi jne.	
palavikune, pa/la/vi/ku/se	5	-id	palavikuseid, vastastikuseid, otsekoheseid	

ehitatakse vähem kui (kinnine). Muuseumis vaatlesime (vana-aegne oda) ja (raudne rüü). Lugesime vaimustusega Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi (seadlus) lasterikaste emade autasustamise kohta.

84. **Harjutus.** Määrata, kuidas käänduvad järgmised sõnad, ja märkida sulgudesse vastav tüüpsõna. Pealkirjaks: *Tüüpsõna määramine.*

Otsus, julgus, uni, palju, Olga, julge, Narva, kindral, ohvitser, pataljon, miljon, tehas, vedur, nädal, sohva, hele, säde, inimene, õine, kollane, puu, professor, vanake, lõoke, kaudne, veskiline, Kaasik, Moskva.

Astmevahelduslike sõnade käänamine.

Tuletada meelde ja võrrelda kahe astmevaheldusliku sõna *sepp* ja *mõte* käänamist:

N i m e t a v	O m a s t a v	O s a s t a v
<i>sepp</i> (tugev a.)	<i>sepa</i> (nõrk a.)	<i>seppa</i> (tugev a.)

(s. o. tugev — nõrk — tugev)

<i>mõte</i> (nõrk a.)	<i>mõtte</i> (tugev a.)	<i>mõtet</i> (nõrk a.)
-----------------------	-------------------------	------------------------

(s. o. nõrk — tugev — nõrk)

Näeme, et mõlemad sõnad käänduvad teineteisele vastupidiselt:

sõnal *sepp* omastavas tüvi nõrgeneb,
sõnal *mõte* omastavas tüvi tugevneb.

Vastavalt sellele koondame kõik need sõnad, mille omastav on nõrgas astmes, ühte rühma ja teised sõnad, mille omastav on tugevas astmes, teise rühma.

Nõrgenevad tüved.

Astmevaheldusega sõnad, mille ains. nimetav on tugevas, omastav nõrgas astmes.

- 1) **sepp**, *sepa, seppa, sepasse* e. *seppa, seppade, seppi* e. *seppasid, seppadesse* e. *sepi*ssse.

Nagu *sepp* käänduvad: *trepp, supp, tupp, kapp, vakk, kukk, nukk, pakk, latt, lett, kett, matt, jutt, kott, seep* (seebi, seepi), *toop, saak, jääk, vaat, kiik, kaup, kurk, kimp, eit, pant, kaart* (kaardi, kaarti), *pilt, sõlg, kurg, jälg, külg, kask, leht, täht, laht, sulg* (sulu), *sulg* (sule), *õlg* (õla), *vend, leib, tiib* (tiiva), *poeg, aed, koib* (koiva), **suund** (suuna), **kolb** (kolvi, kolbi), *mänd* (männi — puu), *mänd* (männa — pudrunui), *kauss, kirss, valss, kohv, talu* jne.

85. **Harjutus.** Kirjutada peakäanded sõnust. Pealkirjaks: *Käänamine.*

Tark poiss; tore kaart; kaunis nukk; ränk kapp; kirju sulg.

86. **Harjutus.** Kirjutada ains. nim., omast. ja osast. ning mitm. omast. ja osast. sõnadest: hoogne marss; magus kohv; ilus valss. Moodustada neist muutevormidest lauseid.

- 2) **sõda**, *sõja, sõda, sõjasse* e. *sõtta, sõdade, sõdu, sõdadesse* e. *sõjusse*.

Samuti käänduvad: *viga, tuba, uba, nuga* jne.

- 3) **jõgi**, *jõe, jõge, jõesse* e. *jõkke, jõgede, jõgesid, jõgedesse*.

Samuti käänduvad: *mägi, regi, tugi, tõde, kubu* (koo), *ladu, vagu, madu, lugu, idu* jne.

- 4) **sõber**, *sõbra, sõpra, sõbrasse* e. *sõpra, sõprade, sõpru, sõpradesse* e. *sõbrusse*.

S a m u t i k ä ä n d u v a d: *puder, ader, põder, teder, oder, koger* (kogre) jt.

A g a k a: *padi, lodi, kabi, lubi, tühi, ahi, põhi, puri* (purje), *vali* (valju), *kali, väli* jne.

87. Ülesanne. Kirjutada sõda-, jõgi-, sõber-tüüpi sõnust ains. nimet., omast. ja osast. ning mitm. omast.

5) *maastik, maastiku, maastikku, maastikusse* e. *maastikku, maastikkude* e. *maastike, maastikke, maastikudesse* e. *maastikesse*.

N a g u *maastik* k ä ä n d u b h u l k -*stik-, -ik-, -mik-, -nik-* jne. lõpulisi sõnu:

leninlik, kommunistlik, demokraatlik, õnnelik, kasvandik, habemik, kanarbik, kunstnik, rahulik, ümbrik jne.

Meeles pidada. Kui tarvitada lühikesi vorme *-stike, -mike* jne. (*mäestike, õnnelike, kirjanike, rahulikele, kunstnikele* jne.), siis ei tohi aga vääriti tarvitada mitm. osastavat, kus püsib alati tugev aste, s. o. **kk**: neid *mäestikke, kunstnikke, õnnelikke* jne.

Hoida lahus *-ik-lõpuliste* sõnade rühmast ilma *astmevahelduseta raamat-tüüpi sõnad* (nagu vihik, tuulik, lehvik jt.) ja mitte segada neid *astmevahelduslike* sõnadega *mäestik, aednik* jne.

Vaatleme veel järgmiste tüüpsõnade käänamist:

6) *uus, uue, uut, uude* e. *uuesse, uute, uusi, uutesse* e. *uusisse*.

N a g u *uus* k ä ä n d u v a d:

kuus, paas (*pae, paat* e. *paasi*), *köis, viis, õis, reis* (*reie*), *täis* jm.;

kõrs (*kõrre*), *vars, tõrs, õrs, hirs* jm.;

kaas (*kaane*, mitm. osast. **kaasi**), *küüs* (*küüne*, mitm. osast. **küüsi**), *laas, lääs* jm.;

keel, meel, tuul, nool, huul, joon, peen, suur, juur, hiir, sää, koor jne.

Meeles pidada. Sellesse *keelde*, nende *keelte*; *tuulde*, *tuulte* jne.

7) *käsi* (osast. *kätt*, sisseütl. *kätte*, mitm. omast. *käte*, mitm. osast. *käsi*), *süsi*, *lüsi*, *mesi*, *vesi*, *tösi* jm.

88. Harjutus. Kirjutada peakäänded sõnust *pikk vars*, *ilus varss*. Pealkirjaks: *Käänamine*.

89. Harjutus. Tarvitada mitm. osastavat.

Lõika sageli oma (küüs)! Kattepaber kaitseb raamatu (kaas). Pesin praegu oma (käsi). Too mulle natuke (süsi)! Kolhoosi puusepp parandas vikatite (lüsi).

90. Harjutus. Tarvitada vastavat käänet.

Seon haavatud (käsi). Kandsime teda juubeldades (käsi, mitm. alalütl.). Räägi alati (tösi)! Vaatlesin raamatu kurnistatud (kaaned). Pigistasin tugevasti oma sõbra (käsi). Andke talle see vihik (käsi). Ettekande lõppedes kajas saalis tugev (käsi-)plagin. Kukkusin ootamatult (vesi). Kehakultuurilaagris korraldati (vesi-)päästekursus.

91. Harjutus. Tarvitada järgmistes lausetes kas ainsuse sisseütlevat või mitmuse omastavat. Pealkirjaks: *Ainsuse sisseütl. ja mitm. omast.*

Tuul pöördus (lääs). Kõnesolev isik oli slaavi (keeled) lektoriks. Eesti rahva eepos „Kalevipoeg” tõlgiti vene (keel). Puud olid merelt puhuvate (suur tuul) tõttu kasvanud längu. Hammustasin kogemata (huul). Aja see asi (joon). Harjutage (joon) tõmbamist ilma joonlauata! Poisid jaotati kahte (suur) rühma. Tänavu oli hea (seen) saak. Ussid olid närinud (seen) suured uurded. Hobustel esineb vahel (sool) haigusi, mida kutsutakse tiirudeks. Kolhoos rajas tee sügavale (laas). Pange need paberid (kaas) vahele! Läksime

jõe (äär). (Kommunistlik noor) algatusel korraldati ekskursioon.

92. Harjutus. Panna sulgudes olevad sõnad nõutavasse käändesse. Pealkirjaks: *maastik-tüüpi sõnade käänamine.*

Eesti NSV aastapäeva puhul tegid kokkuvõtteid oma (saavutus) ka meie (kunstnik) ja (kirjanik). (Pidulik) koosolekuiks kogunes hulk (kirjanik) ja (kunstnik), kus kõneldi (kirjanduslik) küsimustest, (väärtslik) kirjanduse mõjust rahvale ja (kirjanik) ning (kunstnik) võitlusest (kodanlik) igandite vastu.

Pingelise tööga on loodud hulk (väärtslik) nõukogude kirjandust ja kunsti. Mitmed eesti (kirjanik) töötasid sõja ajal Nõukogude Liidu tagalas. Nad olid otseses kokkupuutes suurte (kirjanduslik) keskustega ja õppisid lähemalt tundma nõukogude ja vene kirjandust. Kerkis esile (kirjanduslik) andeid. Paljud neist on kujunenud nüüd (nimekas kirjanik — m.). Järjest kujuneb selgeilmelisemaks meie (kirjanik ja kunstnik) looming (leninlik-stalinlik) ideede vaimus.

93. Harjutus. Määrata, kuidas käänduvad järgmised sõnad, märkides sulgudesse t ü ü p s õ n a. Pealkirjaks: *Tüüp-sõna määramine.*

Aednik, lüpsik, oder, kott, kapp, jutt, kant, protsent, liiter, orkester, vile, hale, korsten, kartul, kaheksas, juhuslik, simss, avanss, süsi, tühi, puder, ümbrik, ämblik, marss.

Näidis: *seen (uus).*

Kuna *sepp*-tüüpi sõnadel on ains. omastav nõrgas astmes, siis peavad nõrgas astmes olema ka kõik ainsuse käänded sse-sisseütlevast alates, seega ka ains. seesütlev kääne. Sellepärast tuleb rääkida ja kirjutada: istun *pingis*, seisan *nurgas*, vili on *vakas*, loomad on *laudas*, käisin *metsas*, piim on *topsis*, kapsad *potis* jne.

94. **Harjutus.** Kirjutada sulgudes olevaist sõnust ainsuse seesütlev kääne ja lugeda harjutus valjusti ette. Pealkirjaks: *Ains. seesütlev.*

Õli on (vaat). (Kott) oli kaks väikest pörsast. Kes istub siin (pink)? Loomad on (laut). Isa töötab (mets). Paberid on (kapp) riiulil. Ema toimetab (köök). (Kook) oli rohkesti rosinaid. Sead on (sulg). Mantel ripub (varn). Mehel oli suur kott (selg). (Lomp) krookuvad konnad. Laps mängib (õu). Meie (vald) on metsatöö juba lõpetatud. Ära ripu aina ema (külj)! Siin (lamp) pole õli tilkagi. Mu vend on elanud (Riia) ja (Narva). Isa ja poeg elavad ühes (leib). (Ahi) pröksuvad rõõmsasti kuusehalud. Võrgud on juba (paat). Mul on pind (jalg). Jalutasime kuuvalgel (aed ja park).

Tugevnevad tüved.

Vaatleme astmevahelduslikke sõnu, mille omastav on tugevas astmes.

- 1) **mõte**, mõtte, mõtet, mõttesse, mõtete, mõtteid, mõtette e. mõtteisse.

Nagu *mõte* käänduvad: *võte, hüpe, kate, lõke, rike, rake, äke, hape, aade (aate), saade, läige, näide, toode, vaade, pilge, välde, põrge, pööre, kääne, viise (viske, viset), purre, tarve (tarbe, tarvet), köide* jne.

- 2) **hammas**, hamba, hammast, hambasse, hammaste, hambaid, hammastesse e. hambaisse.

Nagu *hammas* käänduvad: *ratas, rukis, ketas, mäta, okas, saabas (saapa), kallas (kalda), kinnas, teivas (teiba), samm (samba), hernes, kirves, kallis, kaunis, vilgas, ablas, vööras, armas (armsa, armsate), hoolas, sünnis* jne.

Vaatleme sõna **lüige** käänamist.

3) *liige, liikme, liiget, liikmesse, liikmete, liikmeid, liikmetesse e. liikmeisse.*

Tähele panna. Häälikühend *-me-* puudub vaid ains. nimetavas ja osastavas.

Samuti käänduvad: *juhe (juhtme), mähe (mähkme), võti, kümme, ranne, ripse, rööbe (rööpme), vee-lahe, seeme, seitse* jt.

95. **Harjutus.** Koostada lauseid, milles esineb *liige*-tüüpi sõnu mitmesugustes käänetes. Pealkirjaks: *liige-tüüpi sõnade käänamine.*

Näidis: *Sõitsime laiarööpmelisel raudteel Tallinnast Tartusse. Telefonijuh^utmed kinnitatakse isolaatoritele.*

Vaatleme sõna **tütar** käänamist.

4) *tütar, tütre, tütart, tütresse, tütarde, tütreid, tütar-desse e. tütreisse.*

Samuti käänduvad: *aken, kannel (kandle), katel, peenar, pannal, põial, vemmal, sammal, küünal, pastel, västar, sõstar, koonal, kukal, sõkal, tungal* jne.

Tähele panna. Ainsuse osastav on küll t-lõpuline, mitmuse tunnuseks siiski *-de*.

Niisiis: seda *tütart, kannelt, peenart, pannalt, põialt*, jne., aga nende *tütarde, kannelde, peenarde, pannalde, põialde* jne.

96. **Ülesanne.** Panna tähele *tütar*-tüüpi sõnade mitmuse tunnuse *-de-* ees olevat häälikut ja koostada selle järgi reegel:

tütar-tüüpi sõnadel on mitmuse tunnuseks *-de-* selle ees seisvate „pehmendavate” häälikute mõjul.

Meeles pidada. *mõte-*, *tütar*-tüüpi sõnade ains. osastav on ainsuse nimetav + t: *tütar + t = tütart*, *hüpe + t = hüpet* jne. (vrd. `number, `n u m b r i, `numbri|t).

97. **Harjutus.** Käänata sõna *rukis* ainsuse ja mitmuse nimetavas, omastavas, osastavas ja sisseütlevas käändes. Pealkirjaks: *Sõna rukis käänamine.*

98. **Harjutus.** Kirjutada peakäanded sõnust. Pealkirjaks: *Käänamine.*

Nobe tütar; väike põial; märg sammal; kõrge aken; pikk küünal.

99. **Harjutus.** Tarvitada õigesti ains. osastavat. (Eraldada *number*-tüüpi sõnad *tütar*-tüüpi sõnadest; *number* — omastav + *t* = *numbrit*; *aken* — nimetav + *t* = *akent*.) Pealkirjaks: *Ainsuse osastav.*

Käisime eile (naaber) külastamas. Mitu (liiter) sa korjasid marju? Majaehitamisel tarvitatakse (sammal). Kutsume siia kaks (maaler)! Käitises töötas kakssada (kangur). Lapsed kitkusid (porgandipeenar). Ema küüris (katel). Piimaühistule ehitatakse uut (kelder). Värskele lihale sobib lisada natuke (pipar). Palun laena mulle (sirkel)! Kas tunned seda (meister)? Majal oli kaks (aken) heledasti valgustatud. Kalevipoeg keerutas Sarvikut nagu (takukoonal). Rukkipähikul on kaks (välissõkal). Tassisin nüüd siia need kaks rasket (kohver). Puhastasin oma pooga¹ (hõbepannal). Meie klassis on kaks (seinatahvel). Söömisel tarvitame (kahvel). Paberite kinnitamiseks tarvitame (kirjasklamber). Meist pole vist keegi näinud India (džungel). Vanasti tarvitati riide mõõtmiseks (küünar). Mu koolivend mängib ilusasti (kannel). Kalapüügil ei ole lubatud kasutada (ahing ehk västar).

100. **Harjutus.** Moodustada ainsuse osastav ja mitmuse omastav sõnust. Pealkirjastada vastavalt.

Hele vile; suur summa; raske toober; lai koppel; sihilik vale; ilus maa; magus uni; rõõmus süda; väike neiu; õitsev

¹ Pook — vöö.

aster; magus sõstar; kirju pluus; õnnelik piiga; tarvilik kaup; püsimatu inimene; kõva pähkel; kitsas peenar; kena album; tulev nädal; magus porgand; lahtine auto; pime rehetare; pikk kepp; arglik samm; nüri nuga; avalik kõne; hele läige; kirju kinnas; jäme kõis; hõõguv süsi; kõver vars; magus kirss; suur kauss; kirjalik luba; uus ümbrik; vana tuulik; hea sepik; hoolas aednik; juhuslik ese; avar aken; kõlav kannel; tähtis kursus; kuulus sangar; õine vahtkond; pime õõ; armas ema; uus korter; mage puder; haige ige; hele juus; osav kütt; suuline vastus.

101. Harjutus. Moodustada mitmuse alaleütlev sõnust. Pealkirjastada vastavalt.

Sile ja tasane tee; kumer kuppel; terav tapper; suur kandmik; hale lugu; jahe õhtu; suur pere; käbe naaber; kitsas peenar; armas tütar; valge kartul; lage väli; tuhandes inimene; soodus juhus; raudne värav; stahaanovlik kangur; silmapaistev bolševik; osav ratsanik; üksik isik.

Mitmuse osastav.

102. Ülesanne. Moodustada mitmuse osastav antud sõnust, korraldades need tabelisse.

a) koi, nimi, tuli, kõne, jõgi, regi; b) vanker, vihik, kolmas, mõte, rikas, aken, katus, raudne; c) naine, tööline, raskus, endine, keel, leht, kell, sukk; d) pink, poiss, kook, maastik, lind; e) kana, laud, linn.

Ains. nim.	Mitm. osast.	Mitm. osastava lõpp
<i>koi</i>	<i>koisid</i>	-sid

Vaadelda, kuidas moodustatakse *e-, i-, u-lõpulist* mitmuse osastavat. (Vt. tabelleid lk. 70 ja 71.)

Meeles pidada. *a-tüvelistel sõnadel* on mitmuse osastava lõpus ainult *u* või *i*, mitte aga *e* (välja arvatud tabelis näidatud erandid), seega tarvitagem õigesti vorme: (neid) *nurki, relvi*, (häid) *roogi* jne. Eelmise silbi täishäälikute *a, i, õ, ei, äi* meelepidamiseks võib koostada mõne hõlpsasti meelde jääva lause (näit.: Aksel, Ilmar, Õie käisid meil).

103. Harjutus. Panna sulgudes olevad sõnad mitmuse osastavasse. Pealkirjaks: *Mitmuse osastav*.

Meie põldudel kasvatatakse (rukis, kaer, oder, hernes, uba). Kõõgiviljaaias kasvas (kurk, kõrvits, porgand, sibul, seller, petersell, tomat) ja (muu kõõgivil). Meie küla mailt on leitud vanaaegseid (võru, sõrmus, sõlg, nuga, oda, vana mõök, savinõu) ja (raha). Sõjategevuses hävis hulk (elumaja, laut, tall, kuur) ja (muu hoone); paiguti hävis (suur linn, küla ja tuhat talu). Külalistele pakuti (õun, pirn, ploom ja kirss). Gruusias kasvab ka (sidrun ja apelsin). Ostsime turult (lill). Aasal õitses kevadel palju (kollane kullerkupp) ja (lilla pääsusilm). Kuivatasime tule ääres (märg sukk) ja küpsetasime tuhas (kartul ja kaalikas). Näitusel oli ilusaid (sohva, tugitool, laud, kapp). Metsas kasvab (mänd, kuusk, kask, pärn, haab, lepp, saar, vaher, jalakas), paiguti ka (tamm ja lehis). Otsin paari (king) ja (sokk). Sadamasse saabus (suur laev, väike paat) ja (lai lodi). Ei ole soovitatav süüa (soolane toit). Lasteaias mängis palju (virk laps). Poisid kandsid (uus müts) ja (valge krae). Sügisel, mil puhub sageli (tuul ja torm), on mõnus ahjupaistel jutustada (vanaaegne jutt) ja (muu lugu). Intelligentsi kongressil viibis hulk (kirjanik) ja (kunstnik). Rännakul ületasime (kõrge mäestik, sügav org) ja (lai jõgi).

Lühike mitmuse osastav.

e-, i-, u-tüvelised sõnad.

Tüve täishäälik ainsuses	Mitmuse osastav	Valem-reegel
<p>-e keel, keele leht, lehe, lehte kask, kase, kaske</p>	<p>-i keeli lehti kaski</p>	<p>e annab i ($e - i$)</p>
<p>-i pink, pingi, pinki pood, poe, poodi poiss, poisi, poissi kook, koogi, kooki</p>	<p>-e pinke poode poisse kooke</p>	<p>i annab e ($i - e$)</p>
<p>-u maastik, maastiku, maastikku ahi, ahju, ahju lind, linnu, lindu vihk, vihu, vihku</p>	<p>-e maastikke ahje linde vihke</p>	<p>u annab e ($u - e$)</p>

a-tüvelised sõnad.

Eelmise silbi täishäälik	Ainsus	Mitmuse osastav	Reegel	Erandid
a i õ ei äi	kana, kana, kana laud, laua, lauda hind, hinna, hinda sõda, sõja, sõda sein, seina, seina käi, käia, käia	kanu laudu hindu sõdu seinu käiu	Kui a-tüveliste sõnade eelmises silbis on a, i, õ, ei, äi, siis on mitmuse osastava lõpus u	pika — pikki kinga — kingi silma — silmi
e o u ä õ ü	kell, kella, kella kujutelm, kujutelma, kujutelma koht, koha, kohta sukk, suka, sukka märg, märja, märga sööt, sööda, sööta süld, sülla, sülda	kelli kujutelmi kohti sukki märgi sööti süldi	Kui eelmises silbis on mõni teine häälik (mitte a, i, õ, ei, äi), siis on mitm. osastava lõpus i	1) Et j ja i ei satuks kõrvu, siis on: orje, tühje, nuie jne. 2) Esmaväitel. sõnad, mille l. silbis on u või o: nuge, mune, ode jne. (kuid omi ja osi)

Vaata kokkuvõtet „Meeles pidada” lk. 69.

104. Harjutus. Moodustada mitmuse osastav järgmisist sõnust. Pealkiri: *Mitmuse osastav*.

Suur mets; pikk sukk; nõrk tiib; vajalik relv; punane nurk; kiskja hunt; raske samm; kaunis koht; valge sein; kõrge pink; magus kompvek; sügav kuristik; hea lehm; kirju kana; virk hobune; rasvane hani; kõhn siga; kuri kukk; osav hüpe; madal tõke; kuiv rukis; armas onu; magus sai; pikk vaip; kuiv oder; virk tööline; endine aeg; praegune kaaslane; õine rünnak; soine maastik.

105. Harjutus. Tarvitada järgmises katkendis õigesti mitmuse osastavat.

Näitusel.

(mitmuse osastav)

Sügiseti korraldatakse meil (põllumajanduslik) ja (tööstuslik näitus). Näitusele võib välja panna (koduloom ja -lind, mitmesugune aed- ja põldvili), samuti (kaup, käsitöö ja tööstussaadus). Kolhoosidest tuuakse näitusele rohkesti (siga, lehm, lammas) ja (hobune). Tuuakse ka (hani, part, kana, kukk, kalkun, kodujänes) ehk (küülik) ja (hõberebane). Kõõgi- ja põldviljade osakonnas võib näha (kartul, porgand, kapsas, kaalikas, naeris, peet, kõrvits, tomat, uba) ja (hermes). Puuviljadest näeme (õun, pirn, ploom, kirss, kreek) ja isegi (viinamari). Siin leiame samuti (mitmesugune purk, pudel) ja (klaas), milledes säilitatakse (keedis) ja (marjamahl). Seintel märkame (suur tabel), mis selgitavad, kuidas tarvitada (sobiv väetis).

Käsitöö osakonnas võime vaadelda (igasugune) kootud (ese), näiteks (suur vaip, rätik, lina, tekk, kinnas, sukk, sokk, kampsun, aknakardin, mööbliriie) ja muud. Nahatööde alalt silmame (mapp, kohver) ja (käekott) ehk (ridiküll). Ka mööblit, näiteks (laud, tool, sohva, kapp, pink, peegel,

riiul) ja (voodi) on toodud küllaldaselt näitusele. Huviga vaadeldakse ka (elektritarve), nagu (keedunõu, triikraud, elektrilamp) ja (raadioaparaat).

Avaral näituseväljakul on näha (mitmesugune põllutööriist), näiteks (ader, äke, rehepeksumasin) ja (traktor). Rohkesti liigub (igasugune sõiduk), nagu (vanker, jalgratas, mootorratas, auto) ja (omnibus).

106. Harjutus. Koostada kuulutusi, kus esineb sõnu mitmuse osastavas (näit. mingi tarbijate kooperatiiv, kokkustukontor vms. ostab teatavaid saadusi, kolhoos pakub aiasaadusi jne.).

Koostada kaupade tellimusi (näit. teie kohalik kooperatiiv tellib maakonnaliidult kaupu).

107. Ülesanne. Vaadelda oma kirjandite vihikus, kas leidub kirjandeis mitmuse osastava vigu. Selgitada, missuguse sõnatüübi mitm. osastava moodustamises esineb vigu, korrata õpikust vastavad kohad ja harjutada õigesti tarvitama mitmuse osastavat. (Vajaduse korral pöörduda õpetaja poole abi saamiseks.)

Kordamisharjutusi *.

108. Täita lüngad (vajaduse korral) sobiva tähega.

1. Kogu linna elanik—ond võttis osa vabas—amispäeva pühitsemisest. Öösel oli linn valgustatud palju—est pro—ektori—est ja raket—i—est. 2. Mõnus on talvelgi treenida ujumist, kui ei puudu sellekohane —assein. 3. Palun an—ke oma —okumendid kan—seleisse ja astuge —etsembri algul uuesti sisse! 4. Hoi—ke oma asjad puhtad ja korras! 5. Augusti algul korral—a—i Tallin—as kun—inäitus, kus esines rida nõukogude väljapaistvaid kun—ik—e. Ehk—i

* Võib kasutada kontrolltöödeks klassis.

oli sajune ilm, oli —ublikut kogunenud ometi roh—esti. 6. Vars— jooksis kop—lisse ja kadus põ—saste taha. 7. Or—ester mängis mars—i ja sõdurid mars—isid paraad—sammul üle väljaku. 8. Kaar—ilt näeme, et —iljandi järvel on pik—lik kuju. 9. Siin—e rahvas tegeleb peamiselt kalan—usega. 10. Ristikhein tuleb külvata ruk—isse kevadel vara—kult, kui ma— on veel niiske. 11. Kogu kolhoos oli ruk—ist lõikamas. 12. Normiviljana laekus ko—peratiivi viisteist—küm—end tonni kaeru ja ligi kaksküm—end tonni ruk—eid. Roh—esti toodi ka lambavilla ja linu. 13. Meie külas loeb iga kolhoosnik „—ahva —äält” ja „—alu—rahvalehte”. 14. Pidu avati orkestri mänguga „—ale—vite —ants”. 15. Mõisni—e valitsuse ajal oli renditaluni—ule —üripäev pöördpäevaks: siis pidi ta kas lepingu— uuen—dama või uude koh—a kolima. 16. Eesti kirjan—use silma—paistvamaid tooteid on tõlgitud —ene, —oome, —aksa ja —äti keel—e. 17. Puiesti—e (os.) on laien—atud ja neisse on uusi teid rajatud. Tü—rukud jaotati kolme suur—e rühma, vastavalt nende pik—usele. Suur—e tü—rukute rühm sai endale ülesandeks kõnniteede ää—e korraldamise; väike—tüdrukuid raken—a—i aga lillepeenar—e kitkumiseks. 18. Ah, mil—al lõ—evad sügisesed sajud, mil—al võlub meid juba näarikü—nal—e sära!

109. Kirjutada lauseis peakäanded sõnadest *hele rätik* ja *töökas kodanik*.

110. Kirjutada mitmuse omastav ja mitmuse osastav järgmisist sõnust.

Osav sepp; odav kaup; pikk sõit; must sukk; värske jälg; väike jalg; raske pakk; huvitav jutt; kirju kaas; suur seen; punane nurk; hapu õun; lai simss; kõrge hind; tume pilv; meeldiv lauluviis; lubjatud ahi; tühi asi; kartlik tüdrukuke; magus kompvek; maitsev kotlet; õine külm; soine maastik; sinne inimene; kõrge tuulik; lapsik mõte; tuline süsi; aas

tane mullikas; tõsine põhjus; põllumajanduslik näitus; kin-
nine ümbrik; südamluk tervitus.

111. *h v õ i* mitte?

—irmu—ood valdasid arglikke inimesi. Sõitsime —ulgu-
merele. Oli —ubane istuda. Päike kiirgas —eredasti. Tõusis
tuule—iil. Ta oli —ajameelne. Tõusime —aovalgel. Nutsin
—ärdasti. —äkki puhkesid kõik —ägedalt naerma.

—õredad kardinad; ristik—eina —ädal; väike maja—ütt.

112. *-ki või -gi?*

Tšehh—, lind—, leht—, karp—, nokk—, arg—, toob—,
harf—, tušš—, orav—, õrn—, krohv—, hoogsad—, märkad—,
kell—, magus—, vedel—, paks—, tuli—, aeg—.

113. *d või t; g või k; b või p?*

Moo—sad aparaadid; püü—ku igaüks; ärgu kart—u
midagi; lähenesime var—si; või—ke kõik raskused; liiguti
jõu—sasti edasi; um—sõlmes; pin—sat tööd; lossi rau—sed
väravad; and—e natuke aega; leid—e vastavad vahendid;
töö läheb hoo—sasti.

114. Ühe-, kahe- või kolmekordne kaas- häälik?

Vap—er mees; vap—rad mehed; kop—li taga; pik—lik
laud; tallin—lane; koral—ane; siin—e; mood—ne ehk
modern—e; viljakõrs—; magus kirs—; noor vars—; leiva-
märs—; värs—; avans—; bilans—; mängis ühe vals—i;
õp—urid mars—ivad; mars—ivad õp—urid; arst katsus
puls—i; puls—ilöögid.

115. *i, j või ü?* (kui see on vajalik).

Ta on mu min—a; olen tubli jalakäi—a; tarvis veel vähe
käi—a; mei—e Mai—a püüdis mai—a hiirekese, kes oli tun-
ginud ma—a (maja); kukkus o—a (oja); a—a (aed) otsas;
selle a—a (aeg) möödudes; pakkus mü—a; müü—a tuli;
pole aega sü—a; tore plü—švaip; vastutuli—at tervitame;

siinoli—ad nägid kõik; kätteand—at pole; Itaal—a; Normand—a; seer—a.

116. Suur või väike algustäht (sulgudes olev täht)?

Sõitsime (u)krainasse; jõime (h)iina teed; (j)uhan (l)iivi jutustus „(k)äkimäe (k)ägu”; (v)õidu (v)äljak (t)allinnas; (r)iiia (m)aantee (t)artus; (h)iina jõgi (h)uangho; (e)esti (n)õukogude (s)otsialistlik (v)abariik; (j)üriöö (ü)lestõus; (j)üripäev; (j)uuli sõitis linna; (j)uulikuu kuumad päevad; ajaleht „(s)irp ja (v)asar”; viibisime (k)rimmis; (k)rimmi konverents; (s)aksa keel; (s)aksa (d)emokraatlik (v)abariik, (s)uur (s)otsialistlik (o)ktoobrirevolutsioon.

117. Kirjutada peakäänded järgmistest sõnadest.

Riiakas kukk; huvitav mõte; ohtlik kuristik; uus päevik; aeglane valss; valge korsten; pikk peenar.

118. Moodustada mitmuse osastav järgmisist sõnust.

Männid, lepad, pärnad, kased, sõled, pärlid, küpsed marjad, kellad, paelad, käsnad, kaardid, kingad, harjad, õunad, kelgud, saidad, rihmad, orjad, sündmused, rõõmud, relvad, kulmud, raskused, ollused, otsused, suurused, praegused, pähkliid, sõstrad, soised metsad, söed, veed, inimesed, suured summad, hoolsad emad, vilkuvad tuled, helisevad kellad, kirjud vahtrad.

119. Moodustada *i*-mitmus järgmisist sõnust (kus see on võimalik).

Vanades raamatutes; suurtele mõtetele; õnnelikkudele kodanikkudele; väledatest putukatest; avarates muuseumides; kuulsatele lauljannadele; ilusates riietes; kõikidel õpilastel; kõrgetest korstnatest; lokaavatel väljadel; lahtistel akendel; kõrgetes puulatvades; üksikutele teekäijatele.

II. Pöördsõna.

Pöördsõna tähendus ja osa lauses.

Tuletada meelde, missugune sõnaliik esines lauses alati öeldisena.

Leida antud katkendist kõik öeldised (= pöördsõna pöördelised muuted) ja kriipsutada need alla loogelise joonega.

Näljane karu suleti tühja tuppa ja seoti köiega rõnga külge, mis oli seina kruvitud. Kõis ulatus peaaegu üle terve toa, nõnda et ainult vastasnurk oli kaitstud hirmuäratava looma kallaletungide eest. Harilikult juhiti võõras selle toa ukse juurde, tõugati ootamatult tuppa sisse, uks lukustati ja õnnetu ohver jäeti üksi sassis karvaga metsaeraku seltsi. Vaene külaline, kelle riided käristati puruks ja kes ise kriimustati veriseks, otsis peagi üles ohutu toanurga, kuid vahel oli ta sunnitud vastu seina surutuna seisma tundi kolm ja vaatama, kuidas vihane metsloom paari sammu kaugusel mõirgas, kargles, tagumistele jalgadele püsti tõusis, ennast lahti kiskuda ja võõrast oma käppade vahele haarata püüdis. Niisugused olid vene mõisniku „õilsad” meelelahutused!

(A. Puškini „Dubrovski”.)

Sõnad, mis tähendavad tegemist (*töötama, jooksuma*) või mingis seisundis olemist (*rippuma, asetsema*), on **pöördsõnad**. Pöördsõnade küsimusi on palju, kuid kõik küsimused käsitlevad midagi tegemisest: mida teeb? mida tegi? mida on teinud? mida oli teinud? mida

teeks? mida tehku? mida tegevad? mida tehakse? mida tehti?
mida tehtaks? mida tehtavat? mida tehtagu? jm.

Pöördsõnad kannavad sellist nimetust sellepärast, et nad pöörduvad:

ma töotan, sa töotad, ta töötab ... ma töötasin, ma töötaksin, ma töötavat ... jne.

120. Ülesanne. Vastata ülaltoodud küsimustele (mida teeb? mida tegi? jt.) sõnadega *töötama, käima, võtma, hakama, õppima*.

Pöördsõna muuted.

Pöörded ehk isikud.

Ainsus	{	1. pööre ehk isik	<i>Mina</i> (ma) <i>käin</i> 7-kl. koolis.
		2. „ „ „	<i>Sina</i> (sa) <i>elad</i> Alakülas.
		3. „ „ „	<i>Tema</i> (ta) <i>õpi</i> hästi.
Mitmus	{	1. pööre ehk isik	<i>Meie</i> (me) <i>harjutame</i> rööbaspuudel.
		2. „ „ „	Kas <i>teie</i> (te) <i>töotate</i> praegu siin?
		3. „ „ „	<i>Nemad</i> (nad) <i>loevad</i> ajakirja „Pioneer”.

Pöördsõnal on 3 isikut ehk pööret, mis esinevad ainsuses ja mitmuses. Isikute ehk pöörete lõpud on ainsuses **-n, -d, -b** ja mitmuses **-me, -te, -vad**.

Märge: Kolmanda pöörde lõpp (*b*) on õigupoolest oleviku tunnus, kuid et see esineb ainult 3. pöördes, võime seda nimetada ka 3. pöörde lõpuks. Mitmuse 3. pöörde lõpp **-vad** esineb ainult kindla kõneviisi olevikus, kusjuures „*va*” on oleviku ja „*d*” mitmuse tunnuseks.

Ajad.

Vaadelda, missuguses ajas esineb pöörd sõna.

Olevik	Minevik		
	Lihtminevik	Täisminevik	Enneminetik
Ma loen teost „Noor Kaardivägi”.	Ma lugesin teost „Noor Kaardivägi”.	Ma olen lugenud teost „Noor Kaardivägi” ja tean sellest jutustada.	Olin lugenud teost „Noor Kaardivägi”, kui läksin arutluskoosolekule.
Tegevus toimub praegu.	Tegevus toimus minevikus, kuid on lõpetamata.	Tegevus on möödunud ja antud hetkel ka lõpetatud.	Tegevus on minevikus lõpetatud.

Pöördsõnal on eesti keeles kaks aega: olevik ja minevik. Minevik jaguneb lihtminevikuks, täisminevikuks ja enneminevikuks. Lihtminevik näitab minevikulist kestvat või lõpetamata tegevust, täisminevik möödunud ja lõpetatud ja enneminevik minevikus lõpetatud tegevust.

Tulevikku väljendatakse eesti keeles oleviku abil, millele lisatakse vajaduse korral vastavaid tulevikku tähendavaid sõnu. Näit.:

Ma loen homme seda huvitavat raamatut. Tuleval kevadel kraavitatakse kolhoosis kogu soo.

Täis- ja enneminevik väljendatakse sõna *olema* abil (*olen* kirjutanud, *olid* jooksnud, *oleksid* kündnud, *olevat* käinud), seega kaasnevad täis- ja ennemineviku vormid kahest sõnast ja nimetatakse seepärast liitajaks.

Lihtmineviku tunnuseks on *-si* (*läksin*, *töötasin*) või *-i* (*tulin*, *olin*).

Pöördsõnal on neli kõneviisi: kindel, tingiv, kaudne ja käskiv kõneviis (vt. pöördelolevat tabelit).

Kindlal kõneviisil eriline tunnus puudub.

Tingiva kõneviisi tunnuseks on *-ksi* või *-ks*.

Kaudse kõneviisi tunnuseks on *-vat*.

Käskiva kõneviisi tunnuseks on *-gu*, *-gem*, *-ge* või *-ku*, *-kem*, *-ke* (*saagu*, *hakaku* jne.).

Kõneviisid.

Vaadelda pöörd sõna kõneviise.

Kindel kõneviis	Tingiv kõneviis	Kaudne kõneviis	Käskiv kõneviis
<p>Lembit <i>õpib</i> hoolsasti.</p> <p>Ma <i>viibisin</i> suvel mererannas.</p>	<p>Kui Kalju <i>õpiks</i> hoolikamalt, <i>lõpetaks</i> ta klassi kiituskirjaga.</p> <p>Kui <i>viibiksin</i> praegu kodus!</p>	<p>Kuulsin, et mu täditütar <i>õppivat</i> aina viitele.</p>	<p>Sina <i>õpi!</i></p> <p>Tema <i>õppigu!</i></p> <p><i>Õppigem</i> hoolega!</p> <p>Te <i>õppige!</i></p> <p>Nad <i>õppigu!</i></p>

Jaatav ja eitav kõne.

Võrrelda antud lauseid.

Jaatav kõne	Eitav kõne
Linda käib koolis. Ma loeksin seda raamatut, kui selle saaksin. Õppigem usinasti!	Väike Juku ei käi veel koolis. Ma ei jätaks sindki hätta, kui sa mind nüüd abistad. Ärgem viitkem asjatult aegal

Pöördsõnal eristatakse kahte kõnet: jaatavat ja eitavat.

Jaatav kõne väljendab, et teatav tegevus sünnib, eitav kõne väljendab, et teatavat tegevust ei sünni.

Eitav kõne moodustatakse sõna ei, käsivas kõneviisis aga ära, ärgu, ärgem, ärge abil.

Meeles pidada. Õige on: **ärgem tehkem** halba tööd (mitte: ärme teeme...).

121. Harjutus. Pöörata sõna kirjutama kõigis kõneviisides ja aegades jaatavas ja eitavas kõnes. Pööramisel saadud liitvormid (liitajad) kriipsutada alla. Pealkirjaks: *Pööramine*.

Isikuline ja umbisikuline tegumood.

Vaadelda pöördsõna vorme järgmises lauseis.

Isikuline tegumood. Tegija isik on teada	Umbisikul. tegumood. Tegija ei ole teada
Ma künnan. Isa kündis. Ka mina künnaksin, kui oskaksin.	Pöllul küntakse. Sügisel künti sööti. Oleks hea, kui sööt juba tänavu üles küntaks.

Isikuline tegumood. Tegija isik on teada	Umbisikul. tegumood. Tegija ei ole teada
Ma oleksin kündnud lõunani. Too traktorist kündvat väga hästi.	Oleks küntud lõunani. Juba küntavat uudismaad.
Ta olevat kündnud täna 3 hektääri.	Osa põldu olevat küntud ho- bustega.
Sina küнна! Tema kündku!	Põld küntagu sügisel süga- valt.
Arge jätke kündmisel terveid kohti!	Argu jäetagu terveid kohti!

Pöördsõnal on kaks tegumoodi: isikuline tegumood, kus isik, kes teeb, on kindlaks määratud, ja umbisikuline tegumood, kus väljendatakse tegevust tegijat kindlaks määramata.

Isikulisel tegumoel puudub eriline tunnus.

Umbisikulise tegumoe tunnuseks on ta ja t (*kirjutatakse, õpiti*), da ja d (*saadakse, saadi*) ning a (*viiakse, lüüakse*). Umbisikulise tegumoe liitvormid tuletatakse tud-kesksõna abil.

122. Harjutus. Kirjutada umbisikulise tegumoe vormid kõigis kõneviisides ja aegades sõnadest *kirjutama, õppima, hüppama*. Pealkirjaks: *Umbisikuline tegumood*.

123. Harjutus. Kirjutada alljärgnev pala lihtminevikus ja panna puuduvad komad. Pealkirjaks: *Lihtminevik*.

Vahetunnil.

Kui tund lõpeb tõusevad kõik õpilased ja lahkuvad klassist. Nad jalutavad koridoris vestlevad ja naljatavad. Kui on sobiv ilm lähevad kõik õuele ja mänguväljakule. Seal män-

givad nad tagumist paari kulli ja muid jooksumänge. Mõned klassid organiseerivad meeskonnad ja hakkavad palli mängima. Nooremad peavad lugu rahvastepallist vanemad aga võrkpallist. Talvel harrastavad kõik suusatamist ja uisutamist. Korraldame kooliõuele toreda uisutee. Seal on vabal ajal suurepärase uisutada. Üldse viibime me vahetunnil võimalikult rohkesti väljas. Klassi tulemisel valvab korrapidaja välisuksel et kõik pühiksid jalad puhtaks.

124. Harjutus. Kirjutada eelnenud pala umbisikulises tegumoes. Pealkirjaks: *Umbisikuline tegumood.*

125. Ülesanne. Teha kirjalik kokkuvõte pööramisest.

Pöörd sõnal on pööret nii ainsuses kui mitmuses. Pöörd sõnal on aega, olevik ja Minevik võib olla kolmesugune: Lihtmineviku tunnuseks on ja Täis- ja enneminevik moodustatakse pöörd sõna abil.

Tingiva kõneviisi tunnuseks on Käskiva kõneviisi tunnuseks on *-ge, -ke, -gem,* ja kaudse kõneviisi tunnuseks Eitava kõne vorme väljendatakse eitussõnade abil.

Käändelised muuted.

Peale pöördeliste muudete, mida õppisime tundma ühenduses öeldise käsitlusega, on pöörd sõnal veel käändelised muuted, mis ei pöördu, vaid täielikult või osaliselt käänduvad.

Pöörd sõna käändelised muuted on:

a) Isikulises tegumoes.

1) *ma-tegevusnimi:* Hakkame *töötama.* Mehed olid *töötamas.* Tulime *töötamast.* Ärge seiske *töötamata!*

- 2) *da-tegevusnimi*: Püüdke hoolsamini *töötada!*
- 3) *des-vorm*: *Töötades* kulub aeg ruttu.
- 4) *v-kesksõna*: *Töötav* mees leiab kõikjal lugupidamist. *Töötava* rahva saadikud kogunesid koosolekule. Austage stahaanovlikult *töötavat* inimest! Jne. (Esineb kõigis käändeis.)
- 5) *nud-kesksõna*: Oleme seal vabrikus 20 aastat *töötanud*. *Töötanud* mehed vajavad puhkust. (Ei muutu üldse.)
- 6) *teonimi*: Stahaanovlik *töötamine* võtab üha enam hoogu. Mehed lõpetasid *töötamise* ja hakkasid sööma. Pärast *töötamist* puhati. Jne. (Esineb kõigis käändeis.)
- 7) *tegijanimi*: See tubli *töötaja* sõitis suvepuhkusele Pärnu randa. Vaimse töö alal *töötaja* tegevus pole kergem sugugi kui füüsilise töö alal *töötaja* oma. Töö kiidab *töötajat*. Jne. (Esineb kõigis käändeis.)

Märge: Teo- ja tegijanime võib pidada ka tuletusliidete *-mine* ja *-ja* abil tuletatud nimisõnaks, kuna neil on kõik nimisõna tunnused.

b) Umbisikulises tegumoes.

- 1) *ma-tegevusnimi*: Peaks meie klassis ka *töötatama* niisuguse hooga kui VI-b klassis, oleks meiegi õppeedukus palju parem.
- 2) *tav-kesksõna*: See ülesanne on *lahendatav*. *Kirjutatav* kiri jäi pooleli.

- 3) *tud*-kesksõna: Selle leiutise kallal on palju *töötatud* ja nüüd on suuri tulemusi *saadud*. *Vastuvõetud* vili laaditi vagunisse.

Pöördsõnad lauseliikmetena.

Pöördsõna pöördelised muuted esinevad lauses ainult öeldisena. Käändelised muuted võivad olla aluseks, sihitiseks, täiendiks ja määruseks. Näiteks:

1. *ma*-tegevusnimi: Ma hakkas *kuduma* (määrus).
Isa tuli *kündmast* (määrus).
2. *da*-tegevusnimi: *Õppida* (alus) on meeldiv.
Me tahame kõik *õppida* (sihitis).
3. *des*-vorm: *Õppides* (määrus) kulub aeg kiiresti.
4. *v*-kesksõna: *Õitsev* (täiend) roos meeldis meile väga.
5. *nud*-kesksõna: Mälestagem Suures Isamaasõjas *langenud* (täiend) kangelasi!
6. *te*onimi: *Ehitamine* (alus) võtab nüüd aina hoogu. Ma vaatasin uue hoone *ehitamist* (sihitis).
7. *tegi*janimi: *Lauljad* (alus) kogunesid saali.
Töö kiidab *tegi*jat (sihitis).
8. *tav*-kesksõna: See oli kõigile *vastuvõetav* (täiend) otsus.
9. *tud*-kesksõna: *Vastuvõetud* (täiend) otsus viidi ellu.

Pööramistabel.

I. Isikuline tegumood.

Arv	Pööre	A. Pöördelised vormid																B. Käändelised vormid		
		Kindel kõneviis								Tingiv kõneviis				Käskiv kõneviis		Kaudne kõneviis		1. ma-tegevusnimi: sisseütlev <i>laulma</i> seesütlev <i>laulmas</i> seestütlev <i>laulmast</i> ilmaütlev <i>laulmata</i> 2. da-tegevusnimi: <i>laulda</i> 3. des-vorm: <i>lauldes</i> 3. Kesksõnad: olevik (<i>v</i> -kesksõna) <i>laulev</i> minevik (<i>nud</i> -kesksõna) <i>laulnud</i> 4. Teonimi: <i>laulmine</i> võib pidada ka 5. Tegijanimi: <i>laulja</i> <i>n i m i s õ n a k s</i>		
		Olevik		Lihtminevik		Täisminevik		Enneminevik		Olevik		Täisminevik		Olevik		Olevik			Täismin.	
		Jaatav kõne	Eitav kõne	Jaatav kõne	Eitav kõne	Jaatav kõne	Eitav kõne	Jaatav kõne	Eitav kõne	Jaatav kõne	Eitav kõne	Jaatav kõne	Eitav kõne	Jaatav kõne	Eitav kõne	Jaatav kõne	Eitav kõne		Jaatav kõne	Eitav kõne
Ainsus	1. ma	<i>laulan</i>		<i>laulsin</i>	<i>olen</i>		<i>olin</i>		<i>laulaksin</i>	<i>oleksin</i>										
	2. sa	<i>laulad</i>		<i>laulsid</i>	<i>oled</i>		<i>olid</i>		<i>laulaksid</i>	<i>oleksid</i>			<i>laula!</i>	<i>ära laula!</i>						
	3. ta	<i>laulab</i>	<i>ei laula</i>	<i>laulis</i>	<i>on</i>		<i>oli</i>		<i>laulaks</i>	<i>oleks</i>			<i>laulgu!</i>	<i>ärgu laulgu!</i>						
Mitmus	1. me	<i>laulame</i>	<i>ei laula</i>	<i>laulsime</i>	<i>oleme</i>	<i>laulnud</i>	<i>olime</i>	<i>laulnud</i>	<i>laulaksime</i>	<i>oleksime</i>	<i>laulnud</i>	<i>ei oleks laulnud</i>	<i>laulgem!</i>	<i>ärgem laulgem!</i>	<i>laulvat</i>	<i>ei laulvat</i>	<i>olevat laulnud</i>	<i>ei olevat laulnud</i>		
	2. te	<i>laulate</i>		<i>laulsite</i>	<i>olete</i>		<i>olite</i>		<i>laulaksite</i>	<i>oleksite</i>			<i>laulge!</i>	<i>äрге laulge!</i>						
	3. nad	<i>laulavad</i>		<i>laulsid</i>	<i>on</i>		<i>olid</i>		<i>laulaksid</i>	<i>oleks</i>			<i>laulgu!</i>	<i>ärgu laulgu!</i>						

II. Umbisikuline tegumood.

<i>lauldakse</i>	<i>ei laulda</i>	<i>lauldi</i>	<i>ei lauldud</i>	<i>on lauldud</i>	<i>ei ole lauldud</i>	<i>oli lauldud</i>	<i>ei olnud lauldud</i>	<i>lauldaks</i>	<i>ei lauldaks</i>	<i>oleks lauldud</i>	<i>ei oleks lauldud</i>	<i>lauldagu!</i>	<i>ärgu lauldagu!</i>	<i>lauldavat</i>	<i>ei lauldavat</i>	<i>olevat lauldud</i>	<i>ei olevat lauldud</i>	1. ma-tegevusnimi: <i>lauldama</i> 2. Kesksõnad: olevik (<i>tav</i> -kesksõna) <i>lauldav</i> minevik (<i>tud</i> -kesksõna) <i>lauldud</i>
------------------	------------------	---------------	-------------------	-------------------	-----------------------	--------------------	-------------------------	-----------------	--------------------	----------------------	-------------------------	------------------	-----------------------	------------------	---------------------	-----------------------	--------------------------	---

126. Ülesandeid. 1) Nimetada, mitu tegumoodi, arvu, pööret ja kõnet on pöörd sõnal ja missugused need on.

2) Nimetada pöörete lõpud ainsuses ja mitmuses.

3) Mitu kõneviisi on pöörd sõnal ja missugused need on?

4) Mitu aega on kindlal kõneviisil, mitu muudel kõneviisidel?

5) Pöörata tabeli eeskujul sõnu *lugema* ja *võitlema*.

6) Moodustada lauseid, kus esineb järgmisi pöörd sõna vorme:

a) kindla kõneviisi oleviku ains. kolmas pööre sõnast *lugema*

b) „ „ lihtmineviku mitm. teine pööre „ „

c) tingiva „ oleviku „ esimene „ „ „

d) käskiva „ teine pööre eitavas kõnes „ „

e) umbisikulise tegumoe kindla kõneviisi olevik „ „

f) „ „ tingiva kõneviisi „ „ „

127. Harjutus. Anda nimetus järgmistele pöörd sõna vormidele.

Nad töötavad; ma töötasin; ma olen töötanud; meie töötaksime; nad ei töötavat; töötage!; töötatakse; töötati; olime töötanud; töötatakse; töötatavat; on töötatud.

Näidis: *Nad töötavad* — *kindla kõnev. oleviku mitm. 3. pööre.*

128. Harjutus. Koostada ise eelmise harjutuse taolisi ülesandeid.

129. Harjutus. Leida antud lauseis kõik pöörd sõnad, kriipsutada need alla ja märkida klambresse, kas on pöördeline või käändeline muude. Pealkirjaks: *Pöörd sõna vorme.*

Kui õpetaja klassi oli astunud, tõusid kõik õpilased püsti. Õpetaja käskis istuda ja ütles: „See on meil nüüd emakeele tund. Esimene asi, mille peame ilusasti ära õppima, on see keel, mida me iga päev räägime. Seepärast vaatame, kes

mõistab lugeda, kes mitte. Kes veel ei oska, nendega alustame õppimist. Lugejad aga võivad juba hakata raamatust huvitavaid jutte lugema.”

Üks väike lugeja võttis aga ranitsast raamatu asemel leivakoti välja ja hakkas saia sööma. Temale ütles õpetaja: „Söömiseks on vahetunnid, tunni ajal aga õpitakse. Seda tuleb meeles pidada!” Saia muginud tüdrukuke kohkus noomimisest ja hakkas nuuksuma. Õpetaja pöördus nuuksuva õpilase poole ja lohutas teda sõbralike sõnadega. Tüdrukuke lakkas nutmast. Nüüd alustati lugemist. Kõik lugejad olid huviga asja juures. Kui kõik said lugenud, lõppes tund. Loetud pala jäi homseks õppida.

N ä i d i s: *Kui õpetaja (kääänd.) klassi oli astunud (pöörd. liitmuude), tõusid (pöörd.) kõik õpilased püsti.*

130. Harjutus. Määrata antud palas allakriipsutamiseiga kõik pöörd sõna vormid, märkides sulgudesse nende lühendatud nimetuse.

Ajalootunnis.

Kui ajalootund algab, hakatakse harilikult küsima, mis eile oli õpitud. Täna vastas Toomas esimesena, siis küsiti mind. Et ma eile kõik selgeks õppisin, mis tänaseks oli antud õppida, siis ma vastasin hästi.

Kui küsimine oli lõppenud, jutustab õpetaja edasi möödunud aja sündmustest või loeme lookesi muistsetest aegadest. Kuulatakse hoolega, sest see on huvitav. Ka väike Aili tahaks lugeda. Ta loeb küll kiiresti, aga ilma rõhutamata. Õpetaja ütleb: „Sa hoidu nii ühetoonilisest rõhutamisest ja loe ilmekamalt, nagu lugesid Ando ja Mai!”

Tunni lõpul ütles õpetaja: „Ma loodan, et teie, lapsed, homseks õpite niisama hästi, kui olite õppinud tänaseks! Siis

olen teie õppimisega väga rahul. Eriti head õppijad on Ando ja Mai. Kõik võtku neist eeskujul!"

Näidis: Kui ajalootund algab (kindla kv. olev. 3. p.).

Kaudne kõneviis.

(-vat)

Võrrelda kindla kõneviisi mitmuse 3. pööret **k a u d s e** kõneviisiga.

Kindel kõneviis (mida teevad?)	Kaudne kõneviis (mida tegevat?)
<i>Õpilased istuvad klassis.</i>	<i>Peeter istuvat tagumises pin- gis.</i>
<i>Kõik magavad alles.</i>	<i>Ta näib magavat alles.</i>
<i>Lapsed mängivad õues.</i>	<i>Kuulsin lapsi õues mängivat.</i>

Koostada reegel, millal kirjutame *-vad*, millal *-vat*.

131. Harjutus. Kirjutada klambris olevad sõnad kas kaudses kõneviisis (*istuvat*) või kindla kõnev. oleviku mitm. 3. pöördes (*istuvad*), nagu nõutav. Pealkirjaks: *Kindel ja kaudne kõneviis*.

„Peitus”.

Sügisel ja kevadel (mängima) õpilased kooliõuel peitust. Üks mängijaist, lugeja, loeb postil kinnisilmi ja teised (peitma) end ära. Mõned (jooksma) koolimaja taha, teised (sibama) puuriitade varju ja kolmandad (hiilima) niisama siin-seal.

Peidan enese kord puukuuri, kui kuulen teisi ka kuuri (jooksma) ja (sosistama). Tõstan pea ja näen kaht poissi üles riidale (ronima) ja teisi nurka (pugema). Mõned (märkama) mind ja nüüd tuleb paar kooliõde minu peiduurkasse. Varsti kuuleme otsijat kuurile (lähenema) ja kedagi õues vilega (märku andma). Siis (jooksma) paljud suure kisaga lugemispostile ja (karjuma): „Trihvaa!” Kuid otsija näib puukuuri (silmas pidama) ja kuulukse aina selles piirkonnas (liikuma). Pole viga, küllap teised peitjad ta mujale (meelitama). Varsti näibki otsija koolimaja taga midagi kahtlast (märkama) ja liigub kiiresti selles suunas. Kuuris olijaist (kasutama) mitmed parajat juhust, (hüppama) kuurist välja ning (liduma) posti suunas. Mõlemad (pingutama) nüüd joosta, nii kuurist tulijad kui ka otsija. Osa peitjaist võidab, kuid Linda „lüüakse kinni”. Otsija teeb kiire hüppe kuuri, et leida neid, kes end siin (varjama), kuid kuur on tühi. Kui kuuleme teda mujale (minema), poeme riitade tagant välja ja oleme hüppeks valmis. Aino, kes piilub lävel, teatab, et otsija (olema) läinud koolimaja taha. Nüüd jookseme meiegi välja, kuid näeme otsijat kaunis posti lähedal (seisma), seljaga meie poole. Tagasihüpe on asjatu, seepärast läheneme hiilides postile. Pealtvaatajad, kes seda (märkama), ei suuda olla tõsised ja (andma) meid sellega ära. Näemegi otsijat (ümber pöörduma) ja loomulikult meidki (silma). Nüüd (jooksma) kõik, kuid ainult kõige väledamad, Rein ja Ahto (võitma). Teised lööb otsija „kinni”. Linda kui esimene kinnilöödu jääb uueks lugejaks.

Kas *-vad* või *-vat*?

Võrrelda kaudse kõneviisi ja *v*-kesksõna vorme kindla kõneviisi olevikuga.

K i n d l a kõne- viisi olevik (mida teevad?)	K a u d s e kõne- viisi olevik (mida tegevat?)	v-kesksõna osastav kääne (missugust?)
Töölised löövad sindlikatust.	Räägitakse, et nad löövat homseks katuse valmis.	Tunnen seda ka- tust löövat töö- list.
Poisid harjutavad hüppamist.	Hilja harjutavat klaverimängu.	Kaks kõrgushüpet harjutavat poissi üllatasid hüppe- tagajärgedega.
Kõik õpilased istu- vad klassis.	Nägin Inget aias istuvat.	Tahtsin küsida toda teiste taga istuvat õpilast.

132. **Harjutus.** Kirjutada lauseid, kus esinevad kindla kõneviisi olevik, kaudse kõneviisi olevik ja v-kesksõna osastav kääne sõnust: õppima, liikuma, rippuma, hüppama, marsima. Pealkirjaks: *-vad ja -vat kirjutamine.*

133. **Harjutus.** Kirjutada kriipsu asemele *d* või *t*.

Juba õige vara hakkava— huilgama vabriku—e vile—
Nad kutsuva— töötajaid tööpinki—e ja masina—e juurde
andma meile vajalikku toodangu—. Pea igast majast näeb
töölisi väljuva— ja vabriku suunas ruttava—. Nende rühika—
kogud täidava— kõik tänava—. Heatujuliselt tervitava—
nad ärkava— linna ja sammuva— tööle. Kedagi ei paista
neist puuduva—. Oh ei, see tähen—aks, et mitu telge seisaks
ja rahvale jääks puudu mitusada— meetri— riie—. Kõik
töötava— hästi ja saava— töö eest ka väärilist tasu. Paljud
ületava— oma päevanorme enam kui kahekor—selt. Ligi
kakssada miljoni— on meie maal töötava— rahvast, kes töö-
tab ja võitleb kommunismi võidu eest.

Käskiv kõneviis.

Panna tähele, millal tarvitatakse käskivas kõneviisis tunnuseid *-ku, -kem, -ke*, millal *-gu, -gem, -ge*.

	<i>-ku, -kem, -ke</i>	<i>-gu, -gem, -ge</i>
Käskiva kõneviisi tunnus järgneb k a a shäälikule	<i>kandku, kandkem, kandke</i> <i>leidku, leidkem, leidke</i> <i>seisku, seiskem, seiske</i> <i>võtku, võtkem, võtke</i>	<i>vaadelgu, vaadelgem, vaadelge</i> <i>mingu, mingem, minge</i> <i>naergu, naergem, naerge</i>
Käskiva kõneviisi tunnus järgneb t ä i shäälikule	<i>hüpaku, hüpakem, hüpake</i> <i>rünnaku, rünnakem, rünnake</i> <i>hakaku, hakakem, hakake</i> <i>vaadaku, vaadakem, vaadake</i> <i>keelaku, keelakem, keelake</i>	<i>kirjutagu, kirjutagem, kirjutage</i> <i>palugu, palugem, paluge</i> <i>rääkigu, rääkigem, rääkige</i> <i>õppigu, õppigem, õppige</i> <i>sattugu, sattugem, sattuge</i>

Meeles pidada. 1) Helitute kaashäälikute (*g, b, d, k, p, t, s, h*) järel kirjutame *-ku, -kem, -ke*; heliliste kaashäälikute *l, n, r* järel aga *-gu, -gem, -ge*.

2) Täishäälikute järel kirjutame *-ku, -kem, -ke* alati siis, kui sõna on nõrgal astmel,

muudel juhtudel (tugevaastmelised ja astmevahelduseta sõnad) alati *-gu, -gem, -ge*.

134. **Harjutus.** Kirjutada käskiya kõneviisi mitmuse 2. ja 3. pööre antud sõnadest. Pealkirjaks: *Käskiv kõneviis*.

- a) Seadma, sõudma, seisma, katma, tootma, laskma;
- b) tulema, kõnelema, võitlema, maadlema;
- d) lükkama, lippama, vaatama, kaevama;
- e) rippuma, sammuma, töötama, koonduma.

135. **Harjutus.** Kirjutada kriipsu asemele *k* või *g*, nagu on nõutav, ja panna koma, kuhu vaja. Pealkirjaks: *Käskiv kõneviis*.

Pioneerid kui kevadel lähete laagrisse är—e unusta—e kaasa võtmast mida on laagris tarvis! Võt—e kaasa käte—rätik seep hambahari nõel ja niit sest need on hädavajalikud! Jalga pan—e vastupidavad ja kantud kingad ja kand—e hoolet ka riiete eest! Samuti är—e jät—e tekki kaasa võtmata! Ka kahvel ja nuga ja jooginõu olgu kaasas! Kui algab minek tõus—e vara üles ja jõud—e õigel ajal jaama! Suuremad aida—u väiksemaid ja püüd—u olla abiks kus seda on vaja! Laagris vaada—e selle järele et seal valitseks puhtus ja kord! Kui esineb mingeid raskusi är—e kurt—e ega hädal—e vaid võit—e kõik raskused bolševistliku vaprusel! Laagris laul—e mängi—e võistel—e sõud—e paadiga järvel ja otsi—e ning leid—e endile muud huvitavat tegevust! Iga—üks kogu—u ja korja—u taimi et neid herbariseerida! Vaad—e ka ümbruskonna loodust ja pan—e tähele pinna—vorme! Kui kõlab mingi signaal hüpa—e kähku üles ja täit—e mis kästakse! Kui olete pandud korrapidajaks nõud—e head distsipliini kuid säilita—e hea tuju rõõmus meel ja sõbralik olek! Harjuta—e hoolega ettekandeid lõkkeõhtuteks, sest lõkkeõhtud on laagrielu huvitavaim osa seepärast ol—u need sisukad ja meeldejäävad! Täit—u pioneerilaager teie elus temale pandud lootused igati!

136. **Harjutus.** Kirjutada käskiva kõneviisi vormid allpool antud sõnadest. Pealkiri endine.

Pesema, kaduma, noppima, pakkuma, tundma, hüüdma, kütma, pakkima, lootma, ruttama, niitma, võimlema, õmblema, külvama, lõikama, matkama.

Näidis: *sina hüppa, tema hüpaku, [meie] hüpakem, teie hüpake, nad hüpaku!*

ma- ja *da-*tegevusnimi ning *des-*vorm.

Vaadelda pööramistabelis *ma*-tegevusnime käändeid.

Meeles pidada. *ma*-tegevusnimi on kõigis käändeis alati tugevaastmeline.

137. **Ülesanne.** Koostada lauseid, kus on tarvitatud *ma*-tegevusnime kõigis käändeis, sõnadest *õppima, trükkima*.

Vaadelda *da*-tegevusnime ja *des*-vormi antud tabelis.

<i>ma</i> -tegevusnimi	<i>da</i> -tegevusnimi	<i>des</i> -vorm
töötama kasvatama peegelduma õppima	töötada kasvatada peegelduda õppida	töötades kasvatades peegeldudes õppides
rabelema kõnelema	rabelda kõnelda	rabeldes kõneldes
vaatlema õmblema	vaadelda õmmelda	vaadeldes õmmeldes
hüppama hakkama	hüpata hakata	hüpates hakates
tooma käima	tuua käia	tuues käies

Meeles pidada. 1. *da*-tegevusnime ja *des*-vormi tunnused on võrdseis tugevusastmeis (*õmmelda* — *õmmeldes*, *hüpata* — *hüpates*).

2. *da*-tegevusnime tunnuseks on harilikult *-da* (*töötada*, *parandada*).

3. Tüve nõrga astme järel on *da*-tegevusnime tunnuseks *-ta* (*hakkama* — *hakata*), kui tunnus ei järgne pehmendavale häälikule *l* (*vaatlema* — *vaadelda*).

4. Sõnatüüpides tooma, käima, tulema on *da*-tegevusnime tunnusest *t* kadunud (*tuua*, *käia*, *tulla*).

5. *-ele* sõnadel on *da*-tegevusnimi ilma *e*-ta (*kõnelda*, *tõrelda*).

138. Harjutus. Kirjutada klambreis olevad sõnad vastavas vormis (*-da*, *-des*, *-ta*, *-tes*).

Meil tuleks (ruttama), et saaksime uue tööga (algama). (Liuglema) suuskadel mööda lumiseid nõlvakuid võib (märkama) enda jõutunde ning värskuse kasvamist. Seepärast ei tohiks kellelgi suusad (puuduma). Ära karda, keegi ei tohi sind (puutuma)! Kas oskad vokil (ketrama)? (Hüppama) üle kraavi nikastasin jala. Siinne ümbrus tahab (kohendada) ja (korraldama). Kogu elavat loodust tuleb (kohtlema) nii, nagu kohtleme oma häid sõpru. Looduskaitse alal on noortegi kohus aktiivsust (üles näitama) ja (võitlema) looduskaitse seaduste täpse täitmise eest. Kas sa ei saaks oma raamatut mulle (laenama)? Mõnus on soojal suvel merevees (suplema). Mindi (jooksmata) ja (hüppama) mere poole. (Ärkama) ära jää voodisse lamama! Kas te ei saaks mulle uut ülikonda (õmblema)? Vead tuleb hoolega (parandama).

139. Harjutus. Kirjutada kriipsu asemele *-des* või *-tes*, nagu on nõutav, ja panna koma, kuhu vaja.

Mänglemine laineis.

Vallata— ja kisa— jooksevad noored ranna poole. Silmade sära— nägude õheta— ning puneta— saabuvad nad randa. Hüü— ning kisa— tormavad nad voogudesse. Sulista— hüpel— ja karju— veedavad nad karastavas vees paar-kümmend minutit. Liuglevad vahutavail laineil kui tormikajakad kord tõus— kord vaju— vahel laineisse mattu— ja taas sukeldu— ringel— ja mängel—. Oi lõbu oi lustil!

Kesksõnad.

(*v-, tav-, nud-* ja *tud-*kesksõna)

Võrrelda *da*-tegevusnime ja *nud*-kesksõna astmevahelduslikes pöörd sõnus.

<i>da</i> -tegevusnimine	<i>nud</i> -kesksõna
<i>õppi da, kukku da</i> <i>sulge da, põde da</i> <i>võt ta, kat ta</i>	<i>õppi nud, kukku nud</i> <i>sulge nud, põde nud</i> <i>võt nud, kat nud</i> (kaas- häälikute ühend!)
<i>hüpa ta, haka ta</i> <i>süüda ta, ala ta</i> <i>korra ta, õmmel da</i> <i>vaada ta, pumba ta</i>	<i>hüpa nud, haka nud</i> <i>süüda nud, ala nud</i> <i>korra nud, õmmel nud</i> <i>vaada nud, pumba nud</i>

Meeles pidada. Astmevahelduslikes pöörd sõnus moodustatakse *nud*-kesksõna *da*-tegevusnime järgi.

140. Harjutus. Kirjutada kindla kõneviisi täismineviku pöörded, kasutades sõnu, mis on harjutuses nr. 138 klambreis antud. Pealkirjaks: *Täisminevik*.

a) Suplema, kohtlema, kõnelema, rabelema, vaatlema, vaidlema, mõtlema, naerma, minema, panema, tulema;

b) tooma, jooma, saama, viima, käima, võima;

d) tegema, hakkama, lupjama, ootama, rändama, süütama, lõpetama, kuulutama, parandama, hõõveldama;

e) andma, kandma, kündma, kuduma, treima.

143. Harjutus. Kirjutada sulgudes olevatest pöörd sõnadest *tud*-kesksõna.

Vaenlase poolt (purustama) linnades on nüüd enamik hooneid ja ehitusi (taastama) ja palju uusi juurde (ehitama). Rusude hunnikud on (kõrvaldama) ja vajalikku kohla täitematerjaliks (viima). Terved linnaosad on (ümber planeerima): on (rajama) uusi tänavaid, (looma) avaraid väljakuid. Väljakute haljasalad on ilusa muruga (katma) ja lillepeenardega (äärestama). Siia-sinna on (istutama) ilupuid ja põõsaid ning kõnniteede äärde on puhkamiseks (asetama) pingid. On hoolt (kandma) ka laste eest. Neile on (meisterdama) liivakastid, kuhu on (tooma) puhast liiva.

Vaadelda kesksõnade käandumist järgnevas tabelis:

<i>v-</i> ja <i>tav-</i> kesksõna	<i>nu-</i> ja <i>tu-</i> nimisõna	<i>nud-</i> ja <i>tud-</i> kesksõna
käändub alati	käändub, vastab küsimusele kes? mis?	ei käändu, vastab küsimusele missugune?
Jüri on hoolsasti õppiv poiss. Meie õppival noorsool on soodsad õppimisvõimalused.	Uppunu (kelle?) päästmisel on vajalik hea ujumisoskus. Uppunule tehtud kunstlik hingamine andis tulemusi.	Uppunud (missugune?) mees toodi kaldale. Uppunud (missuguse?) mehe riided leiti kaldalt. Jutt oli uppunud (missugusest?) mehest.

<i>v-</i> ja <i>tav-</i> kesksõna	<i>nu-</i> ja <i>tu-</i> nimisõna	<i>nud-</i> ja <i>tud-</i> kesksõna
käändub alati	käändub, vastab küsimu- sele kes? mis?	ei käändu, vastab küsimu- sele missugune?
See on raskesti õpitav klaveri- pala. Eriti selle õpitava tüki lõpp- osa kõlab suure- päraselt. Kas oled juba näinud praegu õpitavat rahva- tantsu? Võrreldavatele sõnadele tõmmake joon alla!	Nähtu (mille?) vaatlemisest võib teha tähtsaid järel- dusi. Nähtut (mi- da?) ei saa teha nägematuks. Mis tähtsuse sa an- nad nähtule? Üteldut pidage meeles!	Kingitud (missugu- ne?) raamat oli kena. Mul on mitu kingi- tud (missugust?) raamatut. Mis on kirjutatud pühendu- seks sellesse kingitud (missugusesse?) raa- matusse? Toodud lilledega kau- nistasime klassi.

Meeles pidada. *nu-* ja *tu-* nimisõna käändub (vastab küsimusele kes? mis?), *nud-* ja *tud-* kesksõna aga ei käändu, esinedes omadus-
sõnana (vastab küsimusele missugune?). Viimasel puhul järgneb kesksõnale alati nimisõna: *trükitud* (missugust?) *raamatut*, *vastuvõetud viljasse*, *haigestunud lapsega*.

144. **Harjutus.** Kirjutada ainsuse osastav kääne 5—10 *nud-* ja *tud-*kesksõnast koos nimisõnaga ning *nu-* ja *tu-*nimisõnast. Moodustada neist sõnadest laused ja paigutada tabelisse.

Näidis:

<p>d Küsimus: missugust? Kesksõna esineb omadussõnana ja talle järgneb nimisõna.</p>	<p>t Küsimus: keda? mida? Nimisõna, millele ei järgne teist nimisõna.</p>
<p>Leidsin mitu <u>valminud marja</u>.</p>	<p><u>Antut</u> ei võeta harilikult enam tagasi.</p>

145. Kas *t* või *d*?

Seda palju loetu— raamatu— soovime meiegi lugeda. Olnu— ei saa teha olematuks ega kuul—u— kuulmatuks. Spordiseltsi „Kalev” korral—a—u— võistlused algavad piduliku avamisega puhkepäeval, 6. mail. Siin on küllalt vaa—a—u— ja näh—u—, lähme edasi, et vaa—a—a ka teisi loomi. Käesoleva— õppeaasta— peetakse üldiselt edukaks. Haiglasse kanti kaks haavatu—. Ooda—u— ei tulnud ikkagi. Õpitu— võib kergesti unusta—a, kui seda ei korra—a järjekindlal—. Külmast kohmetunu— kätega oli raske nõõri lahti päästa. Esikohale tulnu— sportlast tervi—a—i ja õnnitel—i. Esikohale tulnu— võeti vastu südamlike tervitustega. Viimaks saabus ammuoo—a—u— kevad!

tu-lõpuline omadussõna.

Võrrelda järgmisi sõnu.

<i>tud</i> -kesksõna, jaatav tähendus	<i>tu</i> -lõpuline omadussõna, eitav tähendus
<i>seletatud</i>	<i>seletamatu</i>
<i>kirjutatud</i>	<i>kirjutamatu</i>
<i>ette vaadatud</i>	<i>ettevaatamatu</i>
<i>võidetud</i>	<i>võitmatu</i>
<i>lahendatud</i>	<i>lahendamatu</i>
<i>mõeldud</i>	<i>mõeldamatu</i>

Eitav *tu*-lõpuline omadussõna käändub: *lahendamatu ülesanne, lahendamatu ülesannet, lahendamatu ülesanded* jne.

146. Ülesanne. Mis tähenduslik vahe on *-ta* ja *-tu* vahel? Näiteks: *lahendamata ülesanne ja lahendamatu ülesanne, vastuvõtmata vili ja vastuvõtmatu vili* jt.

147. Harjutus. Tuletada *tu*-lõpuliselt omadussõnu ja *tud*-kesksõnu (kui võimalik) antud eeskujudel.

<i>ma</i> -tegevusnimi	<i>tu</i> -lõpuline omadussõna	<i>tud</i> -kesksõna
a) <i>nägema</i>	<i>nagematu</i>	<i>nähtud</i>
<i>kuulma</i>		
<i>taluma</i>		
<i>aru saama</i>		
<i>lugema</i>		
<i>mõistma</i>		
<i>käsitama</i>		
<i>ümber lükkama</i>		
<i>lakkama</i>		
<i>ununema</i>		

Nimisõna	<i>tu</i> -lõpuline omadussõna
b) <i>rahu</i> <i>jõud</i> <i>maitse</i> <i>abi</i> <i>õnn</i> <i>põhi</i> <i>nõu</i> <i>tagajärg</i> <i>isa</i> <i>ema</i> <i>arm</i> <i>sõna</i> <i>mõte</i>	<i>rahutu</i> <i>maitsetu</i>

Miks puuduvad b-rühmal *tud*-kesksõnad?

148. Harjutus. Käänata *tu*-lõpulisi omadussõnu ainsuse ja mitmuse 4-s esimeses käändes, moodustades neist jutu-
kese või lauseid. Pealkirjaks: *tu-lõpuliste sõnade käänamine*.

N ä i d i s: *See on ju mõttetu jutt. Mõttetu jutu kuulamine on asjatu ajaviitmine.*

149. Harjutus. Kas *-nud*, *-tud* (*-dud*) või *-nut*, *-tut* (*-dut*)? Pealkirjaks harjutust selgitav lause.

Vaatlesime vigasta— linnukest, kes oli traatidesse lenna— ja oma tiiva vigasta—. Oh seda pekslevat ehmu— südamekest. Püüdsime aidata lei— haava— lindu, seda vaest õnne—. Talle sai haavale rohtu pan— ja tiib kinni seo—. Kuid ta oli väga eruta—, hakkas tiibadega pekslema

ja pea olid ta tiivad sidemest vabasta—. Kui oli meie elavnurgas talle üks puur korda sea—, sai ta sinna aseta— ja talle vett ja toitu too—. Olles nähtavasti väsi—, uinus ta varsti. Toitsime hoolega oma väikest haava—. Kui ta oli parane—, lasksime ta vabaks.

150. Harjutus. Kas *-nud*, *-tud* (*-dud*) või *-nut*, *-tut* (*-dut*)? Pealkiri endine.

a) Aidake väsi— vanakest! Võtke paki— asjad kaasal Ma ei unusta näh—. Tingimata tuleb õpi— korrata. Püüame lahendada seda arusaama— juhtumit. Saa— andmed kirjutati tahvlile. Võide— fašismi tuleb hoolega silmas pidada, et ta jälle ei tõsta pead ja taas ei teosta sellist julma, riiva— hävitustööd, nagu oli Teine Maailmasõda. Kordasime laul— laule. Vaadel— tuleb joonistada.

b) Vaadake seda lugema— tähemerd, mis paistab sügis-ööl! Kogu inimkond on olnud sellest alati huvita—. Kaua on taevalaotust käsita— kui arusaama— nähtust. Paljud julged teadlased, kes on heit— sellesse teaduse valgust ja on maailma ehitust õigesti seleta—, on huka— reaktsioonilise kiriku poolt. Nõukogude maal, kus teadus on eesrindlikem maailmas, on teadlased paljud tähtede saladused selgita—. Noored, olge teiegi tähtedest huvita—! Tutvuge kirjandusega, kus on neist kirjuta—!

Tegijanimi.

Jälgida järgmisi tegijanimesid antud lauseis.

Töö kiidab *tegijat*. Ega *saaja* väsi, väsib *andja*. Käsk on vanem kui *käsutäitja*. *Küsija* suule ei lööda. Kus *tegijaid*, seal *nägijaid*.

Tegijanime tunnus on *-ja*.

Vaadelda tegijanime moodustamist lihtminevikust.

Lihtminevik	Mineviku tunnus	Tegijanimi
<i>kirjuta si n</i> <i>luge si n</i> <i>võt si n</i> <i>põde si n</i> <i>müü si n</i>	-si	<i>kirjutaja</i> <i>lugeja</i> <i>võtja</i> <i>põdeja</i> <i>müüja</i>
<i>olin</i> <i>tulin</i> <i>panin</i> <i>pesin</i>	-i	<i>olija</i> <i>tulija</i> <i>panija</i> <i>pesija</i>
<i>käi sin</i> <i>saagi sin</i> <i>vii sin</i>	-si	<i>käija</i> <i>saagija</i> <i>viija</i>

Meeles pidada. Kui lihtminevik on *i*-tunnusega või tüve lõppvokaalina esineb *i*, siis on tegijanimis *i* ja *j* kõrvuti.

151. Harjutus. Kirjutada klambreis olevad pöördsonad tegijanimis, nagu on nõutav. Pealkirjaks: *Harjutus tegijanimetele*.

(Tulema) palus paar pääset. (Teed käima) istusid mändide alla puhkama. Astrid ja Marjuka olid täna väikesed (pliiti pesema). (Surema) viimset korraldust oma isikliku omandi suhtes nimetatakse testamendiks. Kes on täna (posti viima)? Vanemad (saagima) olid osavamad. Noored (puud raiuma) töötasid väga tulemusrikkalt. Tööst (kõrvale hoi-

duma) nimetatakse rahvakeeles ka (viilima). Riigipank vajab (ust hoidma), (koristama) ja valvurit. (Mängima) tiivustas kindel lootus võidule. (Lugema) kasutavad raamatukogu eriti õhtuti, mil (töötama) on vaba aega. Arno on hea (õppima). Kus (tegema), seal (nägema). (Otsima) õnnesus kaotatud ese leida. Kas olete lugenud Krölovi valmi „(teed käima) ja koerad“? Koos-(olema) otsustasid saata valitsusele ja parteile tervitustelegrammi. Seekord oli turul rohkesti (müüma) ja (ostma). Puu-(raiuma) istusid tule ääres ja võtsid einet. Kõik juurde-(tulema) paigutati teisele korrusele. Koosoleku (protokollima) valiti sm. Mihkel Jõgi.

152. Harjutus. Koostada lauseid, kus esineb tegijanime ja *da*-tegevusnime antud sõnadest. Pealkirjaks: *da-tegevusnimi ja tegijanimi*.

Käima, müüma, viima, sööma, pesema, tulema.

Näidis: *Olen võrdlemisi västupidav jalakäija. Suudan käia päevas umbes 30 km.*

153. Harjutus. Kirjutada kriipsu asemele *i* või *j* või midagi muud, kuidas on nõutav.

Reisi—ate tähelepanu köitis suur tselluloositehas. Ma—aspoiss ostis sa—a. Teekäi—a ei suutnud enam kä—a. Poiss, a—a kari a—a äärde! Tarvis vi—a ka vanaemale esimesi värsked hernekaunu. Kõike ei suuda te korruga ikkagi vi—a. Kaasa sõita soovi—ad andku end kohe üles. Noorte olümp—aadil esinesid noored lavatants—ad huvitavate ettekanetega. Kas need kindad on mü—a? Müü— asus leti taha.

Vaadelda rahvusvaheliste *ia*- ja *ioon*-lõpuliste sõnade ja *ia*-lõpuliste kohanimede kirjutamist.

Moskva tehased lasksid käiku uue seeria sõiduautosid. Õpin huviga Nõukogude Liidu geograafiat. Zooloogia-tundides tutvusime kuulsate kostroma tõugu lehmadega.

Rumeenia ja Ungari rahvavabariigid on meie naabrid.

Kevadel sõidame pealinna ekskursioonile. Kulatsiooni järgi läheb sõit maksma 25 rubla.

Tähele panna. Mitte segi ajada -ia-lõpulisel sõnu tegijanimega, mille lõpul -ja. Ainult tegijanime kirjutamisel võib esineda i ja j kõrvuti, mujal mitte.

154. Harjutus. Täita lünk, nagu nõutav.

a) Nõukogude teaduses käivad teoor—a ja praktika käsi—käs. Eilses geomeetr—atunnis õppisime teljelist sümmeet—r—at. Kirjanik August Jakobson on kaks korda autasustatud Stalini preem—aga. Kes siinol—aist on juba kuulnud heli—loo—a Artur Kapi „Noorte sümfoon—at”?

b) Suure Sots—alistliku Oktoobrirevoluts—ooniga võttis tsaari-Venemaa proletar—aat riigivõimu enda kätte ja hakkas teostama sots—alismi. Imper—alistlike riikide inter—vents—oon ebaõnnestus, noor punaarmee saavutas Kodu—sõ—as hiilgava võidu. Ta puhastas noore Nõukogude riigi territoor—umi vaenlastest. Kõik tööta—ad said nüüd sotsia—lismi ülesehita—aiks. Praegu on sotsialismi teele asunud ka Hiina, Rumeen—a, Bulgaar—a, Albaan—a, Tšehhoslo—vakk—a, Ungari ja Poola.

Pöördsõna põhivormid.

Olles tutvunud pöördsõna vormistikuga, teeme kokku—võtte ja selgitame, missugused on pöördsõna põhivormid ja missugused muuted neist moodustatakse.

Pöördsõna põhivorme on viis:

- 1) *ma-tegevusnimi* (*ma*-infinitiiv) — näit. *õppima*,
- 2) *da-tegevusnimi* (*da*-infinitiiv) — näit. *õppida*,

- 3) isikulise tegumoe **kindla kõneviisi olevik** — näit. *õpin*,
- 4) *nud-kesksõna* (*nud-partitsiip*) näit. *õppinud*,
- 5) *tud-kesksõna* (*tud-partitsiip*) — näit. *õpitud*.

Antud põhivormidest võime tuletada kõik teised muuted, eriti astmevahelduslikest sõnadest, kus muidu tüve ja lõpude vaheldusrikas kirevus võib meid viia eksiteele.

ma-tegevusnimest tuletame järgmised muuted:

lükka|ma, -mas, -mast, -mata, s. o. *ma-tegevusnime* teised käänded;

lükka|vat — kaudse kõneviisi oleviku;

lükka|v — *v-kesksõna*;

lükka|ja — tegijanime;

lükka|mine — teonime.

Hõlpsamaks meelespidamiseks ja kirjutamiseks võime ülaltoodud muuted kirjutada ka nii:

lükka | *-ma, -mas, -mast* jne.

| *-vat*

| *-v*

| *-ja*

| *-mine*

Meeles pidada. Astmevahelduslikel sõnadel on *ma-tegevusnimest tuletatud muuted* alati tugevas astmes.

155. Harjutus. Kirjutada *ma-tegevusnimest moodustavad muuted* eelmises punktis antud kujul sõnust. Pealkirjaks: *ma-tegevusnimest tuletatavad muuted*.

Hakkama, trükkima, liikuma, kõnelema, hüppama, rututama, suplema, ütleva, õmblema, rüselema, katma, jätma.

Kindla kõneviisi olevikust moodustame järgmised pöörd-
sõna muuted:

lükka|n, -d, -b, -me, -te, -vad, s. o. oleviku teised
pöörded

ei lükka (ka eitavas kõnes!);

lükka|ksin, -ksid, -ks jne., s. o. tingiva kõneviisi
oleviku

ei lükkaks (ka eitavas kõnes!);

lükka, ära lükka, s. o. käskiva kõneviisi 2. pöörde.

156. Harjutus. Kirjutada olevikust tuletatavad muuted
harjutuses nr. 155 antud sõnadest siinsamas näidatud kujul.
Pealkirjastada vastavalt.

da-tegevusnimest moodustame:

luka|ta, -tes, s. o. *des*-vormi.

nud-kesksõna on aluseks käskiva kõneviisi moodustamisel:

luka|ku, -kem, -ke, -ku, s. o. käskiva kõneviisi
kõik pöörded peale ains. 2. pöörde.

157. Harjutus. Kirjutada *nud*-kesksõnast moodustatavad
muuted harjutuses nr. 155 antud sõnadest eelmiste harjutuste
eeskujul. Pealkirjastada vastavalt.

tud-kesksõnast tuletame järgmised pöörd sõna muuted.

luka		-tud	}	Kõik umbisikulise tegumoe muuted peale kindla kõneviisi oleviku.
		-ti		
		-taks		
		-tagu		
		-tavat		

Meeles pidada. Astmevahelduslikel sõnadel
on kõik umbisikulise tegumoe muuted alati
nõrgas astmes.

Nii saame antud viie põhivormi järgi ülevaatlikult tähis-
tada kõik pöörd sõna olulisemad muuted.

Näiteks:

k u k k u | -ma, -mas jne.
 | -vat
 | -v
 | -ja
 | -mine

k u k u | -n
 | -ksin jne.
 „ | !

k u k k u | -da, -des

k u k k u | -nud
 | -gu, -gem jne.

k u k u | -tud
 | -ti
 | jne.

158. Harjutus. Kirjutada eespool toodud näite eeskujul pöörd sõna põhivormid ja neist tuletatavad muuted järgmistest pöörd sõnadest (kui tekib *da*-tegevusnime või oleviku leidmisel raskusi, kasutada sõnastikku). Pealkirjaks: *Pöörd sõna põhivormid*.

Julgema, pälvima, reetma, kümblema, lõppema, muigama, kohtlema, uppuma, hukkuma.

159. Harjutus. Panna sulgudes olevad sõnad nõutavasse muutesse.

Varsti nägin rõõmuga, et lund (hakkama) sadama. (Tõttama) välja vaatama. Puud ja põõsad (kattuma) kiiresti valgesse rüüsse. Neid oli kohe rõõm (vaatama). Eriti kaunist vaadet (pakkuma) noor kuusemets. Varsti oli maad (katma — *v*-kesksõna) lumi nii paks, et võis kelguga (sõitma). (Lükkama) kelgu ühe kõrge kuuse alla ja vaatlesin, kuidas lumehelbed aina (kukkuma). Mul polnud kuhugi (ruttama), sellepärast võisin seda kaua (vaatama). Kui olin kõike küllalt (vaatama), (hakkama) koju minema. Kogu maa oli (kattuma) paksu lumivaibaga.

Koolis joonistamistunnis (õppima) joonistama lumiseid kuuski. (Võtma) ainult rohelist ja sinist värvi. Mõne pintslitõmbega (tekkima) toredad lumekattes kuused.

Pööramine tüüpsõnade eeskujul.

Nagu käändsõnu, nii võime ka pöördõnu rühmitada nende sarnaste vormide järgi tüüpideks. Samasse rühma kuuluvad sõnad on pööramisel sarnased, s. o. ühe õpitud tüüpõna järgi võime kergesti pöörata ka teisi selletaolisi sõnu.

Pöördõnu tundma õppides märkame, et mõnedel pöördõsonadel esineb astmevaheldus (*hakkama, hakata, hakkakan; pakkuma, pakkuda, pakun* jne.), kuna teised on astmevahelduseta (*kattuma, kattuda, kattub; kirjutama, kirjutada, kirjutatan* jne.). Sellepärast tuleb alati selgitada, kas antud pöördõna on astmevahelduslik või mitte. Seda on kerge otsustada, kui

võrrelda *da*-tegevusnime kindla kõneviisi olevikuga, sest

astmevahelduslikel pöördõsonadel on kindla kõneviisi olevik ja *da*-tegevusnimi alati vastupidises astmes, s. o. kui üks on nõrgas astmes, siis teine on tugevas.

Näit.: *hakata* (n.) — *hakkakan* (t.)
hüpata (n.) — *hüppan* (t.)
jätta (t.) — *jätan* (n.)
õppida (t.) — *õpin* (n.)

160. Harjutus. Liigitada allpool antud pöördõsonad järgmiselt:

Astmevahelduseta sõnad	Astmevahelduslikud sõnad	
	<i>da</i> -tegevusnimi nõrgas, olevik tugevas astmes	olevik nõrgas, <i>da</i> -tegevusnimi tugevas astmes
kattuda, kattun	h ü p a t a, hüppan	kukkuda, k u k u n
kirjutada, kirjutatan	õ m m e l d a, õmb- len	saata, s a a d a n

Seletama, kandma, tõttama, rikkuma, vaatama, võtma, hakkama, süttima, rippuma, tukkuma, lõõtsutama, harjutama, aitama, hõiskama, ootama, leppima, saagima, jooksma, kuduma, saama, käima, jooma, töötama, tõotama, sulgema.

Astmevahelduseta pöörd sõnad.

Astmevahelduseta sõnad, mille tegevusnime tunnuse *-ma* ees on pikk täishäälik või kaksiktäishäälik:

a) *tooma, tuua, toon, tõin, toonud, toodud, tuuakse.*

b) *käima, käia, käin, käisin, käinud, käidud, käiakse.*

Nagu *tooma* pöörduvad: *looma, jooma, sööma, lõõma, jääma, keema* jm. pika täishäälikuga sõnad (välja arvatud *-ii-* või *-üü-*).

Nagu *käima* pöörduvad: *võima, treima, naima, viima, müüma* jm. kaksiktäishäälikuga või *ii-* või *üü-*ga sõnad.

d) *tulema, tulla, tulen, tulin, tulnud, tuldud, tullakse.*

Samuti pöörduvad: *surema, olema, panema, minema.*

Tähele panna. Sõnades *tulema* — *'tulla, olema* — *'olla* (III välde!) esineb küll vältemuutusi, kuid neid sõnu ei peeta astmevahelduslikeks sõnadeks.

Astmevahelduslikel pöörd sõnadel on *ma*-tegevusnimi alati tugevas, *tud*-kesksõna aga alati nõrgas astmes (*hüppama, hüpatud*); vormides *tulema, tulen, 'tulla, 'tuldud* niisugust nähtust ei esine, seega sellelaadilised sõnad ei ole astmevahelduslikud.

Meeles pidada. Kui *da*-tegevusnimes ei esine *d* ega *t* (*käia, süüa, viia, surra, tulla* jne.), siis ei esine seda ka *kse*-olevikus (*käiakse, süüakse, viiakse, surrakse, tullakse*), küll aga *kse*-oleviku eitavas

Pöörd sõna peavormid.

tooma-käima-t ü ü p.

ma- tegevus- nimi	da- tegevus- nimi	Olevik	Liht- minevik	nud- kesk- sõna	tud- kesk- sõna	kse-olevik	
						jaatav k.	eitav k.
<i>tooma</i>	<i>tuua</i>	<i>toon</i>	<i>tõin</i>	<i>toonud</i>	<i>toodud</i>	<i>tuuakse</i>	<i>ei tooda</i>
<i>looma</i>	<i>luua</i>	<i>loon</i>	<i>lõin</i>	<i>loonud</i>	<i>loodud</i>	<i>luuakse</i>	<i>ei looda</i>
<i>şööma</i>	<i>süüa</i>	<i>söön</i>	<i>sõin</i>	<i>söönud</i>	<i>söödud</i>	<i>süüakse</i>	<i>ei sööda</i>
<i>lööma</i>	<i>lüüa</i>	<i>lõön</i>	<i>lõin</i>	<i>lõönud</i>	<i>löödud</i>	<i>lüüakse</i>	<i>ei lööda</i>
<i>keema</i>	<i>keeda</i>	<i>keen</i>	<i>keesin</i>	<i>keenud</i>	<i>keedud</i>	<i>keedakse</i>	<i>ei keeda</i>
	e. <i>kiia</i>					e. <i>kiiakse</i>	
<i>jääma</i>	<i>jääda</i>	<i>jään</i>	<i>jäin</i>	<i>jäänud</i>	<i>jäädud</i>	<i>jäädakse</i>	<i>ei jääda</i>
<i>saama</i>	<i>saada</i>	<i>saan</i>	<i>sain</i>	<i>saanud</i>	<i>saadud</i>	<i>saadakse</i>	<i>ei saada</i>
<i>käima</i>	<i>käia</i>	<i>käin</i>	<i>käisin</i>	<i>käinud</i>	<i>käidud</i>	<i>käiakse</i>	<i>ei käida</i>
<i>võima</i>	<i>võida</i>	<i>võin</i>	<i>võisin</i>	<i>võinud</i>	<i>võidud</i>	<i>võidakse</i>	<i>ei võida</i>
	e. <i>võia</i>					e. <i>võiakse</i>	
<i>treima</i>	<i>treida</i>	<i>trein</i>	<i>treisin</i>	<i>treinud</i>	<i>treitud</i>	<i>treitakse</i>	<i>ei treita</i>
<i>müüma</i>	<i>müüa</i>	<i>müün</i>	<i>müüsin</i>	<i>müünud</i>	<i>müüdud</i>	<i>müüakse</i>	<i>ei müüda</i>
<i>viima</i>	<i>viia</i>	<i>viin</i>	<i>viisin</i>	<i>viinud</i>	<i>viidud</i>	<i>viiakse</i>	<i>ei viida</i>

kõnes (*ei käida, ei sööda, ei viida, ei surda, ei tulda*) — vt. tabelit lk. 112!

161. Harjutus. Koostada lauseid, milles esineb *kse*-oleviku jaatav või eitav kõne antud sõnadest. Pealkirjaks: *kse-olevik*.

Käima, müüma, viima, looma, tooma, sööma, olema, minema, panema.

162. Harjutus. Kirjutada 5 põhivormi harjutuses nr. 161 antud sõnadest. Pealkirjaks: *Põhivormid*.

Vaatleme veel astmevahelduseta pöörd-sõnade pööramist.

a) **elama**, *elada, elan, elasin, elanud, elatud, elatakse*.

Samuti pöörduvad: *lubama, paluma, magama, põlema, hävima, levima, küsima, siblima, kablina* jne.

b) **muutama**, *muutada, muutun, muutusin, muutunud, muututud, muututakse*.

Samuti pöörduvad: *töötama, süttima (süttin), kattuma, vettima, rappuma, hukkuma (hukkun), puutama (puutun), julgema, katkema, lahkuma, koondama, jaatama, eitama, kaotama, pettuma, kanduma, korduma* jne. (kõik III vältes!).

c) **kirjutama**, *kirjutada, kirjutatan, kirjutasin, kirjutatud, kirjutatakse*.

Samuti pöörduvad: *harjutama, seletama, kasvatama, avaldama, arendama, parandama, kirjeldama, ähvardama, põgenema, värisema, ahvatlema, imetlema, esitlema, mõtisklema* jne. (kõigil *-ma* ees 3 silpi!).

Meeles pidada. Kui pöörd sõna *da*-tegevusnimes ja kindla kõneviisi olevikus ei esine astmevaheldust, siis ei saa astmevaheldust esineda sama sõna mingis muus muutes. Seega kui on *süttida* ja *süttin*, siis peab olema ka *süttitud, süttitakse, süttiti, ei süttita* jne.

<i>da</i> -tegevusnimi	Kindla kõne- viisi olevik	<i>tud</i> -kesksõna	<i>kse</i> -olevik	
			jaatav kõne	eitav kõne
mida teha?	mida teen?	mida tehtud?	mida tehakse?	mida ei tehta?
<i>muutuda</i> <i>süttida</i> <i>vaikida</i> <i>kirjutada</i> <i>avaldada</i> <i>julgeda</i>	<i>muutun</i> <i>süttin</i> <i>vaikin</i> <i>kirjutan</i> <i>avaldan</i> <i>julgen</i>	<i>muutunud</i> <i>süttitud</i> <i>vaikitud</i> <i>kirjutatud</i> <i>avaldatud</i> <i>julgetud</i>	<i>muututakse</i> <i>süttitakse</i> <i>vaikitakse</i> <i>kirjutatakse</i> <i>avaldatakse</i> <i>julgetakse</i>	<i>ei muututa</i> <i>ei süttita</i> <i>ei vaikita</i> <i>ei kirjutata</i> <i>ei avaldata</i> <i>ei julgeta</i>
<i>tulla</i> <i>surra</i> <i>olla</i>	<i>tulen</i> <i>suren</i> <i>olen</i>	<i>tuldud</i> <i>surdud</i> <i>oldud</i>	<i>tullakse</i> <i>surrakse</i> <i>ollakse</i>	<i>ei tulda</i> <i>ei surda</i> <i>ei olda</i>
<i>pesta</i>	<i>pesen</i> (lihtmin. <i>pesin</i>)	<i>pestud</i>	<i>pestakse</i>	<i>ei pesta</i>

163. Ülesanne. Vaadelda lk. 114 toodud tabelis *muutuma, kirjutama ja tulema*-tüüpi sõnade pööramist. Leida vastused järgmistele küsimustele.

- 1) Võrrelda *da*-tegevusnime *kse*-oleviku eitava kõnega. Mida on märgata?
- 2) Millal esineb *kse*-olevikus *-takse*, millal *-tatakse*?
- 3) Miks on sõnus *surdud, tuldud d*, aga sõnas *pestud t*?
- 4) Kas häälikuile *l, n, r* järgnev tuletusliide *-da-* (*heegeldama, parandama, kummardama*) pöördumisel muutub või mitte?
- 5) Tuletada meelde reegel, mis selgitab, miks on *olla* — *ollakse, tulla* — *tullakse* jne.

164. Harjutus. Kirjutada peavormid (*ma-* ja *da-*tegevusnimi, olevik ja lihtminevik, *nud-* ja *tud-*kesksõna ning *kse*-olevik) järgmisist sõnust.

Kattuma, süttima, töötama, kasvatama, kirjeldama, parandama, põgenema, panema, minema, pesema. Pealkirjaks: *Pöörd sõna peavormid.*

165. Harjutus. Asetada järgmisist lauseis sulgudes asetsevad pöörd sõnad nõutavasse vormi.

Lase supil veel natuke (keema)! Tänaval (käima — *kse*-olevik) alati paremat kätt. Koolis ei (käima) ajaviiteks, vaid õppimiseks. Meil (sööma — *kse*-olevik) lõunat kella 4 paiku. Tunnis (olema — *kse*-olev.) hoolas ja tähelepanelik. Tupp ei (tulema) pühkimata jalgadega. Siin ei (müüma) valmisrõivaid. Riknenud toitu ei (sööma). Miks ei (kirjutama) vajalikke märkmeid vihikusse? Tarvis on korralikult (kirjutama), siis paraneb ka käekiri. Kergem on õppida kui (õpetama). Meie koolis ei (õpetama) prantsuse keelt. Kalle ei saa kooli (lõpetama) oma haiguse tõttu. Aurukatelt ei (kasutama) enam nii palju kui siis, mil mootor oli veel vähe (levima). Kui sõnu õigesti (häädama — *kse*-olev.), ei ole

neid raske (kirjutama). Nüüd (avaldama — *kse-olev.*)
romaanivõistluse tagajärjed ja (kuulutama — *kse-olev.*)
neist ajalehis. Vead (parandama — umbis. tm. käskiv kv.)
nii, et parandamisel ka midagi õpitaks.

166. Harjutus. Moodustada järgnevaist sõnust lauseid,
kus isikulise tegumoe käskiva kõneviisi ainsuse kolmas pööre
(näit. *kirjutagu*) esineb rööbiti umbisikulise tegumoe
käskiva kõneviisiga (näit. *kirjutatagu*). Pealkirjaks: *Käskiv
kõneviis*.

Tooma, jääma, käima, jooma, avama, ronima, kalduma,
harjutama, kirjeldama, kirjutama, häädama, kummardama.

Näidis: *Ta toogu meile natuke vett pesemiseks. Ärgu
toodagu ometi nii pikki puid, mis ahju ei mahu.*

167. Harjutus. Tarvitada järgnevais lauseis õigesti vastavaid pöörd sõna vorme. Pealkirjaks: *Harjutus pööramisele.*

Pioneerialised noored võivad kõiksugu huvitavaid asju
(sepistama) ja (meisterdama). Kui (tundma *kse-ol.*) mõnina-
gaid puusepa- ja lukksepatöö võtteid (võima *kse-ol.*) (ehi-
tama) mudellennukeid ja (valmistama) igasuguseid huvita-
vaid tarbeesemeid. Tehnikaringis võib seda (õppima), mida
tundides ei (õpetama). Üks selliseid töövõtteid, mida kõigil
tuleks (omandama), on jootmine. Väikesi metallist osi
(ühendama *kse-ol.*) sagedasti jootmise teel. Kinni (jootma
kse-ol.) ka väikesi augukeisi metallnõudes. Kui jootmis-
oskus (omandama), on tore (töötama).

Astmevahelduseta pöörd sõnadest vaatleme
veel *kõnelema, tõrelema, rabelema, rüselema* jne. pööramist.

Need pöörduvad täiesti reeglipäraselt:

*kõnelema, kõnelda, kõnelen, kõnelesin, kõnelnud, kõnel-
dud, kõneldakse.*

T ä h e l e p a n n a. Hoiduda selletüübiliste sõnade puhul vigaste vormide eest! Meeles pidada, et õiged on: *kõnelnud, rabelnud, kõneldud* jne.

168. Harjutus. Panna sulgudes olevad sõnad nõutavasse muutesse. Pealkirjaks: *kõnelema-tüüpi sõnade pööramine.*

Kas Peeter ei (kõnelema) teile, et ta eile oli mitu tundi (tegelema) sportimisega? Andis (rabelema), enne kui hädast pääsesime. (Kõnelema — lihtmin.) küll valjusti, ometi polnud tahapoole kuulda. Pärast tööd on kena päikesepaistel (mõnulema). Sellest on küllalt (kõnelema), ja küsimus peaks olema selge, aga ikkagi (jagelema — *kse-olev.*) edasi. Ärge (logelema), vaid tehke tööd! Ta rääkis (kogelema — *des-teg.*). Hullates, (rabelema) ja (rüselema) oli Sulev oma noa ära kaotanud. (Tegelema — lihtmin.) palju kirjanduse lugemisega. (Kõnelema — *kse-olev.*), et ta sõitvat lähemal ajal Moskvasse. Vahetunnil ei tohi (rüselema) ja (rabelema).

169. Harjutus. Täita järgnevais lauseis lüngad. Pealkirjaks: *Astmevahelduseta pöörd sõnade pööramine.*

Praegu kirjuta—akse hoolega harjutust pööramisest. Õhtul otsus—a—akse, millal algavad võrkpallivõistlused. Kevadel algab aias kibe töö: teh—kse peenraid, külva—a—akse, istu—a—akse taimi ja koris—a—akse risu. Tööõpetustunnis koo—a—akse, heegel—a—akse ja valmis—a—akse kauneid esemeid. Piksevarras ühen—a—akse juhtme abil maaga. Varakult tul—i kokku, et istu—a—a spordiväljaku ümber noori kuuski. Pan—i kõik poisid kaevama. Koos—a—i uus eelarve, milles summasid tunduvalt suuren—a—i. Ei maksa meie eest muretse—a. „Tuleb kanakasvatust aren—a—a, ja seda meie ka teeme,” ütles kolhoosi esimees koosolijaile. Kui ol—i väsinud, min—i puhkama. Tuleb minna tul—u— teed tagasi. Koosolekul on palju kõnel—u—, selle küsimusega tegel—u—,

nüüd ollakse tulemustega rahul. Raamatukogus korral—a—akse raamatuid. Söö—i, joo—i, tantsi—i ning pingu—a—i sõprusele ikka kõvemad vitsad ümber (E. Vilde).

Astmevahelduslikud pöördsonad.

Astmevahelduslikud pöördsonad, mille **da-tegevusnimi** on tugevas astmes, kindla kõneviisi olevik aga nõrgas astmes.

a) **õppima, õppida, õpin, õppinud, õpitud.**

Nagu *õppima* pöörduvad: *leppima, rippuma, uppuma, sattuma, pakkima, tukkuma, kukkuma, lõppema, tik-kuma, trükkima, toppima, rääkima (räägin), tampima (tam-bin), tõlkima (tõlgin), tõrkuma, marssima, kraapima, puhtima (puhin), laadima (laen ja laadin), praadima (praen), kuduma (koon), lugema (loen), kaduma, laduma, saagima (saen) jne. (sõnad, millel -ma ees on täishäälik).*

b) **saatma, saata, saadan, saatnud, saadetud.**

Nagu *saatma* pöörduvad: *lootma (loodan), tootma, söötma, keetma, liitma, võitma, muutma, murdma (murrant), andma, niitma, tundma, kündma, laulma (laulan), naerma, tõusma, kuulma jne. (sõnad, millel -ma ees on kaashäälik).*

170. Harjutus. Kirjutada peavormid järgmisist pöördsonust.

Rippuma, sattuma, kukkuma, trükkima, tõrkuma, marssima, kuduma, lootma, murdma, andma (*nud-kesksõna andnud*), laulma, seisma. Pealkirjastada vastavalt.

171. Harjutus. Kirjutada põhivormid ja tuletada neist teised muuted järgmisist sõnust.

Sulgema, sadama, petma, jätma, küdema (köeb). Pealkirjastada vastavalt.

172. **Harjutus.** Kirjutada sulgudes olevad pöördsonad nõutavas muutes.

Oja uinulaulu saatel (tukkuma — olev.) vanad pajud ja (jätma — olev.) mulje, nagu (olema — tingiv kv.) nad sügavasse unne vajunud. Nende (rippuma — *v*-kesks.) oksad (küündima — olev.) peaaegu veepinnani ja (rippuma — olev.) nagu hiigelneitsi juuksed. Kui vihmapiisad (kukkuma — olev.) kahisedes alla, paistab, nagu (nutma — tingiv kv.) pajudki. (Kukkuma — *v*-kesks.) piisad nõrguvad mööda lehti ja (sadama — olev.) siis suurte tilkadena ojja. Tore on (võtma) siis lootsik, (seadma) sellele presendist vari, istuda lootsikusse ja (sõudma) pajude alla. Tundub, nagu (sõudma — tingiv kv.) võlvitud kaarte all. (Kukkuma — *v*-kesks.) piisad krabistavad mõnusasti presendil, veepind (läikima — olev.) virvendades (sadama — *v*-kesks.) vihmast. Üle kõige levib looduse (rikkuma — ilmaütl.) rahu.

173. **Harjutus.** Teha nagu eelmises harjutuses.

Vaata järele, et laps jökke ei (kukkuma)! Ma (õppima), kui mul oleks raamat. Aus nimi ei põle tules ega (uppuma) vees. Külva ainult (puhtima) seemet! Mööda- (marssima) sõdurid olid olnud pikal rännakul. Mine ja (sulgema) uks ja vaata, kas ka välisuks on (sulgema). (Uppuma — *v*-kesks.) inimene haarab õlekõrrestki kinni. Ema, millal (kuduma) mullegi kirjud kindad? (Haukuma) koerad ei hammusta. Mida need koerad täna nii (haukuma)? Täna anti meile palju (õppima). Õhtul (õppima — *kse*-olev.), istudes ümber laua. Hoolsasti (õppima) lapsed saavad kiita, aga kes halvasti (õppima), need pälvivad laistust. Meie metsades (nägema — *kse*-olev.) harva ilvest, palju sagedamini ei (nägema — umbis. tm.) ka karusid. Kui hommikul kooli (minema — lihtmin.), (leidma — lihtmin.) tee äärest näuguva kassipoja. Kui kõõgis toitu (valmistama), (kukkuma — lihtmin.) taldrik põrandale ja purunes.

Astmevahelduslikud pöörd sõnad, millel *da*-tegevusnimi on nõrgas, olevik aga tugevas astmes.

a) *hakkama, hakata, hakkas, hakanud, hakatud.*

Nagu *hakkama* pöörduvad: *hüppama, lippama, ruttama, tõttama, lükkama, lakkama, märkama (märgata), tõukama, aitama, palkama, ärkama, lupjama (lubjata), süütama (süüdata), ootama, viitama, kaebama (kaevata), salgama (salata), kuldama (kullata), muldama, rändama (rännata), lendama* jne. (sõnad, millel *-ma* ees on a).

b) *õmblema, õmmelda, õmbles, õmmelnud, õmmeldud.*

Nagu *õmblema* pöörduvad: *kohtlema, suudlema, võrdlema (võrrelda), vaatlema, võitlema, näitlema, suplema, liuglema, vehklema, maadlema, vaidlema, mõtlema (mõtelda e. mõelda), üttelema (ütelda e. öelda), riidlema, puiklema* jne. (sõnad, millel *-ma* ees on e).

174. **Harjutus.** Anda peavormid järgmisist sõnust.

Hüppama, ruttama, aitama, lupjama, süütama, vaatlema, võitlema, vehklema, puiklema. Pealkirjastada vastavalt.

175. **Harjutus.** Muuta järgnevad laused nii, et lihtmineviku asemel oleks enneminevik. Pealkirjaks: *Enneminevik.*

Algas nõrk vihmasadu. Tasuja ruttas läbi pimedada õõ mõõda metsateed küla poole. Eemalt hakkasid paistma üksikud tuled. Tasuja peatus teeristil ja ootas. Varsti märkas ta musta kogu lähenevat. Läbi õõ kostis kurb õõkulli huige. Siis haukus läheduses koer. Neist häältest tundsid mehed teineteist ja tervitasid sõbralikult. Nad rääkisid nüüd kaua ja selgitasid olukorda. Peagi lakkas vihmasadu ja taevast süttis kevadõisi tähti. Enne kui küla ärkas, kadusid mõlemad mehed. Tasuja rändas edasi, külavanem aga kohtus meestega hommikul töö juures. Ta andis ülevaate olukorrast ja õõhutas ülestõusule. Kõiki mehi valdas kättemaksuõõha. See süütas

kõigi eestlaste südamed. Nii kandus edasi ülestõusu-mõte ja valmis rünnakuplaan.

Ja jüriööl a. 1343 süütas Tasuja märgutule.

176. Harjutus. Kirjutada järgnev looke umbisikulises tegumoes. Pealkirjaks: *Umbisikuline tegumood.*

Jaan asetab ettevaatlikult õngekasti lautrikividele ja Paul võtab selle aja sees peidukivi alt võrgumaja võtme ja keerab ukse lahti. Võtab ühe paari aere ja viib paati. Jaan toob teise paari aere ja esimese purje. Viimase asetab ta esialgu paadi kõrvale, kuna see võiks segada ja raskendada paadi vette-lükkamist, aerud aga paneb paati. Paul pistab ruttu tullid kamplitesse.

Jaan toob võrgumajast suure purje. Samal ajal Paul asetab ninasse püsti esimese purje, laob esimesele kapile söögi-koti ja riided ning lõpuks ettevaatlikult, õrnalt võtab sülle õngekasti lautrikividelt ja niisama kasinalt asetab hoolikalt-söödetud püünised tagakapile.

Vennad koorivad kõrgele pikkade tüsspükste harud, siis koos järsk nõks — ja juba ujubki kalalaev.

177. Harjutus. Pidades silmas, et lihtminevik on astmevahelduslikes sõnades alati tugevas astmes, koostada lauseid, kus esineb lihtminevik, järgmisist pöörd sõnust.

Aitama, hakkama, õmblema, ruttama, viskama, vaatlema, vaidlema, võrdlema, kaebama, tõttama, võitlema. Pealkirjaks: *Lihtminevik.*

Näidis: *Pioneerid aitasid vaprasti kartuleid võtta.*

178. Harjutus. Mitte unustades, et *nud*-kesksõna on samas astmes, milles on *da*-tegevusnimi, koostada lauseid, kus esineb *nud*-kesksõna, järgmisist pöörd sõnust:

hüppama, lippama, tõttama, ärkama, süütama, ootama, viipama, riidlema, kohtlema, algama, oskama. Pealkirjaks: *nud-kesksõna*.

Näidis: *Kes on juba hüpanud, võib minna kuuli tõukama.*

179. Ulesanne. Võrrelda *õppima-* ja *hakkama-*tüüpi sõnade käskivat kõneviisi. Missuguse reegli võime sellest võrdlusest saada sõna tüve ja käskiva kõneviisi tunnuse erinevuse kohta?

Meeles pidada. Astmevahelduslikel pöörd-sõnadel on kõik umbisikulise tegumoe muudet nõrgas astmes. Näit:

õpitud, hakatud, õpitakse, hakatakse, õpiti jne.

180. Harjutus. Kas *t* või *d*? Pealkirjaks: *Pöörd sõna õige kirjutus.*

1. Kuigi veel vähe tun—akse õhus kevadehõngu, siiski jalu—a—akse juba parki—es ja puiestikes, istu—akse pinki—el ning vaa—el—akse jääkatte all uinuva—mer— ja mängi—akse kooliõuel. 2. Õhtul min—i teatrisse ja vaa—a—i huvi—ava— draama—. 3. Tööõpetustun—i—es õmmel—akse, koo—akse, tiki—akse ja heegel—a—akse; katkiläinu—eseme— paran—a—akse ja nõelu—akse. Pois—e tunnis jälle lõigu—akse, sae—akse, hõõvel—a—akse ja värvi—akse. Peale mitmesugus—e puutöö—e tegeva— (kaudne kv.) mõne—poisi— ka rauatöid. Seal siis sepi—se—ava— kõiksugu raud— ja traatesemeid: kopsi—ava—, viili—ava— ja tinu—a—ava—. Sellise tööga õpi—akse valmistama tarvilikku, kuid saavu—a—akse ka käelist osavust, mida läheb elus tarvis. Ka täpsust, korda ja ilutunne—aren—a—akse neis tun—i—es. 4. Linna ujumisbasseinis supel—akse ka talvel. 5. Valetaja— ja hoopleja— inimest ei saa kunagi usal—a—a ja harilikul— ei usal—a—agi teda. 6. Tuleb aegsasti lõpe—a—a

traktorite remont. 7. Tuleks otsus—a—a, kas pidada täna koosolek või mitte. 8. Kas täna ei saa seda otsus—a—a? 9. Kui seda täna ei lahen—a—a, siis jääb see lahen—ama—a ül—se. 10. Mul on veel natuke kirju—a—a. 11. Tahan kirju—a—a meie töösaavutustest ka ajalêhes? 12. Põllud tuleb sügisel kün—a ja kevadel varakult maha libis—a—a ja üle äes—a—a. 13. Nüüd ei äes—a—a enam karuäkkega, vaid kasu—a—akse moodsaid põllutööriistu.

Täiendavat pöörd sõnade õigekeelsusest.

süttima ja õppima erinevad!

Näilikult sarnased pöörd sõnad *süttima* ja *õppima* erinevad teineteisest pööramisel täiesti. Nimelt on *süttima* ilma astmevahelduseta (seega alati *tt*-ga), sõna *õppima* aga astmevaheldusega (olevik nõrgas astmes: *õpin*, seega ka *õpitud*, *õpitakse* jne.). Nii saame kaks sõnade rühma, mida ei tohi segi ajada:

Ilma astmevahelduseta	Astmevahelduslikud
süttima, süttida, süttin, sütitatud	õppima, õppida, õpin, õpitud
pettuma, pettuda, pettun, pettunud	toppima, toppida, topin, topitud
hukkuma, hukkuda, hukkun, hukkutud	kukkuma, kukkuda, kukun, kukutud
vettima, vettida, vettin, vettitud	leppima, leppida, lepin, lepitud
kattuma, kattuda, kattun, kattitud	uppuma, uppuda, upun, uputud
jne.	jne.

181. **Harjutus.** Täiendada eespool alatud sõnade rühmitamist järgmiste sõnadega.

Tukkuma, mattuma, rappuma, puutuma, pakkuma, satuma, katkema, rippuma, lakkama, nakkama, jätkuma, sulgema, küündima.

182. **Harjutus.** Tarvitada õigesti vastavaid pöörsõnavorme järgmistes lausetes.

See asi ei (puutuma — olev.) minusse. Tänapäevalgi (hukkuma — olev.) tormides laevu. Küll täna (kukkuma — olev.) palju õunu maha! Märjad puud ei (süttima) kergesti. Mis see vaat seal tiigis asjata (vettima — olev.)! Tüürita (hukkuma — tingiv kv.) kõik laevad ja laevamehed (uppuma). Masin (rappuma — olev.) nii kõvasti, et ei pea rihma peal. See haigus (nakkama — olev.) kergesti. Puud (pakkuma — tingiv kv.) kõigile kosutavat varju. Küllalt on (tukkuma) ja aega viidetud, kaua see veel siis (jätkuma — olev.)? Mul on kõik juba (õppima — *tud*-kesks.). Ma (hakkama — lihtmin.) lugema, sest mu kätte (sattuma — lihtmin.) huvitav raamat. Vihmasadu (lakkama — olev.) viimaks ja päike (hakkama — olev.) jälle paistma. (Pakkima — käsk. kv.) oma asjad ja (hakkama) kohe minema! Õhtul, kui (süttima — olev.) linna tuled, (pakkuma — olev.) linn huvitavat vaatepilti. Soojade ilmadega (tekkima — olev.) palju kärbseid. Jooksin abistama (kukkuma — *v*-kesks.) vanakest. Tuul mängis vabedel (rippuma — *v*-kesks.) võrkudega. Lapsel oli mõnus ema süles (tukkuma).

Kordamisharjutusi.

183. **Harjutus.** Täida lünk, kuidas nõutav ja pane koma, kuhu vaja.

Mis—i ei aren—a nii nägemise teravust ega terita nii kuulmist kui lindude vaa—lemine. Lind ei oota kuni teda

vaa—el—akse seepärast peab vaa—le—al olema oskust. Lindu mär—a—es ei min—a otse tema poole vaid pöör—u—akse vähe kõrvale ja hoi—u—akse niisugusele kohale et päike oleks vaateleja selja taga. Muidu ei näh—a linnu värvust. Vaatlema minnes ei riie—u—a hele—aisse riid—sse. Ka ei tohi rää—i—a ega laul—a vaid peab olema tähelepan—amatu.

Kui märkad tundma—u— lindu on tarvis meeles pida—a ta iseloomuli—e tunnuseid, värvuse iseärasused üldine kuju linnu liigutused hääli—sus ja suurus. Need tundemärgid mär—i—akse matkapä—vikusse ja an—akse linnule esialgu mõni tingnimetus: „tuttlind” „punakael” „laisaba” vms. Hiljem selgi—a—akse linnu tõeline nimi.

184. Harjutus. Vaadelda pööramistabelis tingivat kõneviisi ja jälgida, millal liidetakse tingiva kõneviisi tunnusele (-ks, -ksi-) pöördelõpud -n, -d, -b jne., millal mitte. Muuta järgnevad laused nii, et kindla kõneviisi asemel oleks tingiv kõneviis. Pealkirjaks: *Tingiv kõneviis*.

Ma soovin saada lenduriks! Sa töötad vabrikus, kuid õpid edasi töölisnoorte koolis. Tema on meie noorim matkakaaslane. Me tuleme kõik tööle ja ei lähe mereranda. Kui on ilus ilm, lähevad kõik lapsed kolhoosi abistama. Lapsed suplevad meeleldi, kui on sobiv suplemiskoht. On soovitatav nõrgemate järeleaitamine korraldada nii, et eesrindlikumad neid abistavad. Õpilaste raamatud ja vihikud peavad olema puhad! Kõik peavad töötama plaanikohaselt! Te võtate osa meie üritusest, kui te tervis paraneb. Põllud küntakse tähtaegselt, kui masinad on õigeaegselt remonditud.

185. Harjutus. Kirjutada tingiv kõneviis kõigis muudetes sõnadest *hakkama* ja *õppima*. Pealkiri endine.

186. Harjutus. Moodustada lauseid, kus esineb lihtminevik, järgmistest pöörd sõnadest.

Tõrelema, rabelema, tegelema, kõnelema, vaatlema, sup-
lema, maadlema, ootama, muldama, hüppama, hakkama,
laskma, tõmbama, sulgema, ruttama, aitama, kaebama. Peal-
kirjaks: *Lihtminevik*.

187. Kirjutada *tud*-kesksõna ja umbisikulise tegumoe
olevik ja lihtminevik järgmisist sõnust.

Õmblema, tegema, tulema, minema, looma, nägema, olema,
panema, käima, jalutama, mängima, laulma, naerma, sul-
gema, rakendama, parandama, sugema, ühendama.

188. Moodustada sulgudes olevaist sõnust vajalik umb-
isikuline vorm.

a) *kse*-olevik. Homme (otsustama) alata metsatööd.
Hommikul (rakendama) hobused ette ja (sõitma) metsa.
Raamatukogus (korraldama) raamatuid. Virgul (kuduma),
(õmblema), (heegeldama); seal (pesema), (rullima), (trii-
kima). (Laulma), (naerma) ja (olema) lõbusad. Kooperatiiv
(avama) kell 8 ja (sulgema) kell 5 p. l.

b) Umbisikulise tegumoe lihtminevik.
Valge varul (jõudma) metsa, kus (panema) peale palgikoor-
mad ja (sõitma) lauavabrikusse. Suvel (tegema) kibedasti
tööd: (niitma) heina, (kündma) kesa, (muldama) kartuleid,
(puhastama) kesakraave. Makaronid (murdma) katki, (pane-
ma) katlasse ja (keetma) umbes pool tundi. Droogid (kui-
vatama) hoolega, enne kui nad apteeki (viima).

189. **Harjutus.** Panna sulgudes olevad sõnad sobivasse
vormi, nagu on nõutav. Pealkirjaks: *Kõrдав harjutus*.

(Kokku tulema) rahvast oli üle paarisaja. Kõik (kokku-
tulnu) avaldasid kõnelejale kiitust. Kõneleja väited olid
igati (põhjendama). Ta tutvustas meile uut päris (uskumatu)
saavutust. (Põhjendamatu) väited on kerged kummutada.
(Lahendamatu) küsimust nõukogude elus ei tuntagi. Oma
teekonnal nägime laia (täis istutama) maa-ala, mis oli möö-

dunud aastal juba (planeerima). Kas teie abistate ka toda õppimises (mahajäänu)? Ambulantsi toodi mitu (haavatu), neist kaks (haavatud) ohvitseri ja kuus (haavatud) sõdurit. Nõukogude armees on sanitaarala esirindlikult (korraldama).

190. Harjutus. Käänata peakäändeis sõnapaare *enneolematu saavutus ja asfalteeritud tee*.

191. Harjutus. Täita lünk, nagu on nõutav. Pealkirjaks: *Kordas harjutus*.

Kooperatiiv vajab vilunu— ärijuhti. Meie klassis ei ole ühtki vallatu— poissi. Ära unusta õppida ülesantu—! Ega sa ei unusta õppida ülesantu— õpitükke? Päike paistis haige kahvatanu— palet. Lapsena igatsesin näha ääretu— merd. Suures Isamaasõjas langenu— sõdurite mälestuseks püstita—akse ausammas. Õpitu— ei tohi unustada. Minu käest küsiti õpitu— keelereegleid. Kas sa ei prooviks oma saavutatu— tagajärge ületada? Tallinn—Pärnu maantee on kogu pikkuses asfalteeritu—.

192. Kirjutada kriipsu asemele *ta* või *tata, data, tada* või *dada*, nagu on nõutav. Pealkiri endine.

Praegu istu—kse klassis ja koos—kse seinalehte. Kevadel, kui kapsaid istu—kse, kaste—kse taimi tiigiveega. Kui asjad ase—kse õigele kohale, ei tarvitse end kunagi otsimisega vaeva—. Pärast kiiret sõitu kõnni—kse hobuseid, et neid jahu—. Meil õpi—kse ja harju—kse rahvatantse, mida kavatse—kse koolipeol esi—. Et arvu— mingist arvust protsenti, jaga—kse antud arv sajaga ja korru—kse protsenti näiva arvuga. Õpetaja ei võinud vaban— mu pinginaabri põhjen—matut puudumist. Niipea kui ärga—kse, tuleb kohe tõusta voodist. Meie internaadis ära—kse lapsed harilikult kell $\frac{1}{2}7$ homm. Sõidan maale, et seal mõned koosolekud korral—. Rahvamajas korral—kse ülehomme koosolek, et aru—kevadkülvi küsimust. Miks ei korral— meiegi klubis huvita-

vaid loenguid? See kang vaju—kse alla, ja kohe hakkab masin käima. Huvitav on vaadelda, kuidas suvel meres hobuseid uju—kse.

193. Kriipsu asemel tuleb lugeda ja kirjutada **kk, k** või **g**, = asemel **pp, p** või **b** ja + asemel **tt, t** või **d**. Pealkiri endine.

a) Sea+ke oma rõivad korda! Sõi+ke kohe minema! Ta ha—as jutustama va=rast la=lasest. Matusel oldi nu—rad, leinati kadunu+ ja kõnel+i tema elust ja või+lustest. Lõuna-Eesti kün—ail ja ku=leil on huvitav matka+ä. Kan—natli—u ema rü=es u=uvad kõik laste eksimused. Vanaisa istus sooja+el suveõhtu+el maja tre=il ja nau+is män—nisti—u kosutava+ lõhna. Eilsele koosolekule olid ilmunud kõi—i+e kohali—e asutis+e esindaja+. Kaalu+le+i, kuidas pa—uda areneva+ele noor+elegi mõistli—u ajavii+e+. Peeti soovitavaks, et kohali—us rahvamajas korral+a+aks senisest enam kirjandusli—e e+ekandeid ja võe+aks sõna ka teadusli—e küsimuste kohta. Sõnavõ+jad lei+sid; et ees—märgile jõudmiseks on vaja põhjali—u ning püsiva+ töö+.

b) Hooned seisid oma lame+a+e ka+ustega kui kaa=kübarad keset välja. Mu kodukoha järved on ri—ad vesiroo—side ja kõr—jasti—u+e (ehk kõr—jasti—e) poolest, kus suviti pesitsevad par+i+e ja mõnin—a+e kauri+e paarid. Ei kuul+u enam õh+u+i öö=iku ega hommi—ul kuldno—a vilistamist, ei kos+a metsast rõ—avat linnulaulu ega sumise õhk miljoni+est väle+a+est putu—a+est. Oma tagasi—hoidli—usega oskas ta või+a palju+e poolehoiu. Lõuna—Eesti kõrgusti—ud ja järvesti—ud pakuvad palju huvitava+. Kooli püü+eks on pa—uda oma kasvandi—ele ainult head. Lähem rau+teejaam asus meist seitse kilomeetri+ eemal. Ta viibis meeeldi oma sõ=rade sel+sis.

c) Kasutage iga soo+sat võimalust edasiõ=imiseks! Või+ke kõik raskused ja jõu+ke kaugele! Teda tun+i kui mitmekül—se+ ja e+evõ+li—u inimest, kelle kä+e usal—

+a+i raskema+—i ülesanded. Vaja+akse vilunu+ ja osava+ müüja+. Nad püü+sid lõ=e+a+a oma töö määra-tu+ tähtjaks. Ärge vii+—e aega! Kün+—e täna lõunani! Äesta—e maa tasaseks ja külva—e ru—is maha! „Seda üles-
anne+ ei arvu+a+a täna, see tuleb homme arvu+a+a!” ütles õ=etaja õ=eraamatu+ sulgedes.

194. Täita lüngad.

Talispordipäeval.

a) Pioneeri—e ja spordiko—ektiivialgatusel korral—a—i meil koolis talispordipäev. Sel—eks sõi—eti võimlemisõpe-taja juhatusel eelsalgaga Kolga mäge—ele, et uurida lume-olusid, tu—vuda maasti—uga ja selgita—a, missuguseid kõrgen—i—e kasutada liuglemiseks. Puhkepäeva hom—ikul kogune—i kooli raamatu—eta, kaasas aga kelgud, suusad ja leivako—id.

Oli saabunu— kogu koolipere, õpetajad kaasa arva—u—. Ootasime kärstitul—, millal ha—atakse liikuma. Meie hulgas oli suusata—aid, kelguta—aid ja jalakäi—id. Igale rühmale määra—i juht, tu—vus—a—i kõiki distsipliininõuetega ja teata—i, kus liiguvad sanitaarpostid esmaabivahen—i—ega.

Kui veetlev oli libis—a—a suusk— pikil lü—eil mööda sahiseva— ja päikeses säten—ava— lund! Varsti algas uhke männ—mets, kus kasvab üle 25 meetri pikkus— mänd— ja ilusaid valgetohulis— kask—. Metsast välju—es lasku—i järsust nõlvast alla.

Jõu—sime Kolga jõe orgu, kus sulisesid jää—unud veski-tammilt veenired alla. Pais oli kummaliselt kaunis oma kobru—ava—e ve—ega ja —iiglasuur—e jääpurika—ega. Suurimad neist olid poolteist meetri— pi—ad ja sädelesid krista—selt päikesekiir—es.

b) Nüüd aga algas ma—ka kauneim osa: retk üles Kolga mäge—ele. Mäge—el suusa—a—i ja kelgu—a—i hulk aega.

Küllalt suusa—a—ud ja kelgu—a—ud, roniti Tornimäele, mis on kõrgeim Kolga mägedest. Siin süüdati korja—ud —agudest tuli, söö—i ja laul—i. Spordiko—ektiivivi juhataja pidas väikese kõne sellest, kuidas nõukogu—e noorus kasva—kse elurõõmsaks ja julgeks.

195. Täita lüngad nii, kuidas on nõutav. Sulgudesse asetatud tähtede puhul otsustada, kas tuleb kirjutada suur või väike algustäht; sulgudes olevad sõnad asetada nõutavasse muutesse. Küsimärgi puhul otsustada, kas kirjutada *h* või mitte.

Rohelise kulla maa.

a) Laia tuhan—ekilomeetrilise vöö—mena kohavad (—)alti mere rannikult ja (k)arpaa—ide jalamilt kuni (k)amtšatkani ja (s)ahhalinini (n)õukogude (l)iidu vägevad metsad. Na—d võtavad enda alla hiiglasli—u maa—la, mis võrdub kogu (e)—roopa mandriga, s. o. nende pindala on enam kui üksteistkü—end miljon— ruutkilomeet—. Sääraseid metsarik—usi pole ühelgi maal ma—ilmas. Meie Nõuko—gude metsa—e loomuli— aastane juur—ekasv kin—lustaks rohkema kui kogu ma—ilma puutarviduse. Kuid kogu seda juur—ekasvu täies (?)ulatuses kasuta—a pole kerge. (nsv liidu) metsarik—us—e peamass asetseb (p)õhja ja (i)da kauge—es asustama—a ning teede—a paika—es.

Kõige enam töö—a—akse metsa üles (n)õukogude (l)iidu (e)—roopa-osas (u)urali mäeseljakuist kuni (k)ar—jala—(s)oomi (nsv-ni). Neile asus—a—ud ra—oonidele pää—seb kergemini ligi ja siit on kerge puitu mööda (p)õhja jõges— ookeanisadamaisse parve—a—a. Seda metsamassiivi, mis kolmekor—selt ületab (p)rantsusmaa territooriumi, kut—su—akse ammust ajast „(r)ohelise kulla maaks”. Selle nime all on (ta, tema?) tundu— ka väljaspool meie maa piire.

b) Pärast seda, kui metsad (e)uroopas olid (?) ävita—u—, hak—as tsaari-(v)enemaa metsamaterjali välismaadele müüma. See läks sinna töö—lemata kujul tühise (?)inna eest. Sajad välisfirmad ajasid (v)ene metsa arvel (omale, endale?) tohutuid varandusi— kokku. Kogu (e)uroopa elas (v)ene metsast. Terve manner oli täis tip—itud tele—oni—poste (v)ene metsast. Küm—neid tuhan—eid kilomeetr—terasrööpmeid puhkas tugevail (v)ene liipr—l. Vene mets oli tugipuudeks (s)aksamaa, (p)rantsusmaa, (i)nglismaa, (?)iropaani—a kivisõe- ja rauakaevan—ustele. Vene metsast ehita—i (maja — m. os.) ja (sild — m. os.). Vene metsast ehita—i (laev — mitm. os.), mille männ—puust mastides lehvisid kõi—i maailma rahvaste lipud.

Kuid (selline, niisugune, sarnane?) metsa kasutamine oli (aare — m. om.) pillamine. Mitmesuguseid esmaklassilisi materjal—, mida too—avad kätised puust, imporditi (v)enemaale välismaalt. Maa maksis kallilt tehnilise mahajäämise eest, millele oli teda mõistnud mõisnik—e-kapitalistide kord.

c) Stalinlik—e viisaastaku—e jooksul ehitatud (?)iiglaslikud metsatehased töötleva— puitu, muutes teda kõrgeväär—tusli—uks kaubaks. Nad valmistavad puumassist tsel—u—loosi, paberi—, pap—i, vineeri, (tikk — m. os.), tõrva, (lakk — m. os.) jne. — kõiki (kaup — m. os.), mida tsaristli—u re—iimi ajal veeti välismaalt. On raja—u— hulk uusi rau—eid, maanteid roheline kulla maa kõige (kaugemad — sisseütl.) sügavus—esse.

Suure (i)samaasõja (päev — m. alalütl.) töötas (?)ool—sasti varjatuna metsa—e põues (kümme) sõjatehaseid. Sõda nõudis palju metsa, seepärast arenes metsa töö—lemine kiire—a—u— tempos. Sest mets ei andnud ainult paberi—, vaid ka lõhkeaineid, sest (?)öövli—aastu—est, mida (?)iljuti veel loeti (äravisatav — i-mitm.) jäätmeiks, võis ajada piiritust. Piiritust aga läks vaja püssirohu too—misel, piiritusest

teh—i sünteetilist (kautšuk); peale selle säästsid miljonid liitri— puupiiritust meile (?)ulgana leiba ja kartul—.

Päeval kui õöl (valvama — *kse-olevik*) meie (mets — m. os.). Metsa-lennuvälja—elt tõusevad valvelennukid üles. Nad otsivad üles e—evaatomatult mahajäe—u— tuleaseme, (?)oiatavad metsatulekahju—e eest ja kustutava— neid. Smaragd-rohelise (vaip —olev.) lebavad lennuki—e tii—ade all ääretu— metsad, seal hõben—ab jõges—, sädeleb järv—, kullen—ab viljavälj— ja kaugel põhjas sinen—avad külma—e tundra—e avarused, kuhu saabub suure maa reibas elu.

Määrsõnad.

Vaadelda järgnevais lauseis kursiivkirjas trükitud sõnu.

Ait *all* (kus?), look *peal* (kus?).

Eemalt (kust?) kostis kolhoosinoorte lõbusat laulu.

Minge *veidi* (kui palju?) *eemale* (kuhu?)!

Töötage *ühiselt* (kuidas?) ja *hästi* (kuidas?)!

Koorem vajus *küljeli* (kuhupoole?).

Kevaditi (millal?) ja *sügiseti* (millal?) esineb meil öökü!mi.

Millal (millal?) algab neljas õppeveerand?

Palun teid *väga* (kui palju?).

Näiteis lüangkirjaga trükitud sõnad on määrsõnad.

Sõnu, mis tegevust, omadust või mingit suhet iseloomustavad, näidates selle aega, kohta, viisi või määra (hulka), nimetatakse määrsõnadeks.

Määrsõnad kuuluvad harilikult pöörd-sõna juurde (*töötage hästi, vajus küljeli, minge eemale, kevaditi esineb*), vahel aga ka omadus-sõna juurde (näit. Meier teeb *väga head* võid) või teise määrsõna juurde (*Alati valmis!*).

Lauses on mäarsõnad harilikult määruseks. Näiteks:
Praegu (m.) sõitis väga (m.) tore ratsanik kiiresti (m.) meiste (m.).

Mäarsõnad ei käändu ega pöördu ja neil ei ole ka arvu (ainsust-mitmust). Ainult rühm kohta näitavaid mäarsõnu omab 3 kohakäändet.

Sisekohakäänded (sisseütl., seesütl., seestütl.):
läks sisse, on sees, tuli seest;

astuge ette, seisa ees, mine eest;

jooksis välja, ootas väljas, tuli väljast.

Väliskohakäänded (alaleütl., alalütl., alaltütl.):

minge eemale, seisab eemal, vaatab eemalt,

„ kõrvale „ kõrval „ kõrvalt,

astuge lähemale, elab lähemal, kuulete lähemalt.

Oma tähenduse poolest jagunevad mäarsõnad järgmiselt.

1) kohamäarsõnad (västavad küsimusele kuhu? kus? kust?): *alla, all, alt, peale, peal, pealt, kaugele, eemale, vastu, üles* (mitte ülessel!), *ülal, ülalt, kuskil, kõrget, taga* jt.;

2) ajamäarsõnad (millal? kunas?): *täna, homme, eile, vara, hilja, tänavu, kaua, varsti, ammu, sageli, vanasti, kevaditi, suviti* jt.;

3) viisimäarsõnad (kuidas?): *vihaselt, valjusti, kõvemini, jalgsi, ratsa, kaksiti, kaksipidi, äkki, otse, püsti, pikali, mürinal, vaikselt, vastastikku, ridastikku* jt.;

4) määra-mäarsõnad (kui palju?): *vähe, liiga, palju, väga, üsna, ainult, üksi, kahekesi, mitmekesi* jt.;

5) küsivad mäarsõnad: *kuhu? kus? kust? kunas? millal? miks? mispärast? kuidas?* jt.

Tähele panna. Mäarsõnaliited *-sti, -mini, -tsi, -ti, -li, -kuti* lõpevad *i*-ga. Seega: kiiresti, kiiremini, sülitsti, kõrvuti, küljeli, kohakuti, hirmsasti, julgesti jne.

Paljusid määrsõnu võrreldakse nagu omadus-
sõnugi.

Algvõrre	Keskvõrre	Ülivõrre
ilusasti	ilusamini	kõige ilusamini e. ilusaimini
hästi	paremini	kõige paremini e. parimini
ruttu	rutemini	kõige rutemini

196. Harjutus. 1. Tuletada määrsõnu, kasutades antud tuletusliiteid ja sõnu. Lisaks antud sõnadele leida juurde veel teisi. Pealkirjaks: *Määrsõnu*.

a) *-sti* — hea, hell, nobe, vana, kiire, väle, ilus, rõõmus, nähtav, arvatav, vist, vale, õige.

b) *-mini* — nobe, kiire, hea, rõõmus, hell, ruttu, tark, paha, hoolas.

c) *-si* — jalg, ühtlane, vägi, ilm.

d) *-ti* — hommik, õhtu, aasta, paik, päev, tükk, koht, õige.

e) *-li* — selg, käpp, kõht, põlv, ammu(ma), siru(tama), nina, kummu(tama).

f) *-kil* — istu(ma), rippu(ma), uppi, kükk.

g) *-kuti* — rind, koht, vastu.

h) *-stikku* — ligi, läbi, vastas, peal.

i) *-tsi* — käsi, süli, rind, külg.

2. Kasutada lausetes määrsõnu *ülle, üll, ült*. Näit.: *Mehel oli raske kott seljas ja paks villane vammus üll. Võtsin mantli ült. Pane täna sinine seelik ülle!*

Kaassõnad.

Vaadelda kursiivkirjas trükitud sõnu ja panna tähele, missuguste sõnade ees või taga need asetsevad.

Jüri töötab otse kahe eest.

Maja taga asetseb ilus puuviljaaed.

Raskuste kiuste jätkasin tööd.

Piki Volgat sõidab palju aurikuid.

Pärituult on jalgrattal kergem sõita.

Minu järel jooksis eksinud koerake.

Sõnu, mis näitavad suhet mingi käändsõnaga ja asetsevad selle sõna ees või taga, nimetatakse kaassõnadeks.

Vastavalt sellele, kas kaassõna asetseb käändsõna ees või taga, nimetatakse seda eessõnaks või tagasõnaks.

Meeles pidada. Kaassõna kirjutatakse käändsõnast alati lahku: *vastu* vett, *üle* tee, *laua all*, *järve taga* jt.

Kaassõnad kas ei muutu üldse või neist saab moodustada ainult sise- või väliskohakäändeid.

Tähele panna, millise käändega kasutatakse kaassõnu.

1) Omastava käändega kasutatakse:

(ukse) *alla*, *all*, *alt*, *ette*, *ees*, *eest*, *juurde*, *juures* jne.;
(lapse) *järele*, *järel*, *järelt*; (teiste) *hulka*, *hulgas* jne.;
keskele jne., *kohale*, *kõrvale*, *külge* jne., *ligidale*, *najale*,
poole jne.; (korstna) *otsa*, *peale*, *sisse*, *taha*, *äärde* jne.;
samuti kasutatakse omastavaga: (laste) *jaoks*, (metsa)
kaudu, (raskuste) *kiuste*, *tõttu*, (vesti) *väel*, (küsimuse)
kohta ja eessõnu: *läbi* (metsa), *üle* (jõe).

2) Osastavat nõuavad järgmised kaassõnad:

alla (mäge), *enne* (keskööd), *kesk* (järve), *ligi* (maad),
mööda (teed), *päri-* (tuult), *pärast* (lõunat) = *peale*
(lõunat), *piki* (jõge), *vastu* (vett) jm., samuti tagasõnad:
(tuba) *mööda* ja (juukseid-) *pidi*.

Mõned kaassõnad nõuavad:

3) seestütlevat: (mäest) *alla*, *üle*, (jõest) *läbi*,
(kivist) *saadik*, (hommikust) *peale*;

- 4) r a j a v a t: *kuni* (metsani);
- 5) i l m a ü t l e v a t: *ilma* (mõtlemata);
- 6) k a a s a ü t l e v a t: *ühes* (meiega).

Mõnd kaassõna tarvitatakse kahe ja enama käändega, vastavalt mõttele.

Näit. laua (om.) *peale* = lauale, *peale* sööki (os.) = = pärast sööki, hommikust (seestütl.) *peale* = hommikust alates.

197. Harjutus. Panna sulgudes antud sõnad käändesse, mida nõuab vastav kaassõna. Pealkirjaks: *Kaassõna tarvitamine*.

Paul sõitis eile (vend) koos (meri) äärde suvitama. Mõnus on peale (raske töö) puhata. Peale (liikmed) võtsid peost osa ka kutsutud võõrad. Jalutasime piki (puistu). Ta tuli enne (mina) ja mina tulin alles pärast (nad). Peale (rongi lahkumine) jäi jaamahoone tühjaks. Vastu (hommik) nägin und. (Suur torm) tõttu ei saanud laev sadamast välja sõita. Suured palgiparved ujusid (jõgi) mööda päri-(-vesi) (lauatehas) poole.

Sidesõnad.

Sidesõnad on niisugused sõnad, mis ühendavad lauseid ja lauseosi.

Näiteks:

Kaardiväelane jutustas Sõrve lahinguist ja kõik kuulasid huviga (*ja* seob lauseid). Kuulasid mehed ja naised, kuulasid noored ja vanad (*ja* seob lauseliikmeid, s. o. lauseosi). Kas sõidame omnibusel või raudteel? (eraldab lauseosi). Kas sa tuled täna või sa ei tule üldse? (eraldab lauseid).

198. Ülesanne. Moodustada lauseid, kus sidesõnad *ja*, *ning*, *ega*, *või* seovad lauseid ja lauseosi!

199. Ülesanne. Loendada üldtuntud sidesõnu, mille ette pannakse harilikult koma.

200. Ülesanne. Tuua näiteid, kus sõnad *aga, kui, nagu, vaid, kus* ei seo lauseid (ei oma sidesõna tähendust), nii et nende ette koma ei panda.

201. Harjutus. Moodustada iga antud sidesõnaga vähemalt kaks lauset. Pealkirjaks: *Sidesõna rakendamine.*

1) nii (hästi) — kui ka (Näit.: *Nii Linda kui ka Juku* kuuluvad pioneeriorganisatsiooni.)

2) kas — või

3) mitte ainult — vaid ka

4) järelikult

5) seepärast et

6) kuna

202. Harjutus. Toimida, nagu eelmises harjutuses. Pealkirjastada.

1) olgugi et

2) sellele vaatamata et

3) ehk küll

4) just kui

5) mida — seda (Näit.: *Mida varem, seda parem.*)

6) kuivõrra — seevõrra (Näit.: *Kuivõrra* me hoolikalt harjutame, *seevõrra* muutume osavamaks.).

Hüüdsõnad.

Hüüdsõnad on niisugused sõnad, mis väljendavad mitmesuguseid tundeid, hää-litsusi, loodushääli ja loomade hõikamist. Nii väljendavad:

1) tundeid: *hõissa! ai! oeh! tohoh! nonoh! ool uiht ennäel*

2) hääliitsusi: *tsirr-tsirr! ki-kaak-kaak! kukeleegu!*
kiriküüt-kiriküüt! amuuu! möö!

3) loodushääli: *sulpsti! põmm! kill-köll! prauhti!*
kopsti!

4) loomade kutsumist, hõikamist: *tibu, tibu!*
notsu, notsu! kulu, kulu! nõõ! ptruu!

Hüüdsõna lõpus on hüüumärk või koma. Hüüumärki tarvitatakse siis, kui hüüdsõna erilise rõhuga öeldakse. Näiteks:

***Ai!** mesilane nõelas mind!*

***Ah,** mis sa selle tühja pärast aietad!*

*Langes **sulpsti!** vette.*

203. Ülesanne. Tarvitada lauseis hüüdsõnu, mis väljendavad:

1) rõõmu, 2) valu ja tuska, 3) kartust ja ehmatust, 4) imetust, 5) vaimustust, 6) tänu, 7) hõikamist (hüüdu), 8) peletamist, 9) loomade kutsumist (hõikamist), 10) loodushäälte järeleaimamist, 11) loomade hääli.

Näidised. 1) Hõissa! täna lähme ujuma! 2) Oeh,
mind vaest vanakest! 3) Uih! nüüd ta kukub! 4) Nonoh,
nüüd ta vist küll võidab!

III. Tuletusõpetus.

Sissejuhatus.

Ajalugu õpetab meile, et inimeste ühiskondlik elu areneb pidevalt. Vanasti elati hoopis teisiti kui nüüd. Nüüdne, sotsialistlik ühiskond erineb endisest, kapitalistlikust ühiskonnast. Koos ühiskonna arenguga areneb ka inimeste mõtlemine ja keel. Uute asjade ja nähtuste tekkimisega tekivad ka uued mõisted ja sõnad; vanade asjade ja nähtuste kadumisega kaovad ja ununevad ka vastavad sõnad.

Kui näiteks ürgkogukondlikul ajal elati suurperedena, kus ühes peres elasid lapsed ja lastelapsed, siis olid tarvilikud paljud sugulusvahekordi tähendavad sõnad, nagu *nõbu, küdi, nadu* jt., mille tähendus on nüüdisajal ununud. Karjapidamise ajast alates on keelde tulnud karjandusega seoses olevad sõnad nagu *kari, karjane, karjatama, karjamaa, vasikas, mullikas, õhv, lehm, pull, härg, varss, sälg, hobune, täkk, mära, ruun, kõrb, võik* jne. Osa neist sõnust hakkab teatud rahvakihil kaduma. Nii ei tea paljud linnas kasvanud lapsed, et *õhv* tähendab lüpsma tulevat noort veist ja et *kõrb* (om. *kõrvi*) tähendab pruuni hobust, sõna *võik* (om. *võigu*) aga hobust, kes kollakas-beeži karva.

lgas keeles suureneb sõnavara ühes ühiskonna arenguga. Väga palju uusi sõnu on keelde tekkinud sotsialistliku korra ajal. Teiselt poolt loomulikult kaob palju niisuguseid sõnu, mis olid tarvilikud kapitalistlikus ühiskonnas. Kui

lugeda näiteks tänapäeva ajalehte ja seda kõrvutada ajalehega kapitalistlikust ajast, siis näeme, et nüüd kasutame palju uusi sõnu. Näiteks:

sotsialistlik omand, kolhoos, sovhoos, bolševik, partei, ülemnõukogu, täitevkomitee, sotsialistlik võistlus, viisaastak, stahaanovlane, marksism-leninism, materialism, mahajäämus, igand, esirindlik, stalinlik looduse ümberkujundus, mitšuurinlik aretus, pioneerid, kommunistlikud noored jne.

Areneva eluga tekib üha uusi sõnu.

204. Ülesanne. Leida kümnekond sotsialistliku korra ajal tarvitusele tulnud sõna, mis ülal pole loendatud.

Sõnavara rikastamise viisid.

Sõnavara rikastatakse mitmel viisil.

1) Uusi sõnu võetakse kirjakeelde murretest:

läitma (ol. läidan), *läidis*, *rõivas*, *ülle*, *üll*, *ült* [riide suhtes], *nakkama*, *säästma* jm.

2) teistest keeltest, näit.:

a) vene keelest: *sirp*, *saabas*, *uulits*, *sinel*, *vaksal*, *kulak*, *bolševik* jm.

b) soome keelest: *aade*, *anastama*, *harrastama*, *lakkama*, *suund* (suuna) jm.

3) luuakse ise, keeleteadlaste poolt, näit.:

relv, *laip*, *lünk*, *mürsk*, *valk* (valgu), *range*, *reetma* jm.

4) Uut sõnavara soetatakse ka olemasolevate sõnade liitmise teel. Nii saadakse liitsõnad, mille tähendus erineb kummagi liidetava sõna tähendusest, võttes hoopis uue tähenduse. Näiteks: *teravili*, *suurlinn*, *piparkook*, *härghöövel*, *vesiroos*, *vaeslaps* jm.

5) Väga palju võimalusi sõnavara rikastamiseks pakub sõnade tuletamine liidete abil. Kuna liited anna-

vad sõnale harilikult teatava kindla tähenduse, siis võimalub ühest sõnatüvest tuletada rida mitmesuguse tähendusega sõnu, mis oma tähenduselt on siiski sugulased. Näiteks sõnast *lendama* võime tuletada: *lend*, *lendlema* (= edasi-tagasi lendama), *lennutama* (=lendama panema), *lennuk*, *lendur*. Kõik need 6 sõna on sugulassõnad ja moodustavad ühise pesakonna, millel on ühine põhitüvi *lend* (om. *lennu*). Põhitüvele liitudes andsid uue tähendusega sõnu tuletusliited: **-le, -ta, -k, -ur**.

205. **Harjutus.** Koostada lauseid, kasutades järgmisi sõnu. Pealkirjaks: *Uudissõnu*.

Harrastama, lakkama, aade, suund, valk, ese, range, lünklik, mürsk, reetma, säästma, läitma.

Tuletusliited.

Sõna osad.

Kui eraldame sõnast muutelõpu ja tunnuse, jääb järele **tüvi**. Näiteks:

1) a) *linnu/le*

↓ ↓
tüvi käändelõpp

b) *laula/n*

↓ ↓
tüvi pöördelõpp

2) a) *lindu/de/le*

↓ ↓ ↓
ain- mit- käände-
suse muse lõpp
tüvi tun-
nus
mitmuse tüvi

b) *laul/si/n*

↓ ↓ ↓
tüvi liht- pöörde-
mine- lõpp
viku
tun-
nus

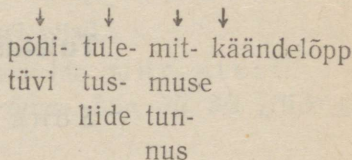
Kui aga sõnas on mingi tuletusliide, võime tüvest eraldada ka seda. Siis jääb järele **põhitüvi** ehk sõna juur.



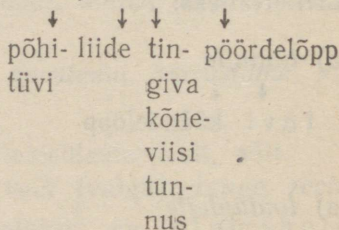
Põhitüve leidmiseks, s. o. liite eraldamiseks on soovitatav sõnast leida algvorm (ains. nimetav, *ma*-tegevusnimi) ja võrrelda seda antud vormiga. Näiteks:

linlastega ~ *lin/lane* ~ *lin/las/te/ga*

kasulikkudeks ~ *kasu/lik* ~ *kasu/likku/de/ks*



vajutaksime ~ *vajutama* ~ *vaju/ta/ksi/me*



206. Harjutus. Eraldada püstkriipsuga sõna osad, s. o. muutelõpud, tunnused, liited, põhitüved.

Saarlasest õpetaja; kasvatage korralikkust; õpilaskond harjutab väljakul; kõndisime virgasti; haiglatele toodi ravi-meid.

Käändsõnade liiteid.

1. Nimisõnad.

a) Isikut ja tegijat väljendavad liited.
Vaadelda järgnevaid liitelisi sõnu.

Meie õpetaja on saarlane.

Kirjanik A. Jakobson on saanud kaks korda Stalini preemia.

Moodsad vedurid sõidavad üle 100 km tunnis.

Mu sõbratar on hea õpilane.

Õpetaja|**anna** tuli klassi.

Liited **-ja**, **-lane**, **-nik**, **-anna**, **-ur** ja **-tar** tähendavad isikut ja tegijat.

-ja annab tegijanime, mis tähendab tegijat kõige üldisemas mõttes:

andja, tulija, niitja, müüja, vastuvõtja, kuulipilduja.

-lane annab isiku rahvuse, päritolu või tegevuse järgi:

eestlane, linlane, randlane, sportlane, teadlane.

-nik tähendab isiku elukutset, püsivat tegevust või seisundit:

aednik, ametnik, kohtunik, ratsanik, kodanik.

-anna ja **-tar** tähendavad naissoost isikut:

müüjanna, lauljanna, venelanna, usbeklanna, prantslanna; sõbratar, lauljatar, poolatar, tantsijatar.

-anna ja **-tar** liituvad ainsuse omastavale (sõber, sõbra — sõbratar; tantsija — tantsijatar).

-ur tähendab isikut või asja, kes või mis midagi teeb, püsivalt millegagi tegeleb:

lendur, kangur, juuksur, vedur, tegur, miinipildur, laskur, pidur.

207. **Harjutus.** Tuletada isikut ja tegijat tähendavaid sõnu antud liidetest ja sõnadest. Pealkirjaks: *Isikut ja tegijat väljendavaid sõnu.*

-ja	tulema, lugema, pesema, nägema, minema, viima, müüma, kõndima, käima, piiluma.
-lane	üksik, malev, karske, Läti, Tallinn, Ukraina.
-tar	Eesti, Ukraina, Moskva, kaunis, Poola.
-nna	sõber, õpetaja, õmbleja.
-ur	laskma, piiluma, kahju, lammas, sõda.

208. **Harjutus.** Kirjutada peakäänded sõnust *sportlane, ratsanik, eestlanna, poolatar, juuksur*, määrates enne tüüp-sõna.

Näidis: *sportlane* (tööline), *sportlase*, *sportlast*, *sportlasse* e. *sportlasesse*, *sportlaste*, *sportlasi*, *sportlastesse* e. *sportlasisse*.

b) Kohta, ala ja kogu väljendavad liited. Vaadelda järgnevaid liitelisi sõnu.

Töölisasulasse ehitatakse uus haigla.

Sealses piirkonnas kasvatatakse nisu.

Piimaühistu esimeheks valiti sm. Soo.

Ilmastik hakkab muutuma kevadiseks.

Liited *-la*, *-kond*, *-istu* ja *-stik* tähendavad kohta, ala, kogu ja rühma.

-la tähendab kohta ja ala:

söökla, *võimla*, *ujula*, *suvila*, *Rapla*, *Vigala*, *asula*, *põhjala* jne.

-kond tähendab isikute või asjade kogu, rühma, aga ka ala:

laudkond, *kirjanikkond*, *tööliskond*, *õhkkond*, *piirkond*, *inimkond* jne.

-istu tähendab kogu või rühma koos selle asukohta:

puistu, kalmistu, vesistu jne.

-stik tähistab kogu ja rühma, vahel ka ala, kus see kogu asetseb (nagu liide *-istu*):

laevastik, sõnastik, tähestik, määrustik, põõsastik, maastik, mäestik, saarestik jne.

209. Harjutus. Moodustada lauseid, kasutades sõnu kohta, ala ja kogu väljendavate liidetega *-la, -kond, -stik*. Pealkirjastada vastavalt.

210. Harjutus. Määrata tüüpsõna ja kirjutada peakäanded sõnust *hoidla, rõhkkond, järvistu, taimestik*. Pealkirjastada vastavalt.

c) Tegevust või tegu väljendavad liited. Vaadelda järgnevaid liitelisi sõnu.

Õpilase töö on õppimine.

Julgus on voorus.

Liited *-mine* ja *-us* tähendavad tegevust, tegu või teo saadust.

211. Harjutus. Määrata tüüpsõna ja kirjutada peakäanded sõnadest *õppimine, julgus*. Lausestada neist ains. alalütlev ja seestütlev.

-mine annab teonime, mis väljendab tegevust kõige üldisemas mõttes:

kirjutamine, lugemine, töötamine, tellimine jne.

-us erineb tähenduslikult liitest *-mine*, sest ta tähendab tegevuse üksikjuhtumit nagu:

tellimus, pakkumus, kummardus, või teo saadust: kirjutus, annus, haridus jne.

<i>-mine</i> — tegevuse üldine tähendus	<i>-us</i> — tegevuse üksikjuhtumi, saaduse tähendus
Ajalehtede tellimine uueks poolaastaks on alanud.	Meie klassist anti 20 tellimust.
Mantli õmblemise maksis 250 rubla.	Pluusi õmblused hargnesid lahti.
Peo korraldamiseks valiti toimikond.	Õpetaja korraldusi täidetakse täpselt.
Õppisime sõnade muutmist.	Nii ühiskondlikus elus kui ka looduses toimuvad alalised muutused.

Tähele panna. *-us* liitub pöörd sõna tugevastmelisele kaashääliktüvele:

vaidlema — **vaidlus** (mitte vaielus!), samuti: **ütlus**, **aimus**, **kaebus**, **põlgus**, **õmblus** jne.

Vaadelda liite *-us* liitumist liidetega sõnadele. (Liited on trükitud jämendatult.)

kirjutama + **us** — kirjutus

armastama + **us** — armastus

korraldama + **us** — korraldus

ähvardama + **us** — ähvardus

parandama + **us** — parandus

võitlema + **us** — võitlus

212. Harjutus. 1) Tuletada *us*-liitelisi sõnu antud pöörd sõnadest.

Tõmbama, kaotama, luuletama, igatsema, segama (*-dus*), tundma (*-mus*), tellima (*-mus*), vaidlema, kaebama, suplema, kaklema, parandama, kummardama, elama, vahelduma, kõhnuma.

2) Moodustada 5—10 lauset, kasutades tuletatud sõnu.

Eelmises käsitlesime liite *-us* liitumist pöörd sõnale. Ent *-us* liitub ka omadussõnale ja tuletab siis nimisõnu, millel üldine, mõtteline (abstraktne) tähendus:

arg + us — argus
noor + us — noorus
kurb + us — kurbus
julge + us — julgus
raske + us — raskus
tegev + us — tegevus

Liidetega sõnadele liites saame:

korralik + us — korralikkus
sõbralik + us — sõbralikkus
nõukas + us — nõukus
hooletu + us — hooletus
haruldane + us — haruldus
äärmine + us — äärmus
isekas + us — isekus (isemeelsus)
keeruline + us — keerulisus

Liitumine toimub reeglipäraselt, s. o. kaashäälik tüvele; kui on täishääliktüvi, lisatakse *d* vahehäälikuks juurde:

hea + us — headus
kena + us — kenadus

213. Harjutus. Käänata sõnu *korralik* ja *korralikkus*, *haruldane* ja *haruldus* peakäändeis.

214. Harjutus. Tuletada *us*-liitelisi sõnu antud sõnadest. Peakirjaks: *us-liitelisi sõnu*.

Meisterlik, loomulik, püüdlik, asjalik, surev, kestev, sarnane, mehine, viljakas, viljatu, korralik, korratu, hoolas, hooletu, välimine, truu, tore, tubli, parem, tormiline.

2. Omadussõnad.

Vaadelda järgnevais lauseis omadussõna tuletavaid liiteid.

Iga mehine nooruk võttis osa kodumaa kaitsmisest.

Paljulapseline pere saab riigilt toetust.

Tartu Riiklik Ülikool on üle 300 aasta vana.

Oskamatu töötaja võib tekitada kahju.

Liited **-ne**, **-line** ja **-lik** tähendavad omadust, liide **-tu** omaduse puudumist.

-ne liitub käändsõnade nimetavale ja omastavale ning abisõnadele:

kuld — *kuldne*, raud — *raudne*, vesi — *vesine*, mets — *metsane*, vaev — *vaevane*, mees — *mehine*, siin — *siinne*.

Mitme sõna puhul:

eesti keel — *eestikeelne*, kolm aastat — *kolmeaastane*, kolmsada kakskümmend viis aastat — *kolmesaja-kahekümnevii-aastane* (parem: *325-aastane*) jne.

215. Harjutus. Käänata peakäändeis järgmisi sõnu, määrates enne käändtüübi. Pealkirjaks: *ne-lõpuliste sõnade käänamine*.

Soine, õine, kuune, kuldne.

216. Harjutus. Tuletada omadussõnu liitega **-ne**: nobe jalg, tee äär, vene keel, valge vaht, seitse kuud, kolmkümmend seitse korda. Pealkirjaks: *Omadussõnu liitega -ne*.

-lik ja -line liitmine.

Vaadelda liidete *-lik* ja *-line* liitumist.

<i>-line</i>	<i>-lik</i>
Kibuvits on okka/ <i>line</i> . isiku/ <i>line</i> tegumood ajaloo/ <i>line</i> otsus poliiti/ <i>line</i> küsimus	See on oks/ <i>lik</i> kepp. riik/ <i>lik</i> kaubandus demokraat/ <i>lik</i> kord sotsialist/ <i>lik</i> vabariik
	koha/ <i>lik</i> tööstus tähelepane/ <i>lik</i> õpilane rahu/ <i>lik</i> elu

Reegel. Liide *-line* liitub omastavale käändele, seega ainult täishäälikule.

Liide *-lik* liitub harilikult kaashäälikule, vahel ka täishäälikule.

217. Harjutus. Tuletada antud liidete abil antud sõnadest uusi sõnu. Pealkirjaks: *Omadussõnade tuletamine*.

-ne	vastastikku (-tikune), metall, siin, papp, mitu korda, välispidi, poola keel, vaim, rõõmus meel;
-lik	pikk, lõpp, ühiskond, kommunist, järele andma, vastu tulema, rahvas, laps, kodanlane, kunst;
-line	kaks vaatust, revolutsioon, sügav mõte, kõva koor, kaks korstnat, kõrge klass, üks õigus, anne, puhang, okas, mõte, kaks tuhat viissada kakskümmend neli lehekülge.

218. Ülesanne. Moodustada lauseid, kus on õigesti tarvitatud sõnu *kunstlik* ja *kunstiline*, *rööplik* ja *rööpmeline*, *lapselik* ja *mitmelapseline*, *kohalik* ja *kahekohaline*.

3. Pöördsonad.

Vaadelda pöördsona liite **-u** tähendust.

Pöörduge siiapoolle! *Riietuge* kiiresti! Juku on *andunud* mudellennukite valmistamisele. *Hoiduge* ülesõidukohal rongi eest! Võitlejaile *saabus* abiväge.

Liide **-u** väljendab tegijale enesele kanduvat tegevust ja tuletab sihituid enesekohast tegevust tähendavaid pöördsonu.

Seega tuleb teha tähenduslikku vahet:

Enesekohast tegevust tähendavad pöördsonad on sihitud	Sihilised pöördsonad vajavad sihitist
<p>Lapsed, astuge ritta!</p> <p>Kohenduge, siis hakame minema!</p> <p>Hoidu rongi eest!</p> <p>Setted kanduvad jõe suudmesse ja laskuvad seal põhja.</p>	<p>Asetage <i>pilt</i> (sihitis) seinale!</p> <p>Igal hommikul kohendage <i>voodid!</i></p> <p>Hoian oma väikest <i>venda</i>, Kaugelt kostab <i>piksepõrin</i>.</p> <p>Jõgi kannab <i>setteid</i>.</p>

Vaadelda liite **-ta** tähendust.

vajuma	—	<i>vajutama</i>	—	põhjustama	vajumist
sulama	—	<i>sulatama</i>	—	„	sulamist
ilmuma	—	<i>ilmutama</i>	—	„	ilmumist
kinnas	—	<i>kinnastama</i>	—	näitab	teostamist
külm	—	<i>külmetama</i>	—	„	„

Liide **-ta** tähendab mingi tegevuse põhjustamist (kui ta liitub pöördsonale) või millegi teostamist (kui ta liitub käändsonale).

Vaatlõme *-ta* liitumist liidetega sõnadele.

värisema + **ta** — väristama

suurenema + **da** — suurendama

paranema + **da** — parandama

ihalema + **da** — ihaldama

avar + **da** — avardama (=avaraks tegema)

kõrval + **da** — kõrvaldama

Heliliste kaashäälikute **-l**, **-n**, **-r** järele liitub liide **-da**.

219. Harjutus. Täita lünk, nagu nõutav.

Klassipere ase—s autole ja juht käivi—s masina. Sõidul pea—ti Linnuse küla juures, kus vaa—ti muistset linnust. Sügistormis pain—sid tugevad puudki. Kuulajad vaimus—sid heast deklameerijast, kes esi—s Mart Raua uusi luuletusi. Siberi põlismetsad ulat—vad Uuralist Vaikse ookeanini. Palun, ula—ge mulle see raamat! Hoi—ge külmet—mise eest! Kaugelt kost—b rõõmus heinaliste laul. Sm. leitnant, joond—ge mehed kiiresti ja aset—ge ise rivi paremale tiivale! Madrused maab—sid laevalt, et tutv—da linnaga.

220. Harjutus. Tuletada liite **-ta** abil pöördsonu antud sõnust. Rakendada neid lauseis. Pealkirjastada!

Kõikuma, pikenema, mürisema, kiirenema, tekkima, hõövel, jagu, rappuma, süttima, paukuma, hurraa, ärkama.

221. Harjutus. Moodustada eelmises harjutuses tuletatud sõnust umbisikulise tegumoe olevik ja *tud*-kesksõna, kasutades saadud vorme lauseis. Pealkirjaks: *tud-kesksõna* ja *kse-olevik*.

Näidis: *Laudu hõöveldatakse ka hõövelmasinaga. Hõöveldatud laudadest pandi uus põrand.*

IV. Liitsõna ning kokku- ja lahku- kirjutamine.

Liitsõna koosneb kahest, harvemini enamast sõnast: *raudtee*, *noormees*, *suurlinn*, *põllumees*, *kolmeaastane*, *toiduained*, *keskkooliharidus*, *aas-jürilill*, *punatäpp-lepalind*.

Liitsõna koosneb kahest osast: **täiendsõnast** ja **põhisõnast**.

<i>raud</i> <i>tee</i>		<i>liiva</i> <i>koorem</i>	
↓	↓	↓	↓
täiendsõna	põhisõna	täiendsõna	põhisõna

Põhisõnale täiendsõnu ette liites saame uusi sõnu, mis on ikkagi põhisõnaga suguluses. Näiteks on mitmesuguseid teid: *raudtee*, *maantee*, *külavahetee*, *karjatee*, *metsatee* jne., samuti mitmesuguseid koormaid: *liivakoorem*, *viljakoorem*, *põhukoorem*, *lastekoorem* jne.

Liitsõnal on 1) omaette tähendus, mida liituvail osadel lahkukirjutatult ei ole. Näiteks: Kõnelen *ema-keelt*. Aga: Mu *ema keelel* on rakk.

Liitsõnal on 2) üks pearõhk, tavaliselt täiendsõnal: Kas tunned seda *noormeest*? Aga: Meie õpetaja on võrdlemisi *nõor mès*.

Liitsõnas 3) muutub ainult põhisõna: *noormeest*, *noormehed*, *noormeestele*, *kolmeaastastele*, *keskkooliharidusega* (*istk*).

222. Ülesanne. Jälgida täiendsõna käännet järgmises liitsõnus.

- 1) nahkking, suurriik, raudahi, siidkleit; 2) põllumees, rohukauplus, leivaahi, südamesõber, tõlkekirjandus, riidekapp;
- 3) kojumine, söttamine, õlalevõtmine, kallaletung.

Meeles pidada. Täiendsõna esineb enamasti nimetavas või omastavas käändes, harvemini mõnes muus käändes.

223. Ülesanne. Moodustada liitsõnu,

1) kus põhisõnaks on *päev, laul, mees, karp* ja

2) kus täiendsõnaks on *rukki, õppe, siid, teras*.

Näidis: 1) *esmaspäev, puhkepäev, ...*

2) *rukkileib, rukkitera, ...*

Nimetavaline ja omastavaline liitumine.

Täiendsõna on nimetavas käändes:

a) kui ta tähendab **materjali**, millest ese on tehtud: *raudlatt, puukast, nahkkindad, õlgkatus, rasvküünal, kuldsõrmus, paberraha, nõõrredel, viltsaapad* jne.;

b) kui on väljendatud **võrdluspilt**: kiire kui välk = *välk-kiire*, ilus kui pilt = *piltilus*, samuti: *kirsspunane, sidrunkollane, tuhkhall, kohvpruun, mesimagus, taevassinine* jne.;

c) kui täiendsõna näitab **hooaega** (olulist aega, millal ese valmib, millal seda tarvitatakse jne.): *talvrukis, suvivili, suvinisu, talomüts, suvikleit, sügtspalitu, hommik-mantel* jne.;

Märkus. Sõnadel *talvrukis, talomüts* jne. on rööpvormideks *taltrukis, talimüts* jne.

d) kui täiendsõna näitab **olulist päritolu kohta**: *aedmaasikas, aedvili, põldohakas, aeduba, merihein, merikotkas, metsvaarikas, metsmees* (metsrahva liige), *vesiroos, metsõunapuu* jne.;

e) kui täiendsõna näitab **olulist tunnust**: *kaelkirjak, kilpkonn, raamsaag, sarvloom, okaspuu, karhiir, okastraat, soomuslaev, lehtpuu, magussöök*;

f) kui täiendsõna näitab käimapanevat jõudu või keha-
liiget, millega eset käsitsetakse: *vesiveski, aurküte, õhkpidur,*
elektrovalgustus, jalgratas, käsipall, käsikivi, pumpkaev jne.;

Erandid: *tuuleveski* = tuulik, *aurulaev* = aurik jmt.
g) keemilistes ühendites nagu: *vesinik-ülhapend, kloor-*
lubi, soolhape, väävelhape, lämmastikhape, väävelvesinik jne.

224. **Harjutus.** Moodustada antud sõnadest liitsõnad, kir-
jutades need ainsuse osastavas käändes. Pealkirjaks: *Liit-*
sõnad.

Metall + raha, nahk + kuub, sulg + kaal, plekk + karp,
raud + redel, tint + must, lumi + valge, talv + õun,
kevad + mantel, nina + sarvik, mets + maasikas, mets +
pirn + puu, juur + vili, põld + hein, küünal + sirge,
laud + sein, siid + kleit, siid + pael, petrooleum + val-
gustus, jalg + pidur, valdas + kaev, kloor + vesinik,
äädik(as) + hape, sulg + kott.

Näidis: *Metallraha, nahkkuube* jne.

225. **Harjutus.** Kirjutada antud liitsõnadele sulgudesse
juurde märgusõna (reeglis jämedalt trükitud sõna),
mille järgi täiendsõna on liidetud nimetavaliselt.

Suvipluus, sinepkollane, vahaküünal, merihein, tiibklaver,
käsipump, soolvesi, raudtraat, pappkarp, vesihall, piparkibe,
tuhkliiv, lintsaag, kaaliumleheline, säärsaabas, savipott.

Näidis: *Okaspuu (oluline tunnus), talvkübar (hooaeg),*
kuldsõrmus (materjal) jne.

Täiendsõna liitub omastavaliselt, kui ta näi-
tab:

a) **tegevusala:** *põllumees, meremees, laevamees, metsa-*
vaht, koolijuhataja, lapsehoidja, asjaajaja, maksuinspektor,
leivaküpsetaja, korstnapühkija, laohoidja jne.;

Erandlikud liitumised: *kaupmees, mesipuu,*
kingsepp, sadulsepp jmt.

b) ülesannet, otstarvet (milleks? kelle või mille jaoks?): *supilusikas, tuletikk* (= tikk tule tekitamiseks), *lapsevanker, koolimaja, heinaküün, leivanuga, lillepott, naistekliinik, raamaturiil, karjakoer, õekoer, puuviljanuga, veoloom, arvelaud, vankriratas, paberikorv, aknakardin* jne.;

T ä h e l e p a n n a. K u i t ä i e n d s õ n a o n s e - t ü v e l i n e, j ä e t a k s e e h a r i l i k u l t ä r a; s e e g a *kirjutuspaber, samuti: kuivatuspaber, kirjutuslaud, haridusosakond, kompamiseel, tervishoid, majandusteadus, loodusõpetus* jne.

c) kui põhisõnas väljendatud tegevus on **sihitud täiendõnale**: *karjakasvatatus* (s. o. meie kasvatame mida? *karja* — sihitis), *põlluharimine, kartulivõtmine, kesakündmine, saunakütmine, viljalõikus, raamatuköitmine, kartulipanek, heinaniitmine, kuhjategemine, laevalaadimine, toapühkimine, loodusekirjeldus* jne.;

d) kui põhisõna näitab aine **hulka** või **osa**: *kriiditükk, leivaviil, lumehang, heinakuhi, meetilk, liivakoorem, suhkru- raas, saiakannikas, supitilk, põhuhunnik* jne.;

e) **toidunimetustes**: *klimbisupp, seapraad, vasikasült, aedviljasupp* jne.

226. Harjutus. Moodustada antud sõnadest liitsõnad.

Tall + mees, meri + mees, vanker + ais, king + sepp, puu + vili + vaas, tuli + tikk, mets + tee, paber + tükk, saade + kiri, vasikas + praad, vili + külv, haridus + ministeerium, pilt + raam, kool + pink, hirm + karjatus, supp + lusikas, muld + hunnik, harjutus + vihik, raamat + riil, kiitus + kiri, rukis + leib, võit + jooks.

227. Harjutus. Liita nimetavaliselt või omastavaliselt, nagu on nõutav. Pealkirjaks: *Liitmine*.

Mets + teadlane, lõõts + pill, meri + tee, meri + vaik, jõgi + laev, tuli + tõrje, kõnd + tee, sügis + tuul, talv + hommik, õpe + asutis, põld + uba, okas + puu, tuli + tõr-

juja, tuli + tikk, salpeeter + hape, naatrium + leheline, plekk + katus, juur + vili, siid + sukk, nahk + paun, klaas + riul, nõgi + must, suhkur + magus, suvi + kleit, võrk + pall, õmblus + masin, käsi + kohver, uks + kell, hernes + supp, kriit + valge, kuld + kollane, rukis + lill + sinine, teras + hall, joonistus + paber, kirjandus + sõber, kreek + puu, meri + sõitja, saabas + parandaja, lehm + lüpsja, kartul + kühvel, sõnnik + hang, vesi + värk, vesi + veski, siid + pael, lapp + vaip, prügi + korv, paber + kott, paber + lill, tsement + põrand.

Kokku- ja lahkukirjutamine.

1. Käändsõnad.

Kokku kirjutame täiendsõna põhisõnaga:

a) kui täiendsõnaks on nimisõna ainsuse nimetavas käändes (näit. *jalg*) või kaashäälikuga lõppev sõnatüvi (näit. *nais-*): *jalgratas*, *naisarst*, *kriitvalge*, *mesimagus*, *joodtinktuur*, *elatusraha*, *tuulispea*, *puhkpill*, *põrdsõna*, *kiirrong*, *supelasutis* jne.;

b) kui täiendsõna on ainsuse omastavas ja see väljendab laadi, liiki, sorti, otstarvet jne. ning vastab küsimusele **mis-sugune?** (nii et sõna kokkukirjutatult saab omaette tähenduse): *rahvamaja* (**missugune** maja? mitte kelle maja?), *laualamp* (**missugune** lamp?), *lapsevanker* (**missugune** vanker? aga: *selle lapse vanker* [lahus!] — kelle vanker?), *praekahvel*, *lauanuga*, *taskukell*, *raamaturiil*, *õuekoer*, *koolivend*, *südamesõber*, *konnasilm*, *varsakabi* (taim), *karujõud* (eriti suur jõud), *noormees*, *pikksilm*, *suurtükk* jne.;

c) kui põhisõna lõpeb liitega **-ne** või **-line** (küsimus: **mis-sugune?**): *viieaastane* (poiss), *eestikeelne* (raamat), *päkapikkune* (poisikene), *kolmenädalane* (laps), *hunditaoline* (koer), *sinisilmaline* (tütarlaps) jne.

Lahku kirjutame täiendsõna põhisonast:

kui täiendsõnaks on nimisõna ains. omastavas ja see väljendab üksiku isiku või asja päralt olemist, s. o. vastab küsimusele kelle või mille oma? Näit.: [minu] *venna raamat*, [tema] *isa raamat*, *lapse silmad*, *varsa kabjad* (vrd. *varsa-kabjad*), *konna silmad* (vrd. *konnasilmad*), *mu isa mõtted*, *mu ema keel* jne.

Võrrelda sel puhul sõnarõhku kokkukirjutamisel ja lahkukirjutamisel, näit.: *õpin emakeelt* ja *mu emà kèel* on haige jne.

228. Harjutus. Kirjutada sulgudes olevad sõnad kokku või lahku, nagu on nõutav. Pealkirjaks: *Liitsõnad*.

Tallimees võidis (varsa kapju). Oja ääres (heina maal) õitses palju (kuld kollaseid) (varsa kapju). (Lilla õielised) (kobru lehed) vaheldusid (vürtsi lõhnalise) (raud rohuga) ja (soo ohakatega). (Isa mõtted) viibisid koduste juures. Istusime kõik (söögi laua) ümber ja sõime (aed vilja suppi) ning (sea praadi).

Meie loeme rohkesti (vene keelseid) (jutu raamatuid). (Rukki lõikuse) ajal säristasid (vilja põldudel) (niidu masinad) ja kerkisid (kollakas ruuged) (vilja nabad) tihedate salkadena põllule. (Kahe kordses) (lumi valges) hoones keset (tume rohelist) fooni asetses (põllundus tehnikum). Hoone kohal kummus (hele sinine) taevast, mille üle liuglesid (roosakas valged) pilved otsekui luiged. (Hull julged) sõdurid ei kartnud vaenlase (kallale tungi), nad tegid ootamatut (vastu rünnaku) ja vallutasid (käsi granaatidega) vaenlase (jooksu kraavid). (Puhke päeval) (enne lõunat) oli staadionil (jalgpalli võistlus). Sauna (riietumise ruum) oli puhas ja avar.

229. Harjutus. Leida liitsõnu, mille põhisonaks on *mees*, *poiss*, *kuu*, *kiri*, *laev*, *kell*.

Näidis: töömees, põllumees, metsamees, meremees, poissmees jne.

230. Harjutus. Leida liitsõnu, mille täiendsõnaks on *heina, võrk, laua, linna, sadama, paber*.

Näidis: heinahang, heinakuhi, heinatöö, heinavarumine jne.

231. Harjutus. Kirjutada klambreis olevad sõnad kas kokku või lahku, nagu on nõutav. Pealkiri: *Liitsõnad*.

Suvel sõime (suhkur magusaid) (aed maasikaid). Meil kasvab (köögi vilja aias) rohkesti porgandeid, kapsaid, kaalikaid, aga ka (sööda juurikaid), (aed hernel), (muru lauku) ja palju muid (köögi vilju). Taimi tuli kasta (vihma veega), eriti kurke ja kõrvitsaid; hädakorral kõlbas selleks ka (kaevu vesi), mida tuli aga enne (päikese paistel) lasta soojeneda. (Kooli kaevu vesi) kontrolliti tervishoiu inspektori poolt, milles võeti vastav (vee proov). Kas teil müüakse (kapsa taimi)? (Kevad päike) paistab juba soojalt, nii et (mäe nõlvakutel) on lumi ammu kadunud. (Eile öösel) tuli esimene (kevad vihm). Oli mõnus kuulata, kuis (suured vihma piisad) sadasid vastu (plekk katust). Siis kõlas korraga vali (pikse kõrgatus) ja (kõva mürin). Kuhu on pandud (ema prillid)? Meie (magamis toa nurgas) asetseb (raud ahi). (Mere rannas) võib kevaditi näha (hiigla suuri) (jäa kuhjumisi). Kus ei puudu (elekter valgustus), seal on hõlpus kasutada elektrit ka (mehaaniliseks jõuks) ja (soojendus allikaks). (Väike linna tänavad) on paiguti veel sillutamata. (Linna tänavail) on liiklemine suurem kui (küla tänavail).

232. Harjutus. Leida 10 liitsõna, kus täiendsõna on liitunud nimetavas käändes, ja 10 liitsõna, kus täiendsõna on omastavas käändes. Tarvitada neid sõnu lauseis. Pealkirjastada: *Nimetavaline ja omastavaline liitumine*.

233. **Harjutus.** Kirjutada sulgudes olevad sõnad kokku või lahku, kuis on nõutav, ja panna koma, kuhu vaja. Pealkirjaks: *Harjutus liitsõnadele ja koma asetamisele.*

Olümpiaad algab.

Eemalt kuuldu (puhk pillide orkestri) mürtsuvat takti ja paistab lehviva (puna kangaid). (Vaba riiklikust) (kooli noorte olümpiaadist) (osa võtjad) sammuvad pidulik (rong käigus) läbi Tallinna tänavate. (Rong käigu) ees kantakse (hiigla suurt) punast lippu seltsimees Stalini portreega. Siis järgnevad (võistlejate kolonnid). Siin on valgetes pluusides ja punaste (kaela rättidega) pioneere (spordi dressides) (keha kultuurlasi) (rahva riides) poisse ja tüdrukuid. See on (ime kaunis) (värvi küllane) pilt. (Tänavate ääred) on täis (pealt vaatajaid) kelle vaimustatud ootusioon saadab (rong käigust) (osa võtjaid). Rohked (võistlejate hulgad) esindavad kõiki (võistlus alasid). Siin on (rahva tantsijaid) (ilu lugejaid) (heli kunstnikke) ja teisi. (Keha kultuurlaste) keskel on (häid kiir jooksjaid) (kuuli tõukajaid) (kõrgus ja kaugus hüppajaid) (jalg ratta sõitjaid) ja (võrk ning korv pallureid).

Meie noorus näitab oma tublidust (vastu pidavust) ja jõudu.

2. Pärinimed.

Pärinimed kirjutame järgnevast üldnimest harilikult lahku:

Tartu linn, Vaikne ookean, Vabaduse puiestee, Nõmme küla, Sootaga vald, Ahja jõgi, Tamula järv, Must meri jne.

Kokku kirjutame pärinime järgneva üldnimega:

a) kui üldnimeks on sõna *maa*: *Virumaa, Jõgevamaa, Lätimaa, Venemaa, Amuurimaa, Inglismaa, Prantsusmaa* jne.;

b) kui pärisnimeks on nimisõna ains. nimetavas käändes või kaashäälikuga lõppev tüvi (sama juhis, mis üldnimede puhul!): *Tütarsaar, Heinlaid, Naissaar, Paljassaar* jne.;

c) kui pärisnimeks on ilmakaare nimetus: *Põhjalaht, Põhjameri, Idamaa* jne.;

d) paljudes kohanimedes, kus pärisnime üksinda ei saa tarvitada, vaid ainult üldnimega koos: *Munamägi* (Muna üksi pole tarvitatav mäe nimena), *Emajõgi, Pühajärv, Põhja-Jäämeri, Võrtsjärv, Kullaküla, Kessulaid, Saadjärv* jne.

234. Harjutus. Kirjutada klambreis olevad kohanimed kas kokku või lahku, nagu on nõutav. Pealkirjaks: *Kohanimede kirjutamine*.

(Väike Maarja alevik) asetseb (Pandivere kõrgustikul). (Suur Muna mägi) on kõrgeim mäetipp Eesti NSV-s. Laev sõidab välja (Tallinna sadamast) (Nais saare) suunas. Juku elab (Tartu maanteel) nr. 136. (Põhja Tartu maa) vooremaastikul võib näha mõnelt kõrgelt voorelt korruga seitset järve: (Saad järv), (Elistvere järv), (Kaiavere järv), (Rai-gastvere järv), (Soits järv) ja (Kaarepere sovhoosi) lähedal (Pikk järv) ja (Prossa järv). Kaks (Balti mere) lahte haaravad Eesti NSV oma hõlma: (Soome laht) ja (Riia laht). Ka (Leningradi oblastis) leidub põlevkivi. (Tartu linn) asetseb (Ema jõe) kallastel. Seal, kus suur (Oka jõgi) suubub võimsasse (Volga jõkke), asetseb (Nižni Novgorodi linn), mis kuulsa nõukogude kirjaniku Gorki (sünni linnana) nime-tati (Gorki linnaks).

235. Harjutus. Kirjutada sulgudes olevad sõnad kas kokku või lahku, nagu on nõutav. Pealkiri endine.

Kas tunnend maad, mis (Peipsi rannalt) käib (Lääne mere kaldale) ja (Muna mäe), metsamurult viib lahke (Soome lahele)? Tule, oh rändaja, (Karksi mägedele)! (Tartu linna) külastades sõitsime (Riia maanteed) mööda (Ülikooli tänavasse) ja sealt (Nõukogude väljakule); edasi läks sõit üle (Ema jõe) ja siis jõe vasakut kallast mööda kuni ujulani, mis on peaaegu vastu (Tähtvere sovhoosi). (Tallinna lahte) piiravad (Viimsi poolsaar), (Nais saar), (Aegna saar) ja (Paljas saar). Meie jalgrattamatk kulges läbi (Viljandi linna) (Suure Jaani) poole, kus vaatlesime (Lehola linnust) (Lõhavere küla) lähedal. (Suur Ema jõgi) ühendab (Võrts järve) (Peipsi järvega). (Ema jõe) suudmest paistab ilusa ilmaga (Piiri saar) võrdlemisi selgesti. (Valga maa) keskuks on (Valga linn). (Viljandi maa) on (Lõuna Eesti) südameks. Kas (Onega järv) on ühendatud (Laadoga järvega) või mitte?

236. Harjutus. Läbida mingi linn linnaplaani järgi, haarates tähtsamaid kohti, ja märkida üles marsruut.

237. Harjutus. Sõita kaardi järgi mööda mingit maad, vaadeldes kõiksugu vaatamisväärsusi, ja märkida üles marsruut.

3. Käändsõnad ja abisõnad.

1) **Kaassõnad** kirjutatakse käändsõnadest *a l a t i l a h k u*: akna juures, laua kohal, ukse najal, maja taga, vee alla, käe kõrval, jõe ääres, õnge otsast, vihiku vahel, alevi lähedalt, nurga tagant, vastu kauplust, alevi poolt jne.

2) **Sõna poole (pool, poolt)** kirjutatakse kokku teise abisõnaga: *sealtpoolt, sissepoole, pärastpoole* jne., käändsõnust aga lahku: *kodu poole, põhja poole* jne.

3) **Abisõnad haaval, pidi, võitu, tahes** kirjutatakse juurde kuuluva sõnaga alati kokku: *tükkhaaval, üks-*

haaval, karvupidi, vastupidi, igatahes, tahestahtmata, nõrgavõitu, kõhnavõitu jne.

238. **Harjutus.** Kasutada ülaltoodud näiteid lausetes.

4. Pöördsõnad ja abisõnad.

Pöördsõna vormidest kirjutame need vormid abisõnadega kokku, mis vastavad küsimusele: kes? mis? missugune?

Seega kirjutatakse kokku:

1) **tegijanimi** (kes?): *tagasitulija, vastuvõtja, kõrvalehoidja* jne.;

2) **teonimi** (mis?): *tagasitulemine, vastuvõtmine, kõrvalehoidmine* jne.;

3) **v-** ja **tav-kesksõna** (missugune?): *tagasitulev* (poiss), *vastuvõetav* (vili), *eemalejooksev* (tüdruk), *allakirjutatav* (paber) jne.;

4) **nud-** ja **tud-kesksõna**, kui need vastavad küsimusele *missugune?* (muidu mitte): *tagasitunud* sõdur, *vastuvõetud* vili, *ümbERPANDUD* paber jne.;

5) **mata-vorm** (missugune?): *vastuvõtmata* vili, *ülesandmata* tükk, *äraviimata* kiri jne.

Lahku kirjutatakse:

nud- ja **tud-kesksõna** ja **mata-vorm**, kui need vastavad küsimusele *mida teinud? mida tehtud? mida tege-mata?* (on seega pöördelised muuted). Näit.: paber on *ümbERPANDUD*; kiri on *ära viidud*; see töö jääb *vastu võtmata*.

239. **Harjutus.** Täiendada järgnevat tabelit näidetega järgmistest sõnadest.

Välja andma; edasi õppima; kaasa kiskuma; ette valmis-tama; maha kukkuma; sisse seadma; üles kirjutama; alla andma; kinni lööma; ära viima.

Kokku	Lahku
<p><i>nud-, tud-kesksõna ja mata-vorm (missugune?) on lauses täiendiks</i></p>	<p><i>nud-, tud-kesksõna ja mata-vorm (mida teinud? mida tehtud? mida tegemata?) kuulub öeldise juurde</i></p>
<p>Tagasitulnud mees võeti röö- muhõisetega vastu.</p> <p>Väljavõetud asjad pandi kohv- risse tagasi.</p> <p>Vastuvõtmata otsust ei saa välja kuulutada.</p>	<p>Mees <i>oli</i> rindelt tagasi tulnud.</p> <p>Asjad <i>olid</i> kohvrisk välja võe- tud.</p> <p>See otsus <i>on</i> praegu veel vastu võtmata.</p>

240. Harjutus. Rühmitada järgmised sõnad vastavalt sellele, kas need kirjutatakse kokku või lahku, ja kirjutada nad õigesti, nagu on nõutav. Pealkirjaks: *Liitpöördsõna kirjutamine.*

Ette ütleva; ette ütlemine; läbi saamine; kokku võetud (summad); välja anda; maha hüpata; ära tuntav; välja viidud (mööbel); kaasa tegemisega; ei olnud kaasa võetud; üles äratas; välja jagatav; ette kujutamist; tähele panija; ära sõitmas; on ära sõitnud; alal hoidunud (kaunistus); on sisse voolanud; oli maha jäetud; maha jäetud (korv); ära viimata (asjad); on ära viimata; ette valmistatud (kõne); olen ette valmistanud; ette valmistamine; olime üles äratamas; on üles äratamata; läbi sõidetav (õu).

241. Harjutus. Kirjutada sulgudes olevad sõnad kokku või lahku, nagu on nõutav. Pealkiri endine.

(Ära mineja) jättis meid kõiki hüvasti. Mul ei jätkunud (kaasa võetud) rahast ja ma pidin teistelt (mõni kümmend)

rubla (juurde hankima). Aias on palju õunu (maha kukkunud). Kas ei leidu (üles korjajat), kes nad (kokku koguks) ja aita viiks? Suure tormiga oli puudelt palju oksa (maha langenud). (Maha langenud) oksad tuleks (ära koristada). Võõras mees jättis meie hoiatuse (tähele panemata). Kõik olime ametis (üles antud) (õppe tükkide) õppimisega. Pik-kade (läbi rääkimiste) järel jõuti viimaks (kokku leppida) ja kõik (kokku tulnud) läksid koju. See (ette panek) ei ole meile (vastu võetav). (Tagasi jõudnud) luurajad teatasid, et oleme (sisse piiratud) ja et meil jääb üle (läbi murda). Met-sas (ümber hulkudes) leidsid poisid (maha murdunud) (puu alt) (linnu pesa). Õues seisis jäme (tamme pakk) maas, talb (sisse aetud), millega pakku taheti lõhkuda.

Kordamisharjutusi.

242. **Harjutus.** Kirjutada klambreis olevad sõnad kokku või lahku, nagu on nõutav. Vajaduse korral tarvitada ka side-kriipsu. Pealkirjaks: *Harjutus liitsõnadele.*

(Käes olevaga) volitan Rein Rajametsa't (vastu võtma) minule Pärnu Linna Täitevkomiteest (välja makstavat) (mai kuu palka) summas (viis sada kaks kümmend kolm rubla 47 kop.). Ühiskondlikus elus võitlevad (edasi viivad) jõud (tagasi kiskuvate) teguritega. Andsin talle kaks (kümne rublast). Polnud kerge meie vapral (löögi üksusel) vaenlase (miini pilduja) ja (raske kuuli pilduja) tule all (edasi jõuda), kuid ometi ei takistanud neid miski (edasi jõudmast). Varsti oli vaenlane sunnitud meie (tugeva kahuritule) survele (maha jätma) ühe asula teise järele. Luurelt (tagasi tulnud) jagu tõi teate, et vaenlase (pea jõud) on end voore nõlvakule (sisse kaevanud) ja kavatsevad seal (vastu panna). (Tagasi tulijaist) oli kaks meest saanud kergesti haavata.

243. Liita järgmised liitsõnad, pannes täiendsõna nõutavasse käändesse. Pealkirjaks: *Liitsõnad.*

Põld + mees, selts + mees, meri + mees, raud + tee + vaht, trükk + koda, nahk + tükk, vesi + kindel, vili + rikas, hõbe + lusikas, nahk + parkija, lill + pott, hein + kuhi, nahk + kuub, rasv + küünal, suur + rätik, leib + ahi, küte + aine, puri + lennuk, jalg + ratas, käsi + pall, sarv + loom, tiiger + vihane, sirel + lilla, raud + raske, papp + töö, rukis + rääk, kõide + koda, vaade + aken, ketas + heitja, klass + kirjand, tuli + kuum, tugi + tool, sõue + paat, söök + tuba, aken + ruut, uks + piit.

244. Kirjutada klambreis olevad sõnad kokku või lahku, nagu on nõutav. Pealkirjaks: *Harjutus liitsõnadele.*

Kuumal (juuli kuu) (kesk päeval) läksid (noored naturalistid) (metsa vahelist) (teed mööda) sügavas (laanes asuvat) (kotka pesa) vaatama. (Ette tulnud) takistuste tõttu ei suutnud autor (käsi kirja) antud (täht ajaks) (valmis kirjutada). (Mere äärsest) majast nägime, kuidas (taeva servale) kerkis (tuli punane) kuma. Poisid uisutasid mööda (peegel siledat) (järve jääd). (Kodu teel) vahib (vana mees) (targa näoga) (päeva looja minekut) ja otsustab, kas homme tuleb ilus või (halb ilm). Haigena (maas lamades) oli (järele mõtlemiseks) küllalt aega. (Meelde tuletades) (äsja möödunud) sündmusi, hakkasin (aru saama), et minagi olin (tervis hoiu nõuete) vastu eksinud. Sügisel, kui esimesed hallad tulevad, tõmbuvad laiad (vahtra lehed) (hele kollaseks), nagu oleksid nad (nisu kõrtest) taotud. Olge head, astuge sealt (tagant poolt) siia (ette poole)! Mööda maanteed liikus hulk rahvast (linna poole).

245. Kirjutada sulgudes olevad sõnad nõuete kohaselt kokku või lahku, liites need õigesti kas nimetavaliselt või omastavaliselt. Pealkiri endine.

(Haavade pešemiseks) ei tohi tarvitada (kaev vett), kõnelemata (vihm veest), vaid haavadelt tuleb kõrvaldada mustus

(vesinik ülihapendiga), (rivanool lahusega) või mingi muu (desinfitseeriva vahendiga). Kui (karmin punasele) segada natuke (ultramariin sinist), saame (purpur punase) (värvi tooni). (Meri heina) kasutatakse (pehme mööbli) polsterdamiseks. Meie (õuel oleva) (pump kaevu) (kolb klapp) on rikkis. Igasse suuremasse keskusse on (sisse seatud) (elekter valgustus). (Esimese mai) (rong käik) liikus mööda (Hariduse tänavat) (Võidu väljaku) poole. (Laste kasvatamine) nõuab kahtlemata suurt oskust. (Vedur juht) ja (roobas seadja) astusid (jaama hoonesse). Kogu (Ema jõe äärne) oli suplejaist tulvil. (Mitmee pool) oli (kevad külv) juba alanud. (Suvitust linnas) liikus (supel rannas) juba (vara hommikul) hulk (hommik mantleis) puhkajaid, kes pidasid lugu karastavast (meri veest). (Süda suvel) korjasime (viie liitrise) (piim nõu) (mets vaarikaid) täis ja viisime need (ema poolt) (vana emale). (Ema keele tunnis) kirjutasime (klassi kirjandi) teemale „Meie kool (aia töodel)”. Ta läks (sealt poolt) (jõgi kallast) mööda kuni (hein kuhjani). Kodanlikul ajal oli (tööta olek) nii (põllu) kui ka (tööstus tööliste) keskel üldine nähtus. Nõukogude (korra ajal) pole (töö puudust) olemaski.

246. Täita lünk, nagu nõutav. Pealkirjastada vastavalt.

a) kas **kk** või **k**? Kägu ku—ub juba kuusikus ja ta ku—umine kostab kaugele oja äärde. Vaata, et laps ojja ei ku—uks! Pa—uge külalistele mõnusat ajaviidet! Pa—utagu vähem, aga pa—utagu head! Raamatu trü—imise „Punase Tähe” trü—ikojas võttis enese peale trü—ijate noortebrigaad. La—isime pildiraame ja nüüd on kõigil la—ijail näpud la—iga. Teri no—ivad kanad ei märganudki kulli, kes ti—us kanade kallale. Oleksime veel meeleldi tu—unud, kuid pidime tõusma, et pa—ida asjad ja ha—ata astuma. Lapsukesed ku—uvad sageli. Hulk vette sattunud kalamarja hu—ub viljastamata.

b) kas **tt** või **t**? Kū—ijad olid sa—unud läbipääsmatusse padrikusse. Ki—itud aknaklaasid peavad paremini külma. Lüpsil sa—ub paratamatult hulk baktereid piimasse. Pastöriseerimisel hävivad kõik piimasse sa—unud bakterid. Vaatlen õhtul aknast, kuis linnatuled sü—ivad. Tuleb võ—a kõik arvesse. Nüüd ei tarvitse enam klassiruumi kü—a. Ka—a laud uue linaga!

c) kas **pp** või **p**? Lapsed no—ivad heinamaal lilli. Lilli no—ivad lapsed olid leidnud metsast mesilassülemi, mis oli ri—unud suure pärna oksa küljes. See lugu ki—ub keeruliseks minema. U—uja haarab ka õlekõrrest kinni. „Me u—ume, Jaak,” ütles Rein. Kas aidavõti ri—ub ka varnas? Kes ei õ—i ujuma, võib u—uda. Lõ—uks me kõik le—isime olukorraga. Avasin ke—iga õhukla—i. Artellis üks rätse— ja üks kingse— on täitnud juba kümne aasta normi. Võistlus kõrgushü—es lõ—es meie võiduga.

247. **Harjutus.** Kuidas on tingiv kõneviis ja käskiva kõneviisi 3. pööre allpool antud pöördsonadest? Peal kirjastada.

Katma, hüppama, noppima, kütma, hakkama, leidma, rip-puma, õmblema, süttima, tekkima, jooksma, tõukama, kat-tuma.

248. Kirjutada *kse*-olevik samust sõnust.

249. Asendada järgmistes lausetes sõrendatult trükitud sõnad sobivamate murde-, laen- või uudis-sõnadega, mis on sama tähendusega.

Kevad on juba kätte jõudmas. Homseks kuuluta-tati ette ilusat ilma. On alatu ära anda oma seltsi-meest. Meie reis läks läbi Viljandi linna. Tuleb valvel olla igal silmapilgul. Ta palus tungivalt, et me teda aitaks. Täna öösel nägin iseäralist, imelikku und.

Metspart läks vee alla ja tuli alles roostiku serval nähtavale. Taat istus ukse lähel ja popsutas piipu. Meie tantsurühma esinemisel oli suur poolehoid. Juhan ajas mantli selga ning hakkas astuma. Olge hea, võtke üliriided seljast! Trobikond poisse ootas, millal võistlused algavad. Kas teie ka tegutsete innukasti malemänguga? Pärast maa vabastamist okupatsioonist on üles leitud mitmeid matmispaiku, mis kõnelevad halastamatult tooreist fašistlikest tapmistest. Ärge jätke võimalust kasutamata võtta siin häid, karastavaid suplusid! Verel on omadus jahtudes tarduda. Küll see oli alles imestama panev ootamatus!

250. Tarvitada järgnevaid sõnu lausetes.

Rebenema, õhetama, lämmatama, peletama, üllatama, erutama, kõhklema, kähistama, kupatama, hingeldama, madaldama, liduma, kihisema, hädaldama, vehkima, kohtama, ripnema, tüdima, sobima, põrnitsema, raksatama.

251. Täiendada järgmisi lauseid sobivate võrdlussõnadega ja asetada kirjavahemärgid. Põhjendada nende asetamist.

1. Rukkiväli lainetas tuules otse kui...
2. Pähkel oli kõva kui...
3. Lumehelbed lendlevad nagu...
4. Vihma tuli nagu...
5. Aksel on tugev kui...
6. Hilja on kõhn kui...
7. Helmi laulab nagu...
8. Tütarlaps on nägus kui...
9. Toivo on terane kui...
10. Tähed säravad taevas otse kui...
11. Öhtutaevas oli punane kui...

12. Ants seisis jälle rivis, sirge kui...
13. Sealt süvandikust tõmbas Juhan suuri ahvenaid kui...
14. Öine taevas kummus me üle kui...
15. Kalju ja Valli kippusid kaklema kui...

252. Kirjutada lauseid, kus esineb võrdlussõnu, kasutades allikana kirjandust, rahvakeelt kui ka oma loomingu.

go

Sõnastik.

Hilislaensõnadele ja uudissõnadele on lisatud seletused. Käändsõnade puhul on antud nimetava kõrval lühendatult ka ains. *omastav* ja *osastav*, pöörd sõnade puhul on antud *ma*-tegevusnime kõrval ka *da*-tegevusnimi ja isikulise tegumoe kindla kõneviisi olevik; vajaduse korral ka teisi vorme. Sõna peal olev märk ' (näit.: *arhâiline*) näitab, missugune silp on rõhuline. Vahekriips / tähendab, et sõna esiosale kuni kriipsuni tuleb liita järgnevas antud vormid, näit. *aar/e*, *-de* tuleb lugeda *aare*, *aarde* jne.; -, tähendab, et omastav kääne langeb kokku nimetavaga (näit. *auto*, -, *-t* = *auto*, *auto*, *autot*).

A

a = *aar*

a. = *aasta*

à (igauks ... eest, näit. *à 5*
kop. = igauks 5^m kopikat)

aa/de, *-te*, *-det*

aadr. = *aadress*

aar/e, *-de*, *-et* (kallisvara,
vääris-ese)

aasta-aastalt

aastapikkune

ai/tama, *-data*, *-tan*, *-tasin*,
-danud

aja/ma, *-da*, *-n*, *aetud*

ak/en, *-na*, *-ent*, *-ende*, *-naid*

akt, *-i*, *-i* (toiming; toimik;

dokument; *dokumentide*
kaust; *vaatus*)

aktiiv/ne, *-se*, *-set* (*tegev*,
toimekas)

al/gama, *alata*, *-gan*, *-gasin*,
alanud

alista/ma, *-da*, *-n*, *-tud* (*alla*
heitma)

alistu/ma, *-da*, *-n*, *-nud* (*alla*
andma)

alkohol, *-i*, *-i* (*viin*, *piiritus*)

allika/s, *-*, *-t*, *-te*, *-id* (*läte*)

allkir/i, *-ja*, *-ja*

allu/ma, *-da*, *-n* (*alla kuulu*-
ma kellelegi)

almus, *-e*, *-t* (*armuand*)

amet, *-i*, *-it*

ametnikkon/d, -na, -da
anasta/ma, -da, -n (midagi vägivaldselt omandama)
ank/ur, -ru, -rut, -rute, -ruid
annus, -e, -t (osa, portsjon)
antenn, -i, -i (raadio vastuvõtte- *võti* saatetraadistik)
anu/ma, -da, -n (tungivalt paluma)
aparaat, -di, -ti (seadis)
aplauus, -i, -i (käteplaksutus)
apostroof, -i, -i (ülakoma)
apr. = aprill
apteek, -gi, -ki (arstirohukauplus)
areta/ma, -da, -n (loomi, taime kavakindlalt arendama)
arg, ara; *keskv.* arem, *üliv.* arim
arhääli/ne, -se, -st, *m. os.* -si (vanaaegne, muistne)
armee, -, -d (sõjavägi, suu-rem sõjaväekoondis)
arreteeri/ma, -da, -n (vahistama)
arssin, -a, -at (pikkusmõõdu ühik = 16 verssokit = = 0,71 m)
artikkel, artikli, artiklit (kirjutus; seaduse, määruse jne. osa; äriettevõttes erikaup, näit. kaubaartikkel)
asenda/ma, -da, -n (kellegi asemel olema, aset täitma)
aseta/ma, -da, -n (paigutama, panema)
asetse/ma, -da, -n (leiduma, aset leidma)
asfal/t, -di, -ti (maavaik)
askelda/ma, -da, -n, -tud

askeldu/s, -se, -st, -ste, -si (rahmeldus, rühmamine)
atestaa/t, -di, -ti (tunnistus)
atmosfäär, -i, -i (õhkkond)
auditoorium, -i, -i (kuulde-
saal)
aupakli/k, -ku, -kku
auto, -, -t, -de, -sid.
autobus, -e, -t, -te, -i (auto-
omnibus — mootorsõiduk
inimeste ja kraami veoks)
avan/ss, -si, -ssi, -sside, -sse
(ettemaks)
avasta/ma, -da, -n (olemas-
olevat avalikuks tegema)
aviaatika, -, -t (lennuasjan-
dus)

B

baas, -i, -i (alus, lähteala)
bakter, -i, -it (pisik)
bakterioloogia, -, -t (pisiku-
teadus)
baleriin, -i, -i (kunsttantsija-
tar)
ballaad, -i, -i (jutustav luule-
tus)
ball/ett, -eti, -etti (lavatants,
tantsuetendus)
bara/kk, -ki, -kki (kerge puu-
ehitis, lööv)
barbar, -i, -it, -ite, -eid (hari-
matu, metsik inimene)
bare/tt, -ti, -tti (teatav müts)
baromeet/er, -ri, -rit (õhu-
rõhumõõtja)
barrikaad, -i, -i (tõke, kaitse-
vall)
bass, -i, -i (sügav mehehääl)
basséin, -i, -i (vesistu, vee-
salv)

beebi, -, -t, -de, -sid (lapsuke, imik)
beež, -i, -i (kollakashall)
bemoll, -i, -i (muusikaline märk helitooni madaldamiseks $\frac{1}{2}$ tooni võrra)
bensiin, -i, -i
betoon, -i, -i (ehitusmaterjal kruusast ja tsemendist)
biblioteek/k, -gi, -ki (raamatukogu)
bilan/ss, -si, -ssi (arvete seis)
bino/kkel, -kli, -klit (pikksilm kahe silmaga vaatamiseks)
binoom, -i, -i (kaksliige, näit. $a + b$)
biskvii/t, -di, -ti (küpsis)
blamaaž, -i, -i (häbistus, teotus)
blameeri/ma, -da, -n (häbistama, teotama)
blokaad, -i, -i (sulg, suletud olek)
blo/kk, -ki, -kki (liit; märkmik)
blond, -i, -i (valgevereline, heledajuukseline); *keskv.* blondim, *ülv.* kõige blondim
bolševi/k, -ku, -kku
bolševism, -i, -i
botaanika, -, -t (taimeteadus)
botik, -u, -ut, -uid (kingadel kantav naiste jalats)
brigaad, -i, -i (teatavat ülesannet täitev töölisrühm)
brigadir, -i, -i (brigaadijuht)
brike/tt, -ti, -tti (pressitud süsi või turvas)
briljan/t, -di, -ti (lihvitud teemant)

brošüür, -i, -i (kõitmata raamatuke)
bruto, -, -t (mahaarvutamiseks, kogukaal, kogutulu jne.)
brünet/ne, -se, -set (mustavereline, tumedajuukseline)
brüne/tt, -ti, -tti (brünetne isik)
bürokraa/t, -di, -ti (kitsa silmapiiriga, tarbetut vormitaitmist tagaajav ametnik)
büroo, -, -d (talituskoht)
büst, -i, -i (rindkuju)

C

C = Celsiuse järgi
ca = circa (l. tsirka) = umbes, ümmarguselt
cm = sm = sentimeeter
crescendo (l. krešendo; kasvavalt, paisuvalt — muusikas)

D

daatum, -i, -it (kuupäev, koha- ja ajamäär)
dateeri/ma, -da, -n (kohta ja aega märkima)
defekt, -i, -i (viga, puudus, rike)
deklamaator, -i, -it (ilulugeja)
deklamatsioon, -i, -i (ilulugemine)
dekoraator, -i, -it, -ite, -eid (kaunistuskunstnik)
dekoreeri/ma, -da, -n (kaunistama, ilustama)
delegaa/t, -di, -ti, -tide, -te (saadik)

- demobilisatsioon**, -i, -i (väe-
teenistusest kojulaskmine)
- demokraatia**, -, -t (rahvavalit-
sus)
- demonstreeri/ma**, -da, -n (esi-
tama, näitama)
- denaturaa/t**, -di, -ti (mõneks
otstarbeks kõlbmatuks teh-
tud aine, näit. piiritus)
- desinfektsioon**, -i, -i (pisikute
hävitus)
- destilleeri/ma**, -da, -n (auren-
dama, ajama)
- detail**, -i, -i (üksikasi)
- detsemb/er**, -ri, -rit
- detsimeet/er**, -ri, -rit, -rite,
-reid
- diagnoos**, -i, -i (haiguse ära-
tundmine)
- diagonaal**, -i, -i (nurkjoon)
- diagramm**, -i, -i (arvjoonis)
- dialoog**, -i, -i (kahekõne)
- diameet/er**, -ri, -rit, -rite, -reid
(lääbimõõt)
- diftong**, -i, -i (kaksiktäishää-
lik)
- diivan**, -i, -it (seljatoeta soh-
va)
- diktaa/t**, -di, -ti (etteütlus)
- diktatuur**, -i, -i (piiramatu
valitsus)
- diplom**, -i, -it, -ite, -eid (tun-
nistus)
- diplomaat**, -di, -ti (rahvus-
vahelise poliitika alal teot-
seja; kaval)
- direktor**, -i, -it, -ite, -eid
(juhataja)
- distant**, -i, -i (kaugus, vahe-
maa)
- distsipliin**, -i, -i (teadus; kord
sõjaväes, ametiasutises jne.)
- do** = dito (seesama)
- doktor**, -i, -it, -ite, -eid (*lühen-
datult* dr. = arst; teadus-
liku kraadi nimetus)
- dokumen/t**, -di, -ti, -tide, -te
(ametlik paber, ürik)
- dollar**, -i, -t (= \$ rahaüksus
USA-s)
- domineeri/ma**, -da, -n (valit-
sevalt ülekaalus olema)
- doos**, -i, -i (annus)
- dotsen/t**, -di, -ti (ülikooli
õppejõud)
- draama**, -, -t, -de, -sid (tõsise-
sisuline näidend)
- dress**, -i, -i (spordirõivas;
ülikond)
- dresseeri/ma**, -da, -n (välja
õpetama)
- droog**, -i, -i (ravimtaim)
- džamp/er**, -ri, -rit, -rite, -reid
(kootud või heegeldatud
pluus)
- džung/el**, -li, -lit, -lite, -leid
(troopiline ürgmets)
- džuu/t**, -di, -ti (india lina)
- duett**, dueti, duetti (kahe-
hääleline laul)
- dušš**, duši, dušši (vihmand)
- duur**, -i, -i = mažoor (rõõm-
sakõlaline helitõug)
- dünamii/t**, -di, -ti (lõhkeaine)
- dünamo**, -, -t, -te, -id (elektri-
voolu andev masin)

E

e. = ehk
eba/lema, -lda, -len (kaht-
 lema)
edasi-tagasi
edaspidi
edenda/ma, -da, -n (edasi
 viima, paremaks tegema)
eelista/ma, -da, -n (paremaks
 pidama)
eemalda/ma, -da, -n (kõrval-
 dama, eemale ajama)
eepos, -e, -st (lugulaul)
eeskätt
eespool
eesti keel
eestikeel/ne, -se, -set
eestla/ne, -se, -st, -ste, -si
eetili/ne, -se, -st (kõlbluslik)
efekt, -i, -i (mõju, tagajärg)
egoism, -i, -i (enesearmastus,
 isekus)
ehkki
ehmu/ma, -da, -n (kohkuma)
eile, eilne
ekraan, -i, -i (näitelina kinos)
eksemplar, -i, -i (tükk, üksus)
eksper/t, -di, -ti (asjatundja)
ekspluateeri/ma, -da, -n (ka-
 sutama, kurnama)
eksport, -di, -ti (väljavedu)
 e. l. = enne lõunat
elastiline (vetruv, kerkne)
eleegia, -, -t (kaebelaul)
elevil (erutatud meeleolus)
ELKNÜ = Eestimaa Leninlik
 Kommunistlik Noorsooühing
emis, -e, -t, -te, -eid
end = ennast
endi/ne, -se, -st, -ste, -si

energia, -, -t (jõud)
energili/ne, -se, -st, -si (teo-
 kas, jõuline)
ennusta/ma, -da, -n (ette
 kuulutama)
ennäe!
ENSV = Eesti Nõukogude
 Sotsialistlik Vabariik
ent (kuid, aga)
epideemia, -, -t (taud)
epigramm, -i, -i (pilkesalm)
episood, -i, -i (vahelooke, lisa-
 lugu mõnes teoses)
eralda/ma, -da, -n
ere, -da, -dat (hele)
esinda/ma, -da, -n (kellegi
 huvide eest väljas olema)
esita/ma, -da, -n (ette pane-
 ma, esile tooma)
esitlema, esitella e. esitleda,
 esitlen, esitelnud, esiteldud
 (tutvustama)
etenda/ma, -da, -n (ette kand-
 ma) [näidendit]
etike/tt, -ti, -tti (nimesedel;
 viisakuskombed ja -pruu-
 gid)
ETKVL = Eesti Tarbijate
 Kooperatiivide Vabariiklik
 Liit
Euroopa, -, -t
evolutsioon, -i, -i (arenemine,
 edenemine)

F

faabula, -, -t (kirjandusteose
 tegevustik)
faas, -i, -i (arenemisaste,
 järk)
fakt, -i, -i (tõsiasi)

fantaasia, -, -t (mõttekujutus, kujutlusvõime)
far/ss, -si, -ssi (naljamäng, jant)
fassaad, -i, -i (esikülg)
fašism, -i, -i (demokraatia-vastane poliitiline liikumine)
fašistlik, -ku, -kku
figuur, -i, -i (joonis, kujund, kuju)
fiktiivne, -se, -set (kujuteldud, teeseldud)
filee, -, -d (võrkpits; parim praeliha)
film, -i, -i (kinolint)
filt/er, -ri, -rit (kurn)
finiš, -i, -it (lõpp-punkt võidujooksul jne.)
flanell, -i, -i (riie)
floks, -i, -i (leeklill)
flöö/t, -di, -ti (vilepill)
forell, -i, -i (kala: hõrnas, iherus)
formaa/t, -di, -ti (kaust; paberi jne. pikkus-laius)
formular, -i, -i (ettetrükitud vorm)
foto, -, -t, -de, -sid (päevapilt)
fotograaf, -i, -i (päevapiltnik)
fron/t, -di, -ti (esikülg; rinne)
füüsika, -, -t
füüsiline, -se, -st (kehaline, looduslik)

G

g = gramm
 gaas, -i, -i

gaasimask, -i, -i
galerii, -, -d (rõdu teatris; pildisaal)
galo/pp, -pi, -ppi (neljasõit hobusel)
garaaž, -i, -i (autokuur)
garantii, -, -d (tagatis)
garderoob, -i, -i (riieteruum)
geenius, -e, -t (suurvaim)
generaator, -i, -it (gaasi, auru v. elektri tekitamise aparaat)
geniaal/ne, -se, -set (vaimukas, eriliselt andeline)
geograaf, -i, -i (maateadlane)
glasuur, -i, -i (vaap, klaasi-taoline kate)
gloobus, -e, -t, -te, -i (maakera mudel)
grammofon, -i, -i
granaa/t, -di, -ti (väike lõhkepomm)
granii/t, -di, -ti (raudkivi)
graveeri/ma, -da, -n (uurendama, sisse lõikama)
gravüür, -i, -i (uurend, [metalli] lõige)
grimass, -i, -i (näomoonutus)
gru/pp, -pi, -ppi (rühm)

H

h. = hind; hommikul
 ha = hektaar
haam/er, -ri, -rit, -rite, -reid
haav/el, -li, -lit, -lite, -leid
haavu/ma, -da, -n (sõnadest, tegudest solvatud olema)
habe, -me, -t, -mete, -meid
habras, hapra, habrast
hagu, hao, hagu

- haigestuma** (haigeks jääma)
haigla, -, -t, -te, -id
haiguta/ma, -da, -n
haihtu/ma, -da, -b (lenduma, ära aurama)
hakkama, hakata, hakkan, hakkasin, hakanud, hakatud
hale, -da, -dat, -date, -daid
halg, halu, halgu
halin, -a, -at (kaebamine)
halise/ma, -da, -n (kaebama, hädatsema)
hall, -a, -a (külmunud kaste öökülma puhul)
hal'l, -i, -i (värv)
hall, -i, -i (suur siseruum, näit. jaama ootesaal, kaubamaja jne.)
ha/ni, -ne, -ne, -nede, -nesid
hape, happe, hapet, hapete, happeid
hapendama, -da, -n
hapendu/ma, -da, -n
hapnik, hapniku, hapnikku
hapu, -, -t, -de, -sid
harf, -i, -i (püstkannel)
haril. = harilikult
harimatu, -, -t, -te, -id
harkisjalu
harmoonili/ne, -se, -st (kokkukõlaline)
harmoonium, -i, -i (teatav muusikariist)
harras, harda, harrast
harrasta/ma, -da, -n (innukasti tegutsema)
has/pel, -pli, -plit, -plite, -pleid
haug, haugi *e.* havi, (kaks) haugi, haugide, hauge *e.* haugisid
heegelda/ma, -da, -n
heegelnõel
heeringa/s, -, -t, -te, -id
heeros, -e, -t (meeskangelane, -sangar)
heiduta/ma, -da, -n (hirmutama)
heiskama, heisata, heiskan ([lippu] üles tõmbama)
he/kk, -ki, -kki (põõsastara, „elavaed“)
heks/el, -li, -lit, -lite, -leid
hektaar, -i, -i
hel/mes, -me, -mest
hel/ve, -be, -vet, -vete, -beid
herbaarium, -i, -i (kuivatatud ja korraldatud taimede kogu)
herila/ne, -se, -st, -ste, -si
her/nes, -ne, -nest, -neste, -neid
heroili/ne, -se, -st (kangelalik, sangarlik)
hetk, -e, -e, -ede, -i (silmapilk)
hiiglasuur, -e, -t
hiilgama, hiilata, hiilgan
hiiva/ma, -ta, -n (üles vinnama)
hilistu/ma, -da, -n (hiljaks jääma)
hilju (tasa, pikkamisi)
hipodroom, -i, -i (hobuste võiduajamise väljak)
hirs, hirre, hirt (puu, roigas, õrs)
hirss, hirsi, hirssi (taim)
hitse, hitsme, hitset (külvi-rida)

homonüüm, -i, -i (samakõla-
line, kuid tähenduselt teine
sõna, näit. *tuli; tuli*)
homne, **homseks**
hoogsasti
hooma/ma, -ta, -n (märka-
ma, tähele panema)
hoova/ma, -ta, -b (voolama)
hoovu/s, -se, -st, -ste, -si
horison/t, -di, -ti (vaatepiir)
horisontaal/ne, -se, -set
(rõhtne)
hotell, -i, -i (võõrastemaja)
huba/ne, -se, -st (lõbus, mõ-
nus)
huilgama, huilata, huilgan
(hüüdma, vilistama)
humaan/ne, -se, -set (inimlik,
inimsõbralik)
humaansu/s, -se, -st (inim-
sõbralikkus)
hunnik, -u, -ut
hur mav, -a, -at (väga meel-
div, joovastav)
huvituma (huvi tundma)
hõlju/ma, -da, -n
hõlma/ma, -ta, -n (hõlma
võtma, haarama)
hõlpus
hõre, -da, -dat, -date, -daid
häbene/ma, -da, -n
häbi, -, -
hädalda/ma, -da, -n
häire, -, -t
häiri/ma, -da, -n (rahu rik-
kuma)
hävita/ma, -da, -n
hääbu/ma, -da, -n (kaduma,
kustuma)
hää, -e, -t, -te, -i

häälesta/ma, -da, -n (häälede
seadma)
hõöv/el, -li, -lit, -lite, -leid
hügieen, -i, -i (tervishoid)
hülgama, hüljata, hülgan
(maha jätma)
hüljes, hülge, hüljest, hüljeste,
hülgeid
hülss, hülssi, hülssi (kest,
tupp)
hümn, -i, -i (pidulik, ülev
laul)
hütt, hüti, hütti
hüübi/ma, -da, -b (tarduma)
hüüumär/k, -gi, -ki

I

ideaal, -i, -i (paleus)
idealiseeri/ma, -da, -n (pa-
leuslikuks tegema, kauni-
maks kujutlema)
idee, -, -d (aade, mõte)
ideoloogia, -, -t (ideede-
õpetus, teatavate ideede
kogum)
idioo/t, -di, -ti (totter ini-
mene)
iil, -i, -i (tuulepuhang)
illuminatsioon, -i, -i (ilutules-
tus)
imbu/ma, -da, -n
imitatsioon, -i, -i (jäljendus)
imateeri/ma, -da, -n (järele
aimama, jäljendama)
immuta/ma, -da, -n (imbuda
laskma)
imperialism, -i, -i (kapitalismi
kõrgeim aste)
impor/t, -di, -ti (sissevedu)

initsiaal, -i, -i (suur algus-
täht, harilikult kaunistatud)
insener, -i, -i
inspektor, -i, -it
instinkt, -i, -i (loomusund,
vaist)
instituu/t, -di, -ti
instrueeri/ma, -da, -n (õpe-
tama, juhutama)
instruktor, -i, -it (õpetaja, ju-
hataja)
intelligents, -i, -i (haritlas-
kond)
internatsionaal/ne, -se, -set
(rahvusvaheline)
inventar, -i, -i (tarbvara)
inventuur, -i, -i (inventari
kontroll)
irvita/ma, -da, -n (pilkavalt
naerma)
ise, enese *e.* enda, ennast *e.*
end
isolaator, -i, -it, -ite, -eid
(eraldaja)
isoterm, -i, -i (samasoojus-
joon)
itaalla/ne, -se, -st, -ste, -si

J

ja (sidesõna)
jaa (jah)
jaan. = jaanuar
jagelema, jagelda, jagelen,
jagelnud (tülitsema)
jaht, jahi, jahti (kiirpurjekas)
jalakäija, -, -t
jalavä/gi, -e, -ge
jaluts, -i, -it (jalgadepoolne
ots, näit. voodil)
janu, -, -
janune/ma, -da, -n

jasmiin, -i, -i (teatav pöösas-
taim)
jj. = ja järgmised
jm. = ja muud
jms. = ja muud seesugust
jmt. = ja mitmed teised
jne. = ja nii edasi
jood, -i, -i (teatav keemiline
aine)
joodtinktuur, -i, -i (teatav
arstirohi)
jooksma, joosta, jooksen,
joostud
joonesta/ma, -da, -n (plaani
jms. joonistama)
joonista/ma, -da, -n
juh/t, -u, -tu
juhtum, -i, -it
juhus, -e, -t (näit. soodne
juhus, juhust kasutama)
juhm, -a, -a (halastamatu)
jumesta/ma, -da, -n (jumet
andma, grimeerima)
jurist, -i, -i (õigusteadlane)
jut/lema, -elda, -len (juttu
ajama)
juuli, -, -t (heinakuu)
juus, juukse, juust, juuste,
juukseid, juustesse *e.* juuk-
seisse

jõudlus, -e, -t (edasijõudmine,
saavutus)
jätk, -u, -u
jätka/ma, -ta, -n
jäätmäa, -, -d (mahajäetud
harimata maa)

K

k. = korter; keel
kaab/el, -li, -lit (maa-sisene
elektri- jne. juhe)

- kaad/er**, -ri, -rit (erioskus-
tega varustatud isikute
koosseis)
kaame, -, -t (surnukahvatu;
õudne)
kaar/en, -na, -nat, -nate,
-naid
kaarik, -u, -ut (kaherattaline
vanker)
kaar/t, -di, -ti, -tide, -te
kaas, kaane, kaant, *m. os.*
kaasi
kabiin, -i, -i (kajut, kamber)
kabi/net, -neti, -netti (tea-
duslikuks tööks sisustatud
ruum; arsti jne. vastuvõtu-
ruum, tööruum elukorteris)
kahl, -u, -u (kimp, tuust)
kahtla/ne, -se, -st, -ste, -si
kalend/er, -ri, -rit, -rite, -reid
kaliib/er, -ri, -rit (mööteriist;
laskeriista rauaõõne läbi-
mõõt)
kalkulatsioon, -i, -i (ette-
arvutus)
kalkuleeri/ma, -da, -n (ette
arvestama, arvutlema)
kamb/er, -ri, -rit, -rite, -reid
kammits, -a, -at
kanarb/ik, -iku, -ikku
kandidaa/t, -di, -ti, -tide, -te
kandik, -u, -ut (kandiline asi)
kandmik, -u, -ku (kandelaud)
kang/ur, -ru, -rut, -rute, -ruid
kan/nel, -dle, -nelt, -nelde,
-dleid
kannika/s, -, -t
kants/el, -li, -lit, -lite, -leid
(rinnatisega ümbritsetud
kõnetool)
kantselei, -, -d (ametiruum,
büroo)
kanvaa, -, -d (riie väljaõmble-
miseks)
kapitalist/lik, -liku, -likku
kapriis, -i, -i (jonnakas tuju)
kaps/el, -li, -lit, -lite, -leid
(karbike, ümbrik)
karakte/r, -ri, -rit (iseloom)
karakteristika, -, -t (iseloomu-
kirjeldus, iseloomustus)
kard, karra, karda (plekk;
tress)
kardin, -a, -at, -ate, -aid
karge, -, -t (kosutav, karas-
tav, kare)
karikatuur, -i, -i (pilkepilt)
kartul, -i, -it, -ite, -eid
karussell, -i, -i (pöörkiik)
katárr, -i, -i (limanahapõle-
tik)
kat/el, -la, -elt, -elde, -laid
katki/ne, -se, -st, -ste, -si
kattu/ma, -da, -n
kaus/s, -i, -si, -side, -se
kaust, -a, -a (lehe-, raamatu-
suurus, formaat; aktikimp)
kautšuk, -i, -it (toorkummi)
keegi, kellegi, kedagi, kelles-
segi, kellelegi jne.
kehti/ma, -da, -b (maksvusel
olema)
kehvik, -u, -ut (varatu *või*
vähese varandusega ini-
mene, kes on sõltuv kurna-
jate klassist)
keld/er, -ri, -rit, -rite, -reid
kesi/ne, -se, -st (vilets, lahja,
kestane)
kesk/kond, -konna, -konda

- keskustlema**, keskustleda *e.*
keskustella, keskustlen,
keskusteldud (juttu vest-
ma)
kiiv/er, -ri, -rit, -rite, -reid
kimps-komps, kimpsud-komp-
sud
kinni/ne, -se, -st, -ste, -si
kinnistu, -, -t (kinnisvara)
kiosk, -i, -it (müügiputka;
aiatelk)
kips, -i, -i
kirs, kirre, kirt (õhuke jää-
kord)
kirss, kirsi, kirssi, kirsside,
kirsse
kissell, -i, -i (teatav magus-
roog)
kitarr, -i, -i, -ide, -e
kittel, kitli, kitlit (rüü, üleriie)
klatsš, -i, -i (keelepeks)
klaviatuur, -i, -i (klahvistik)
km = kilomeeter; **km²** =
= ruutkilomeeter
kodu, kodu poole, koju *e.*
kodusse, kodu *e.* kodus,
kodust *e.* kodunt *e.* kottu
koefitsien/t, -di, -ti (kordaja)
kogel/ema, -da, -en, -dud
koh/tlema, -elda, -tlen, -eldud
[kedagi] (kellegagi ümber
käima)
kohv, kohvi, kohvi
kohv/er, -ri, -rit, -rite, -reid
kokkuhoidlikkus, -e, -t
kolhoos, -i, -i (kollektiivne
põllumajapidamine, põllun-
duslik artell)
kollektiiv, -i, -i (kokkukuulu-
vate isikute koondis)
- koloonia**, -, -t (asundus, asu-
maa)
komandan/t, -di, -ti (ülem,
juht)
komandeerima (lähetama)
komandör, -i, -i, -ide, -e,
-idesse
kombain, -i, -i (põllutöomasin,
mis üheaegselt lõikab ja
peksab vilja)
komisjon, -i, -i (väiksem kogu
isikuid teatavaks ülesan-
deks, mis moodustatud suu-
rema organi poolt)
komissar, -i, -i
komitee, -, -d (suurem kogu
valitud isikuid mingiks
ülesandeks)
kommunaal, -i, -i (kogukond-
lik, omavalitsusega seoses
olev)
kommuun, -i, -i (kogukond;
Pariisi revolutsiooniline va-
litsus 1871. a.)
komponist, -i, -i (helilooja)
kompess, -i, -i (niiske mähis)
kompve/k, -ki, -kki, -kkide,
-kke
konflikt, -i, -i (kokkupõrge)
kongress, -i, -i (saadikute
kokkutulek)
konservatiiv/ne, -se, -set
(alalhoidlik, vanameelne)
konservatoorium, -i, -i (muu-
sikaülikool)
konserveeri/ma, *e.* konservi/
ma, -da, -n (sissetehtult
alal hoidma, säilitama)
konspekt, -i, -i (lühike sisu-
kokkuvõte)

konstitutsioon, -i, -i (põhi-
seadus, põhikord, keha-
olustik)
konsulen/t, -di, -ti (nõuandja)
konsultatsioon, -i, -i (nõupida-
mine, nõuandmine)
kontakt, -i, -i (kokkupuude,
ühendus)
kontingen/t, -di, -ti (määr-
osa, kohus-osa)
kontrast, -i, -i (vastuolu)
kontrevolutsioon, -i, -i (vas-
turevolutsioon)
kontuur, -i, -i (piirjoon)
konverents, -i, -i (nõupida-
mine)
koppel, kopli, koplit
koridor, -i, -i (vahekäik)
korrektor, -i, -it (vigade pa-
randaja)
korrektuur, -i, -i (parandus)
korst/en, -na, -nat, -nate,
-naid
kriitika, -, -t (arvustus)
kriitili/ne, -se, -st (arvustav;
ohtlik, otsustav)
kristallselge, -, -t
kristal/ne, -se, -set
kubjas, kupja, kubjast, kub-
jaste, kupjaid
kukkuma, kukkuda, kukun,
kukutud
kultuur, -i, -i (haridus, kas-
vatus)
kumbki, kummagi, kumbagi,
kummassegi *jne.*
kummarda/ma, -da, -n
kummut, -i, -it
kunstni/k, -ku, -kku
kunsttü/kk, -ki, -kki
kup/pel, -li, -lit, -lite, -leid

Kuussaare, -, -t, *koh.* Kures-
saarde
kurs/s, -i, -si (siht, suund)
kursus, -e, -t, -te, -i
kurv, -i, -i (köver, köverjoon)
kuuror/t, -di, -ti (tervistus-
koht)
kvalitee/t, -di, -ti (omadus)
kvantitee/t, -di, -ti (kogus,
hulk)
kõblas, kõblase *e.* kõpla, kõb-
last, kõblaste, kõblaseid *e.*
kõplaid
kõblasta/ma, -da, -n = kõb-
lima
kõik, *selle* kõige, *seda* kõike,
nende kõigi, *neid* kõiki
kõrbe, -, -t, -te, -id (tühi vil-
jatu liivamaa)
kõrgah/i, -ju, -ju (malmitoot-
misahi)
kõristi, -, -t (kõrisevat häält
tegev asi, mänguasi)
kõrs, kõrre, kõrt, kõrte, kõrsi
kõuts, -i, -i (isakass)
käibel [olema] (liikvel)
käibele [laskma]
käil, -a, -a (laevanina)
käis, -e, -t, -te, -eid (varru-
kas)
käitu/ma, -da, -n
käi/tlema, -delda ([midagi]
tarvitama, [millegagi] üm-
ber käima)
kärbes, kärbse, kärbest
kärbis, -e, -t (pulkadega va-
rustatud puu vilja *jne.*
kuivatamiseks)
kär/ss, -sa, -ssa, -ssade, -ssi
käsita/ma, -da, -n (aru saa-
ma, mõistma)

käsitlema, käsitleda *e.* käsitella, käsitlen, käsitelnud (arutlema, läbi töötama)
käsitse/ma, -da, -n (käte abil masinat, tööriista jne. käitlema)
käskkir/i, -ja, -ja
kätki, -, -t, -te, kätkeid
küdi; -, -, (mehe vend)
küm/blema, -melda, -blen, -meldud (end vannitama, suplema)
kümne/s, -nda, -ndat
küün/al, -la, -alt, -alde, -laid
küüs, küüne, küünt, küünde, küüned, küunte, küüsi

L

l = liiter

l. = loe, loetagu; leht

laadi/ma, -da, laen (püssi), laadin (laeva)

laadung, -i, -it (koorem)

laag/er, -ri, -rit, -risse, -rite, -reid

laas, laane, laant, laande, laaned, laante, laasi

laboratoorium, -i, -i (ruum uurimiskatseiks)

lahusta/ma, -da, -n (vedelikus „sulatama”)

lahva (lahti, avali, näit. lahva vesi)

laid, laiu, laidu (väike saar)

laid, laia, laida (kanga laius, riide jne. osa)

laiend (lause kõrvalliige)

laip, laiba, laipa (surnukeha)

lak/kama, -ata, -kan, -anud

lapuli/ne, -se, -st (kontvõoras, kutsumata külaline)

lasila, -, -t (põikpuu hobuste kinnisidumiseks)

laskma, lasta, lasen, lasknud, lastud

lasu, -, - (suur hunnik)

laveeri/ma, -da, -n (põiklema)

laviin, -i, -i (lumeveere)

leba/ma, -da, -n (lamama, puhkama)

leebe, -, -t (mahe, pehme)

leem, leeme, leent, leente, leemi

leevenda/ma, -da, -n (leebe maks, paremaks tegema)

legend, -i, -i (vagajutt)

leh/k, -a, -ka, -kade, -ki (halb lõhn)

leitsak, -u, -ut (palav, lammatahv õhk, aur, hingear)

lek/kima, -kida, -in (vett sisse laskma)

leksikon, -i, -i (sõnaraamat)

lektor, -i, -it (loengupidaja)

lektüür, -i, -i (lugemismaterjal)

lell, -e, -e (isa vend)

lelu, -, - (mängukann)

lemb, lemme, lembe (arm, hellus)

lembene (armastav, näit. varjulembene taim)

lepe, leppe, lepet (kokkulepimine)

lift, -i, -i (tõstetool, tõstuk)

ligniin, -i, -i (pabervatt, puitaine)

likvideeri/ma, -da, -n (lõpetama, puudust jne. ära kaotama)

linik, -u, -ut
linla/ne, -se, -st (linnaelanik)
lk. = lehekülg
loenda/ma, -da, -n, -tud (ära
 lugema, arvu kindlaks te-
 gema)
loetle/ma, -da e. loetella, -n,
 -tud e. loeteldud (nimepidi
 üles lugema)
logel/ema, -da, -en, -dud
lohuta/ma, -da, -n (trööstima)
loodus, -e, -t (natuur)
loosung, -i, -it (tunnuslause,
 märgusõna, lipukiri)
loož, -i, -i (eraldatud istekoht
 teatris jne.)
luksus, -e, -t (toredus)
luu/p, -bi, -pi (suurendus-
 klaas; suur paat)
lõh/i, -e, -e, -ede, -esid (kala)
lõke, lõkke, lõket, lõkete,
 lõkkeid
lõkketul/i, -e, -d
lõppe/ma, -da, lõpen
lõust, -a, -a (näomoonutus,
 koletislik nägu)
lõõg, lõa, lõõga (ohelik looma
 kinnisidumiseks)
lõõtsu/ma, -da, -n
lähe, lähte, lähet (minek,
 väljatulek, start)
läheta/ma, -da, -n (saatma,
 komandeerima)
lähteasend, -i, -it
lälkiläki, -, -t (talimüts)
lännik, -u, -ut
läti keel
lätikeel/ne, -se, -set
lööve, lööbe, löövet, lööbed,
 lööвете, lööbeid (haiguse
 väljalöömine, „visked”)

lünghi (viltu)
lүүrika, -, -t (tundeluule)
lүүrili/ne, -se, -st
lүүis, -i, -i (vesivärav, paisu-
 silm)

M

m = meeter; **m²** = ruut-
 meeter; **m³** = kuupmeeter
m. a. = möödunud aastal
maabu/ma, -da, -n (maale
 astuma)
maa/k, -gi, -ki (metallimuld)
maaler, maalri, maalrit
maanda/ma, -da, -n (maasse
 juhtima, maale juhtima)
maandu/ma, -da, -n (merelt
 või õhust maale tulema)
maania, -, -t (hullus, kirglik
 harrastus)
magasin, -i, -i (ladu, ait,
 saly; suurkauplus)
magistraal, -i, -i (peamine,
 pealiin)
magnet, -i, -it, -ite, -eid
maia/s, -, -st
maine, maise, maist, maiste,
 maisi
makaron, -i, -i
maksimum, -i, -i (ülemmäär)
mandoliin, -i, -i, -ide, -e
manitse/ma, -da, -n
manner, mandri, mannert,
 mannerde, mandreid
manomeet/er, -ri, -rit (rõhu-
 mõõtja)
manufaktuur, -i, -i (kudumis-
 tööstus)

- marineeri/ma**, -da, -n (aädika ja vürtsainetega toite sisse tegema)
marli, marli, marlit (riie, eriti sidumiseks)
marss, marsi, marssi
marssi/ma, -da, marsin, -nud, marsitud
mask, -i, -i
mass, -i -i (aine, kogu, hulk)
massaaž, -i, -i (maseerimine)
mastaa/p, -bi, -pi (mõõtkava)
mažoor, -i, -i (rõõmus helitõug)
mateeria, -, -t (aine)
materiaal/ne, -se, -set (aine-line)
matš, -i, -i (partii, võistlus)
matu/ma, -da, -n, -nud, -tud
meeter, meetri, meetrit, meetrite, meetreid
mehaanik, -u, -ut
mehaanika, -, -t
mehaanili/ne, -se, -st
mehhanism, -i, -i (masinavärk)
meloodia, -, -t ([laulu]viis)
menu, -, - (kordaminek, õnnestumine)
mer/i, -e, -d, merre, -ede, -esid
metal/ne, -se, -set
miilits, -a, -at, -ate, -aid
miimika, -, -t (näomäng, näoilme)
miinimum, -i, -i (alammäär)
miiting, -u, -ut
mikroskoop, -bi, -pi
miljon, -i, -it, -ite, -eid
minema, minna, lähen, läksin, läinud, minnakse, mindud, ei minda
mineraal, -i, -i (kivis)
miski, millegi, midagi, millesegi jne.
modern/ne, -se, -set (moodne)
monotoon/ne, -se, -set (üheetooniline)
monumen/t, -di, -ti (mälestussammas)
monumentaalne (kestvaks mälestuseks määratud; suurepärase)
moonda/ma, -da, -n (maskeerima)
moraal, -i, -i (kõlblus, kõlblusõpetus)
morn, -i, -i (sünge, tume, õudne)
morss, morsi, morssi (marjamahla-jook)
moto, -, -t (juhtsalm)
mototsük/kel, -li, -lit (= tsikkel-mootorratas)
ms. = muuseas
mugane/ma, -da, -n (kohanema)
mujal
muljeerima (peenendama häälikut, palataliseerima)
must/er, -ri, -rit (näidis)
muul, -i, -i (kivist sadamataamm)
muuluka/s, -, -t (maasikaliik)
muumia, -, -t (kuivunud laip)
muuseum, -i, -i, -ide, -e
mõnita/ma, -da, -n (halvaks panevalt kõnelema)
mõnul/ema, -da, -en, -nud, -dud
mõrv, -a, -a (mõrtsukatöö)

mõtlemata, mõteldud e. mõeldud,
mõtelnud e. mõelnud, mõtel-
dud e. mõeldud

mõttetus

mõõ/k, -ga, -ka

mõõ/t, -du, -tu

mõõtühik, -u, -ut

mänd (segamisvahend), män-
na, mända, -ade, mändas-
id

mänd (puu), männi, mändi,
-ide, -e

mäslema, mässelda, mäslen
möbleeri/ma, -da, -n (mööb-
liga sisustama)

möld/er, -ri, -rit, -rite, -reid

mügar (kühm)

mürg/el, -li, -lit, -lite, -leid

mürs/k, -u, -ku (kahurikuul)

mütoloogia, -, -t (muinas-
lugude teadus)

müüja, -, -t; müüjatar, -i -i

müük, müügi, müüki

müü/ma, müüa, -n, -nud,
-dud, müüakse, ei müüda

müü/t, -di, -ti (muinaslugu)

müüta/ma, -da, -n

N

naab/er, -ri, -rit, -rite, -reid

naask/el, -li, -lit, -lite, -leid

nadu, nao, nadu (meheõde)

naelsterling, -i, -it (Inglise
rahaühik)

naeri/s, -, -st, -te e. -ste, nae-
reid

nafta, -, -t

naiiv/ne, -se, -set (lapsik,
lihtne, kohtlane)

nai/ma, -da, -n (naist võtma)

naitu/ma, -da, -n (abielluma)
najakil

najata/ma, -da, -n

nakata/ma, -da, -n (haigust
edasi andma kellelegi)

nakkama, nakata, nakkan
(külge hakkama)

nakkushaigus

napp, napi, nappi (vähevõitu)

natsionaal/ne, -se, -set (rah-
vuslik)

natsionalism, -i, -i

naturaal/ne, -se, -set (loomu-
lik, looduslik)

navigatsioon, -i, -i (laevasõit;
laevasõiduteadus)

neem, -e, -e (maanina)

nekrut, -i, -it (noorsõdur)

neutraal/ne, -se, -set (era-
pooletu)

nigel, -a, -at (väike ja nõrk)

nikotiin, -i, -i (tubakamürk)

nimme (meelega)

ninaka/s, -, -t (ninatark)

nipla/ma, niplata, -n (teata-
vat pitsi kuduma)

niplis, -e, -t (kootud pits)

nivelleeri/ma, -da, -n (maad
loodima; ühetasaseks te-
gema)

nivoo (tase, vesilood)

nn. = nõndanimetatud

noolja/s, -, -t (noolekujuline)

nooruk, -i, -it (noormees)

noorur, -i, -it (noor inimene)

norm, -i, -i (määr; juhis)

normeeri/ma, -da, -n (normi
määrama, normikohaselt
korraldama)

noruspäi

nr. = number

NSVL = Nõukogude Sotsia-
 listlike Vabariikide Liit
numb/er, -ri, -rit, -rite, -reid
nup/pel, -li, -lit, -lite, -leid
 (rõhknael, „knopka”)
nõbu, nõbu *e.* nõo, nõbu (onu-,
 tädi-, lelle-, sõtselaps)
nõoksed (õeste-vennaste lap-
 sed)
nõtku/ma, -da, -n
nõuka/s, -, -t (leidlik, nõu-
 rikas)
näd. = nädal
nädal, -a, -at, -ate, -aid
nägema, näha, näen, näinud,
 nähtud, nähakse, ei nähta
nägija, -, -t
näidis, -e, -t (eeskuju, muster)
näikse (= näib)
näili/k, -ku, -kku
näit. = näiteks
näitus, -e, -t, -te, -i
nääl, -u, -u (naiseõde)
nääre, nääreme, nääret
n. õ. = nõnda öelda
nüüd
nüüdisaeg/ne, -se, -set

O

objekt, -i, -i (ese; sihitis)
observatoorium, -i, -i (tähe-
 torn, vaatlusjaam)
odekolonn, -i, -i (lõhnavesi)
ohelda/ma, -da, -n (ohjas
 hoidma, taltsutama)
oherd/i, -i, -it, -ite, -eid
oigama, oiata, oigan, oianud,
 oiatakse, oiatud
oim, -u, -u (meel, aru, mee-
 koht)

oivali/ne, -se, -st (suurepära-
 ne)
okupatsioon, -i, -i
olema, olla, olen, olnud, oldud
olene/ma, -da, -n [*millestki*]
oleng, -u, -ut
olesk/lema, -leda *e.* oleskella,
 -len, -elnud, -eldud
ollus, -e, -t, -te, -eid
olümpiaad, -i, -i (sportlikud
 jne. võistlusmängud)
oma/ma, -da, -n (millegi
 omanik olema)
omanda/ma, -da, -n (soetama,
 hankima)
oma/s, -kse, -st, -ste, -kseid
omasta/ma, -da, -n (omavoli-
 liselt endale võtma)
ometi, ometigi
omnibus, -e, -t, -te, -i
onu, -, -, (ema vend)
ood, -i, -i (ülemlaul)
operatsioon, -i, -i (tegevus;
 arstlik lõikus)
opositsioon, -i, -i (vastasrind,
 vastuseis)
optimism, -i, -i (kalduvus olu-
 sid headena näha)
oránž, -i, -i (ruuge, kollakas-
 punane)
orb, orvu, orbu, orbude, orbe
 (vaeslaps)
orien/t, -di, -ti (idamaa)
orienteeru/ma, -da, -n (suun-
 дума, olukorrast ülevaadet
 omandama)
originaal, -i, -i (algupärand)
orkest/er, -ri, -rit, -rite, -reid
ornamen/t, -di, -ti (ilustis)
ortograafia, -, -t (õigekirju-
 tus; õigekirjutus-õpetus)

osoon, -i, -i (hapniku teisend
[O₃])

otsus, -e, -t, -te, -eid

P

paadu/ma, -da, -n (kõvaks
kuivama)

paanika, -, -t (kabuhirm)

paas, pae, paat e. paasi, paate,
paasi

padjapiiur, -i, -i

pagas, -i, -it

paindu/ma, -da, -n

painuta/ma, -da, -n

paiskama, paisata, paiskan

pakend, -i, -it (see, kuhu on
midagi pakitud)

pakkuma, pakkuda, pakun

pakt, -i, -i (leping)

palju, -, -t, -de, -sid

paljunda/ma, -da, -n

palkon, -i, -it (rõdu)

pan/erna, -na, -en, -nud, -dud,
-nakse

pankro/t, -ti, -tti (maksujõue-
tus)

pan/nal, -dla, -nalt, -nalde,
-dlaid

pannoo, -, -d (suurmaal seina
ilustamiseks)

pansion, -i, -i (korter ühes
ülalpidamisega)

paragrahv, -i, -i (§)

parras, parda, parrast (laeva,
paadi äär)

partéi, -, -d (erakond)

partii, -, -d (osa, jagu; saade-
tis; mäng)

partisan, -i, -i

partner, -i, -it (kaasmängija,
kaastantsija, asjaosaline)

past/el, -la, -elt, -elde, -laid

pataljon, -i, -i (sõjaväeüksus)

patrioo/t, -di, -ti (isamaalane)

patriotism, -i, -i (isamaa-ar-
mastus)

patrull, -i, -i (liikuv valvesalk)

pedagoog, -i, -i (kasvatus-
teadlane, õpetaja)

pedan/t, -di, -ti (piinlik-väik-
lane inimene)

peeg/el, -li, -lit, -lite, -leid

peek/er, -ri, -rit, -rite, -reid

peen, -e, -t, -te, -i

peenar, peenra, peenart, -de,
peenraid

peitel, peitli, peitlit

perroon, -i, -i (jaamaesine)

perspektiiv, -i, -i (kauguspilt;
lootused, väljavaated)

pesema, pesta, pesen, pesin,
pesnud, pestakse, pestud

pessimism, -i, -i (kalduvus
olevikku ja tulevikku halba-
dena näha)

petrooleum e. petrool, -i, -i

pianiino, -, -t (püstklover)

pidžama, -, -t (öö- ja ranna-
rõivas)

piisa/ma, -ta, -b (jätkuma,
küllalt olema)

piki [*teed, jõge*]

pikku/ne, -se, -st, -ste, -si

pilgar, -i, -it (pillerkaar, rõõ-
mus, lustlik oleng, pidus-
tus)

piloo/t, -di, -ti (tüürimees;
lennukijuht)

pilv, -e, -e, -ede, -i

pintsak, -u, -ut

pints/el, -li, -lit

pint/sett, -seti, -setti (näpits)

planeeri/ma, -da, -n (plaanis-
tama)
pleenum, -i, -it (organisatsi-
ooni üld- e. täiskogu).
plii/t, -di, -ti, -tide, -te
plokk, ploki, plokki
pluss, -i, -i
pluus, -i, -i
plüüš, -i, -i (teatav sameti-
taoline riie)
poeem, -i, -i (luuletöö)
poesia, -, -t (luulekunst)
poeet, -di, -ti (luuletaja)
poliitika, -, -t
pood, poe, poodi, -ide, -e
poog/en, -na, -nat, -nate,
-naid
positsioon, -i, -i (asupaik, seis,
asend, olek)
postskriptum, lüh. P. S. =
järelkiri
praegu/ne, -se, -st, *m. os.*
praegusi
praktika, -, -t (tegelus)
praktikan/t, -di, -ti (harjut-
leja)
praktili/ne, -se, -st (tegelik)
preemia, -, -t (auhind)
probleem, -i, -i (raske, keeru-
line küsimus või ülesanne)
produktiiv/ne, -se, -set (toot-
lik)
prof. = professor (ülikooli
õppejõud)
profiil, -i, -i (kõlgvaade, rist-
lääbilõige)
progress, -i, -i (edu)
progressiiv/ne, -se, -set (ede-
nev, tõusev, edasi minev)
projékt, -i, -i (eelnõu, plaan,
kava)

proletaarla/ne, -se, -st (töö-
line, oma tööjõust elatuv
inimene)
proletariaa/t, -di, -ti (töolis-
klass)
proloog, -i, -i (sissejuhatus)
proosa, -, -t (riimimata, sidu-
mata kõne)
propaganda, -, -t (kihutus-,
selgitustöö; vaadete levita-
mine)
prožektor, -i, -it (helgiheitja)
protokoll, -i, -i
P. S. = postskriptum, -i, -it
(järelkiri)
puhtima, puhtida, puhin, puh-
tinud, puhitakse, puhitud
(puhastama, peitsima)
pui/ne, -se, -st, -ste, -si
pui/t, -du, -tu (puumaterjal)
puljong, -i, -it (rammuleem)
pulss, pulsi, pulssi
punk/er, -ri, -rit (pugerik, ur-
gas; blindaaž)
Põhja-Ameerika Ühendriigid,
lühend. USA = United Sta-
tes of America
põhjus, -e, -t, *m. os.* põhjusi;
ka põhjus, -e, -t, *m. os.* põh-
juseid
pähk/el, -li, -lit, -lite, -leid
pälvi/ma, -da, -n (väärt ole-
ma, ära teenima)
pääse/ma, -da, -n
päästepaat
pääst/ma, -a, -an
püü, -, -d (teatav lind)
püünis, -e, -t, -te, -eid
püür, -i, -i, -ide, -e (padja-
ümbrik)

R

R = Réaumur'i järgi
 raadio, -, -t, -te, -id
 raag/ne, -se, -set (nigela võ-
 raga [puu])
 rabel/ema, -da, -en, -nud, -dud
 radiaator, -i, -it (kütmis- või
 jahutusseadis)
 raev, -u, -u (metsik viha)
 raiu/ma, -da, -n, -tud
 rajoon, -i, -i (piirkond)
 rake, rakke, raket, rakete,
 rakkeid
 rakme/d, -te, -id
 range, -, -t (vali, kuri)
 ranne, randme, rannet, ranne-
 te, randmeid
 raport, -i, -it (ametlik ette-
 kanne, esitus)
 rappu/ma, -da, -n
 raseeri/ma, -da, -n (habet
 ajama)
 raskus, -e, -t, -te, -i
 rasp/el, -li, -lit, -lite, -leid
 rdtj. = raudteejaam
 reeg/el, -li, -lit, -lite, -leid
 (juhis)
 reetlik, -u, -ku (äraandlik)
 referaa/t, -di, -ti (ettekanne;
 kokkuvõtlik ülevaade)
 reform, -i, -i (uuendus, uude)
 rehala, -, -t (rehealune)
 reljeef, -i, -i (kõrgend, pinnast
 esilekõrguv kaunistus)
 relv, -a, -a, *m. os.* relvi
 remon/t, -di, -ti (parandus)
 reserv, -i, -i (varu)
 reuma, -, -t (jooksvahaigus)
 revolutsioon, -i, -i

ridiküll, -i, -i (naiste käe-
 kotike)
 rikkuma, rikkuda, rikun, riku-
 tud
 roim, -a, -a (kuritegu)
 roimar, -i, -it (kurjategija)
 rongkäi/k, -gu, -ku
 rukis, rukki, rukist, rukkisse,
 rukkid, rukiste, rukkeid
 ruttama, rutata, ruttan, ruta-
 nud
 rästa/s, -, -st (laululind)
 rätsep, -a, -at, -ate, -aid
 rääst/as, -a, -ast (katuse alu-
 mine serv)
 rüh/t, -i, -ti (kehahoid, sei-
 sang)
 rüü, -, -d (riie)
 rüüsta/ma, -ta, -n

S

\$ = dollar (USA rahaühik)
 s. a. = sel aastal
 saabu/ma, -da, -n (pärale
 jõudma)
 saadik, -u, -ut (saadetu, esin-
 daja; *abisõna*, näit. põlvest
 saadik *e.* saati)
 saadus, -e, -t, -te, -i (produkt,
 toode)
 saaga, -, -t (muinaslugu)
 saagi/ma, -da, saen
 saagja/s, -, -t (saetaoline,
 hambuline)
 saagme/d, -te, -id (saepuru)
 saago, -, -t (palmisärist tan-
 gud)
 saagopalm, -i, -i
 saa/k, -gi, -ki

- saamum**, -i, -it (palav ning
 kuiv kõrbetaul)
sabadill, -i, -i (taim)
sabotaaz, -i, -i (meelega rik-
 kumine, takistamine — *vt.*
 saboteerima)
saboteeri/ma, -da, -n (käitises
 masinaosi, tööriistu, kaupu
 kiuste rikkuma; ülesandeid
 kuritahtlikult mitte täitma)
sa/dama, -dada, -jab, -das,
 -danud
sagar, -a, -at (värava *või* ukse
 hinge kandealus; [vihma];
 salk, kobar, kogu [pilvi,
 metsa, rahvast])
sagu, sao, sagu ([supi- jne.]
 paks)
saj. = sajand
samariitla/ne, -se, -st (haige-
 põetaja, -abistaja)
samet, -i, -it
sam/mal, -bla, -malt, -malde,
 -blaid
sampinjon, -i, -i (teatav seen)
samuti
sangar, -i, -it (kangelane)
sanitaar/ne, -se, -set (tervi-
 ssesse puutuv, tervishoiu-
 line)
sanitar, -i, -i (haigetalitaja)
sapöör, -i, -i, -ide, -e (kaevi-
 kute kaevaja; välikindlus-
 tuste ehitaja)
sardiin, -i, -i (teatav kala)
sar/i, -ja, -ja (rühm, kobar,
 kogu; vilja tuulamise va-
 hend)
sarkasm, -i, -i (irvitus, solvav
 pilge)

- sarkofaag**, -i, -i (kivikirst
 [-puusärk])
satiir, -i, -i (pilge)
sataän, -i, -i (lääkiv riie)
seadus, -e, -t, *m. os.* -i
seadma, seada, sean, seadsin,
 seatud
seäns/s, -i, -si (tervik-etendus;
 istung)
sebra, -, -t, -sid (mägihobu)
seed/er, -ri, -rit, -reid (puu)
seenor, -i, -i, -ide, -e (vanem;
 esimees, juht [juhi])
seepia, -, -t, -te, -id (tindikala;
 tumepruun värv)
seeria, -, -t, -id (sari, reastik)
seersan/t, -di, -ti, -te (all-
 ohvitser)
seerum, -i, -it ([vere-]vadak
 nakkushaiguste vastu süsti-
 miseks)
sei/k, -ga, -ka (asjaolu, asja-
 lugu, asi)
seira/ma, -ta, -n (järel käima,
 jälgima kedagi)
sekretär, -i, -i (kirjatoimetaja)
semafor, -i, -i (signaalipost
 raudteel)
servi/ma, -da, -n ([palli] välja
 lööma)
sesoon, -i, -i (hooaeg)
sidrun, -i, -it, -ite, -eid
sifoon, -i, -i (imitoru, seadis
 vedelikkude väljalaskmi-
 seks)
signaal, -i, -i (märguanne)
siil, siili, siili
siil, siilu, siilu
siin/ne, -se, -set
siira/s, -, -st (avameelne,
 teeskluseta, puhtsüdamlik)

- siirdu/ma, -da, -n (üle mine-
ma, ümber asetuma)
- silo, -, - (vilja vōi sōoda säi-
lituskoht; silosōöt)
- silu/ett, -eti, -etti (varipilt,
varihoonis)
- sim/ss, -si, -ssi
- simuleeri/ma, -da, -n (teesk-
lema)
- sind/el, -li, -lit (soonega ka-
tuselaud)
- sireen, -i, -i (uduvile)
- situatsioon, -i, -i (olukord,
seisukord)
- siug, siu, siugu (uss, madu)
- skandaal, -i, -i (kōmuline
avalik pahandus)
- skeem, -i, -i (näidis, eeskuju;
kavastis, tabel)
- skits, -i, -i (kavand, visand)
- skulptor, -i, -it (kujur)
- skulptuur, -i, -i (raidkunst)
- (sm) = sentimeeter
- sm. = seltsimees
- soe, sooja, sooja, soojade,
sooje; kesk. soojem
- soigu/ma, -da, soiun (tasa
oigama)
- soi/ne, -se, -st, -ste, -si
- sokk, soki, sokki, -ide, -e
- sokk, soku, sokku, -ude, -usid
- solidaar/ne, -se, -set (ühiste
huvidega seotud; ühistunnet
omav)
- solist, -i, -i (soololaulja, -män-
gija)
- sondeeri/ma, -da, -n (pinda
katsuma; uurima)
- sonét/t, -i, -ti (4-salmiline
14-realine luuletus)
- soolo, -, -t (üksilaul, üksi-
mäng)
- soostu/ma, -da, -n (sooks
muutuma; nõustuma mille-
gagi)
- sovhoos, -i, -i
- spaleer, -i, -i
- spets, -i, -i (spetsialist, eri-
alal töötaja)
- spinat, -i, -it (toidutaim)
- spioon, -i, -i (salakuulaja)
- spiraal, -i, -i (keerd- e. kruvi-
joon)
- spurt, -di, -ti (tempo kiiren-
dus, lõpp-jõupingutus)
- s. t. = see tähendab
- staadion, -i, -i, -de, -e (suur
spordiväljak)
- staaž, -i, -i (teenistusvanus)
- stabiil/ne, -se, -set (kindel,
püsiv)
- star/t, -di, -ti (lähe, võidu-
jooksu jne. alguspunkt)
- steriil/ne, -se, -set (haigus-
idutu; sigimatu)
- stj. = saatja
- strateegia, -, -t (sōjakunst)
- subjekt, -i, -i (isik; lause
alus)
- subtroopili/ne, -se, -st (lähis-
troopiline)
- sugereeri/ma, -da, -n (mōtet
kellelegi sisendama)
- suhe, suhte, suhet (vahekord)
- suhkar, -i, -it (kuivatatud
leib)
- suhk/ur, -ru, -rut
- suju/ma, -da, -n (ladusasti
libisema)
- sujuvalt (ladusasti, libedasti)

sukeldu/ma, -da, -n (vee alla minema)
 sul/gema, -geda, -en
 sumadan, -i, -i
 sumdi!
 sume, -da, -dat (pehme, mahe, udune, hämar)
 summa, -, -t, -de, -sid
 sur/ema, -ra, -en, -rakse, -dud
 suund, suuna, suunda (liikumise siht)
 suverään/ne, -se, -set (sõltumatu, iseseisev)
 susi, soe, sutt, sute, susi (hunt)
 svet/ter, -ri, -rit, -reid (kootud jakk)
 sõba, -, -, -de, -sid (piklik villane suurrätt; silmalaug; uni)
 sõk/al, -la, -alt (viljatera kesi)
 sõltus, -e, -t, -i (kinnisidumise pael riiete juures)
 sõltuvus, -e, -t (olenevus, ripuvus)
 sõnum, -i, -it, -ite, -eid
 sõsar, -a, -at (õde)
 sõtse, -, -t, (isa õde)
 säili/ma, -da, -n (alal hoiduma)
 säilita/ma, -da, -n (alal hoidma)
 säsi, -, - (üdi, aju)
 sääst, säästu, säästu (kokkuvõtte)
 sääst/ma, -a, -an, -sin (kokkuvõtte)
 sõanda/ma, -da, -n (julgema)
 sööma, süüa, sõõn, sõin, sõõdud, süüakse, ei sööda

söövita/ma, -da, -n (sööbiva ainega põletama)
 süda, -me, -nt, -mete, -meid
 sümbol, -i, -it (võrdkuju)
 sümfoonia, -, -t (mitmeosaline heliteos orkestrile)
 sümmeetria, -, -t (võrd- e. tasamõõt, osade tasamõõdu-line jaotus)
 sümpaatia, -, -t (poolehoid)
 sünge, -, -t (tume, õudne)
 sünonüüm, -i, -i (samase võltsõnase tähendusega sõna)
 süs/tel, -tli e. -tla, -tlit e. -tlat (prips)
 süžee, -, -d (kõneluse, kunstiteose jne. sisu)
 sütti/ma, -da, -n, -takse, -tud
 süüe, süüde, süüet (puu, sarve jne. aastarõngas)
 süü/tama, -data, -tan, -datud

S

šabloon, -i, -i (eeskujuvorm)
 šabloonili/ne, -se, -st (mehaaniline)
 šamo/tt, -ti, -tti (tulekindel kivi)
 šans/s, -i, -si (soodus väljavaade, õnnejuhus)
 šef/f, -i, -fi
 ševio/t, -ti, -tti (villane riie)
 ševroo, -, -d (peen nahk, kitsenahk)
 šifoon, -i, -i (teatav riie)
 šok/k, -i, -ki (närvivapustus)
 šokolaad, -i, -i
 šovinism, -i, -i (marurahvuslus)

šovinist, -i, -i
šrapnell, -i, -i, -ide, -e (lõhke-
mürsk)
šrift, -i, -i (kiri, trükikiri)

Z

zenli/t, -di, -ti (lagipunkt)
zooloog, -i, -i, -ide, -e (looma-
teadlane)
zooloogia, -, -t (loomateadus)

Z

žanr, -i, -i (laad, liik; iga-
päevase elu pilt)
žargoon, -i, -i (erikeel)
žest, -i, -i (näo-, käeliigutus)
žile/tt, -ti, -tti (habemeaja-
misriist)
žurnaal, -i, -i (ajakiri)
žürii, -, -d, -de, -sid (auhinna-
komisjon)

T

t = tonn
t. = tänav; tund ~
taamal (tagapool, kaugemal)
taandu/ma, -da, -n (taga-
nema)
taara, -, -t (kauba pakise
kaal)
taas (jälle, uuesti)
taga/ma, -da, -n (kindlus-
tama)
taglas, -e, -t (laeval kõik see,
mis on vajalik purjede
kinnitamiseks ja käsitse-
miseks)
tah/k, -u, -ku (kant, külg;
ihumiskivi)

taig/en, -na, -nat, -nate, -naid;
ka tainas, taina, -t, -te,
tainaid
taldrik, -u, -ut, -ute, -uid
talen/t, -di, -ti (vaimuanne)
talita/ma, -da, -n
talitse/ma, -da, -n (taltsuta-
ma, oheldama)
talitus, -e, -t
talk, talgi, talki (kiviliik; sel-
lest valmistatud pulber)
tall, talle, talle (loom)
tall, talli, talli (laut)
tallinla/ne, -se, -st
Tallinn, -a, -a
talluka/s, -, -t (linane jala-
rätik)
talluta/ma, -da, -n (taldu alla
panema)
talu/ma, -da, -n (välja kannata-
tama)
taluta/ma, -da, -n (juhtima)
talong, -i, -i (kviitungi konts;
[dokumendi] äralõigatav
osake)
tamburiin, -i, -i (väike käsi-
trumm)
tampoon, -i, -i (topis)
taoti (vahetevahel, mõnikord)
tara, -, - (ümbritsev aed)
tarasta/ma, -da, -n (taraga
piirama)
tariif, -i, -i (hindade või mak-
sude nimekiri)
tarm, -u, -u (tahtejõud)
tarmuka/s, -, -t (tahtejõu-
line, tubli)
taru, -, -, -de, -sid
tar/ve, -be, -vet, -vete, -beid
tase, -me, -t (tasapind)

- tauni/ma**, -da, -n (hukka mõistma)
taust, -a, -a (tagasein, tagapõhi)
tavot/t, -i, -ti (määrdeaine)
teat/er, -ri, -rit, -rite, -reid
teema, -, -t, -de, -sid (alusmõte, aine)
tees, -i, -i (juhtlause)
tees/klema, -elda, -klen, -eldakse, -elnud (silmakirjalikult näitama)
tegel/ema, -da, -en, -nud, -dud
tegema, teha, teen, teinud, tehakse, tehtud
teeman/t, -di, -ti (kalliskivi)
tekst, -i, -i (sõnaseos, sõnastus)
tekstiil, -i, -i (riidekaup)
tel. = telefon
teleskoo/p, -bi, -pi (pikksilm)
telling, -u, -ut, -ute, -uid
telliskivi
temperamen/t, -di, -ti (tunde e. meelelaad; tulusus)
tempo, -, -t, -de, -sid (ajamõõt; kiirus)
tendents, -i, -i (sihtimine millelegi, sihilikkus)
tend/er, -ri, -rit (veduri küttaeinevagon)
tenor, -i, -it (kõrge mehehääli)
teooria, -, -t (õpe, õpestik; puhtteaduslik vaatlusviis)
teoreem, -i, -i (õppelause)
termii/t, -di, -ti (teatav troopikamaade putukas)
termin, -i, -it (tähtpäev, fäht-aeg)
- termomeet/er**, -ri, -rit (soojamõõtja)
terrass, -i, -i (astang)
territoorium, -i, -i (maa-ala)
terror, -i, -it (hirm; hirmuvalitsus)
tihumeet/er, -ri, -rit, -reid (puumassi meeter)
tiit/el, -li, -lit (au- võt ametinimi; pealkiri)
tinktuur, -i, -i (arstirohtude piirituseleotis)
tiraaž, -i, -i (trükiarv)
tituleeri/ma, -da, -n (tiitliga nimetama)
toht/er, -ri, -rit, -rite, -reid
tohutu, -, -t, -te, -id (määratu suur)
toimik, -u, -ut (aktikaaned ühes aktidega)
toimi/ma, -da, -n (tegutsema, talitama)
toimu/ma, -da, -b (teostuma, sündima)
tonn, -i, -i (kaaluühik, võrdub 1000 kg)
tonnaaž, -i, -i (maht tonnides)
tooma, tuua, toon, tõin, toodud, tuuakse, ei tooda
toomin/gas, -ga, -gat, -gate, -gaid
topelt (kahekordselt)
tornaado, -, -t (pööristorm)
tr. = trükk
traagili/ne, -se, -st (kurblooline, vapustav)
traditsioon, -i, -i (pärandunud komme, tava)
transparen/t, -di, -ti (läbipaistev pilt, kirjutus, joonestik)

- transpor/t**, -di, -ti (saadeti, vedu, edasitoimetus)
treeni/ma, -da, -n (võistlusele ette valmistama, harjutama)
tribüün, -i, -i (kõnelava, kõnetool)
trik/k, -i, -ki (kunstlik võte)
trio, -, -d (kolmehäälne muusikapala)
triümf, -i, -i (võit)
trk. = trükikoda
trotuaar, -i, -i (linnatänavakõnnitee)
tsellofaan, -i, -i (tselluloosist õhukesed läbipaistvad lehed toiduainete pakkimiseks)
tsemen/t, -di, -ti
tseremoonia, -, -t (pidulik kombetalitus, pidulikkus)
tsik/kel, -li, -lit (mootorratas)
tsirkus, -e, -t, -te, -i
tsitaa/t, -di, -ti (sõnasõnaline esitus mingist teosest)
tsiviil- (era-, mittesõjaväeline)
tsük/kel, -li, -lit (ajajärk; järjestik; ring)
tšehh, -i, -i, -ide, -e (tšehhid — rahvus Tšehhoslovakkias)
tšek/k, -i, -ki (maksujuhatus)
tšello, -, -t (väike bassviul)
tšempion, -i, -i (esivõitleja, meistritiitli kandja)
tuha/ndes, -ndenda, -ndendat
tuhad, tuhande, tuhat, tuhandete
tuk/kuma, -kuda, -un, -kusin, -kunud, -utakse, -utud
tulekahju, -, -, -de, -sid
tul/ema, -la, -en, -lakse, -dud
tulija, -, -t, -te, -id
tung/al, -la, -alt, -alde, -laid
tunnel, -i, -it (maa-alune tee, õõnestee)
turban, -i, -it (hommikumaine peakate)
tur/g, -u, -gu; läks turule
turism, -i, -i (huvireisindus)
turnee, -, -d (ringreis)
turniir, -, -i (võitlusmäng)
tušš, tuši, tušši (värvaine; muusikaline auavaldus)
tutvusta/ma, -da, -n
tõik, tõiga, tõika (tõsiasi)
tõm/bama, -mata, -ban, -basin, -manud, -matud
tõt/tama, -ata, -tan, -tasin, -anud, -atud
tädi, -, - (ema õde)
täh. = tähendab
tähelepanu, -, -
tähista/ma, -da (ära märkima, tähisega varustama)
tähita/ma, -da (kirja kinnitama)
täp/ne, -se, -set, -sete, -seid
tätoveeri/ma, -da, -n (ihunahka ehtima sisseriibitud ja värvitud joonistega)
tülgas, tülka, tülgest (vastik, jälk)
tülpi/ma, -da, -n (tuimaks, väsinuks muutuma)
türann, -i, -i (vägivallavalitseja)
türm, -i, -i (vangla)
tüsistus, -e, -t (keeruliseks, raskemaks muutumine)
tütär, tütre, -t, -de, tütreid
tüün, -e, -t (vaikne, tasane)

tüüp, tüübi, tüüpi (põhikuju, tõepärane esinduskuju)
tüü/tama, -data, -tan, -danud

U

uhiiu/s, -e, -t
uibu, -, -t (õunapuu)
ukaas, -i, -i (käskkiri)
ukj. = uue kalendri järgi
ul/jas, -ja, -jast (vahva, südi)
ultimaatum, -i, -it (viimiskordne nõue)
ulu/ma, -da, -n
umb. = umbes
umb/ne, -se, -set, -sete, -seid
ummik, -u, -ut (väljapääsematu seisukord)
un/dama, -nata, -dab, -das, -nanud
un/gas, -ka, -gast (katuse otsa-auk)
unioon, -i, -i (ühendus, liit)
universaal/ne, -se, -set (üldine, kõikehaarav)
up/puma, -puda, -un, -pusin, -punud, -utakse, -utud
urm, -a, -a (verine haav; veri)
urn, -i, -i (anum)
utoopia, -, -t (teostamata unistus)

V

V = volt (mõõt)
v. = või; vaatus; veerg; värss
va = vana
v. a. = väga austatud

vaag/en, -na, -nat, -nate, -naid
vaal, -a, -a (valaskala)
vaal, -i, -i (käsi-pesurull)
vaal, -u, -u (kirvega puule põigiti löödud haav, täke)
vaa/tama, -data, -tan, -danud
vadak, -u, -ut (verevesi; juustuvesi; seerum)
vahe, -da, -dat (terav, lõikav)
vaia/ma, -ta, -n (vaia maa sisse, taguma)
vaist, -u, -u (loomusund, instinkt)
vaja/ma
vakánt/ne, -se, -set (vaba koht)
vaktsiin, -i, -i (tõvevastane pooke-ollus)
valev, -a, -at (hele, valge)
vall, -i, -i (kindlus)
val/ss, -si, -ssi, -sside, -sse
valuuta, -, -t (vääratus; rahavääring)
vanik, -u, -ut (pärg)
vanill, -i, -i (teatav taim, maitseaine)
vank/er, -ri, -rit, -rite, -reid
vap/p, -i, -pi (märk)
vap/per, -ra, -rat, -rate, -raid
vappu/ma, -da, -n, -sin (rap-puma)
vapprasti
vapsik, -u, -ut (vaablane)
vare, -me, -t, -mete, -meid
vargsi
varm, varmas (kärmas)
varru/kas, -ka, -kat, -kate, -kaid
vars, varre, vart, varte, varsi

var/ss, -sa, -ssa, -ssade, -ssu
vart, varda, varta (vilja-
peksuriist)
varu, -, - (tagavara)
vastand, -i, -it (vastupidine)
vastastikku
vastastiku/ne, -se, -st
vastus, -e, -t, -te, -eid
vastuvõtlik, -ku, -kku
veda/ma, -da, vean, veetud
veebr. = veebruar
veendu/ma, -da, -n (milleski
kindlale arvamusele jõud-
ma)
veen/ma, -da, -an, -sin, -nud
(uskuma panema)
veering, -u, -ut (raha)
veetlema, veedelda, veetlen
(meelitama, võluma, ahvat-
lema)
veetma, veeta, veedan (aega
mööda saatma)
vegetatiivne (taimeline)
vem/mal, -bla, -malt, -malde,
-blaid
ventiil, -i, -i (sulgklapp)
vertikaal/ne, -se, -set (püst-
loodis)
veteraan, -i, -i (vana, koge-
nud tegelane *võit* sõdur)
veterinaararst (loomaarst)
veto, -, -t (keeld; keeluõigus)
vetti/ma, -da, -n
vihja/ma, -ta, -n (mõista and-
ma)
vihur, -i, -it (tuulispea)
viiking, -i, -it, -ite, -eid (mui-
nasskandinaavia meresõitja,
merekangelane)
viit, viida, viita (tähis)
vil/gas, -ka, -gast (kärmas)

vinje/tt, -ti, -tti (ehispildike)
vintsklema, vintselda, vintsk-
len
violet/ne, -se, -set (lilla)
virtuoos, -i, -i (meisterlik
mängija muusikainstrumen-
dil)
visii/t, -di, -ti (külastus)
vitriin, -i, -i (vaatekast,
-aken; klaaskapp)
vkj. = vana kalendri järgi
vrd. = võrdle
vt. = vaata
vulgaar/ne, -se, -set (labane,
jäme)
või — abisõna; *või* eraldab
erilaadilisi mõisteid: isa või
onu, eile või täna
või/gas, -ka, -gast (võõrastav,
vastik, kole)
võlu/ma, -da, -n (paeluma,
kütkestama)
võra, -, - (puukroon)
võr/re, -de, -ret (võrdlusaste)
võõrastemaja
võõrsil
väh/k, -i, -ki, -kide, -ke
väike, -se, -st, -ste, -si (*ehk*:
väikse, väikset, väiksete,
väikseid)
väitma, väita, väidan (tõsi-
arvamusena esitama, kinni-
tama, et on tõsi)
väljak, -u, -ut (plats)
vältama, vältata, vältab
(kestma)
väl/tima, -tida, -din (kõrvale
hoiduma *või* põikama)
värbama, värvata, värban
(sõduriks väkke võtma)

värss, värssi, värssi, värsside,
värssse
väärika/s, -, -t (väärtusrikas,
aukartust äratav)
vääris, väärsa, väärsat (kal-
lis, väärtuslik)
vääriti (ebaõigelt)
vüf/el, -li, -lit (täring)

O

õ. = õhtul
õ.-a. = õppeaasta
õhk/kond, -konna, -konda
õhtu/ne, -se, -st, -ste, -si
õi/s, -e, -t, -te, -si
õkva (otse)
õpet. = õpetaja
õpihimuli/ne, -se, -st
õpil. = õpilane
õpiülesan/ne, -de, -net
õppeaine, -, -t
õppetöö
õp/pima, -pida, -in, -pisin,
-pinud, -itakse, -itud
õrrita/ma, -da, -n (ärritama)
õr/s, -re, -t, -te, -si
õsu/ma, -da, -n (sirbiga vilja
lõikama)
õudselt
õun, -a, -a, -te, -u
õõ/s, -ne, -nt, -nte, -si (õõn-
sus)
õõtsu/ma, -da, -n
õõtsuta/ma, -da, -n

Ä

ädal, -a, -at, -ate, -aid (pärast
niitmist uuesti kasvav hein)

ähma/ne, -se, -st (tuhm, se-
gane)
äkiline, äkitselt, äkki
ämb/er, -ri, -rit, -rite, -reid
ämblik, -u, -ku, -kude e. -e, -ke
ängista/ma, -da, -n (suruma,
pigistama)
ärgita/ma, -da, -n (hirmuta-
ma, ergutama)
ärkel, ärkli, ärklit (uuk, väike
lisaehtis katusel akna pai-
gutamiseks)
ärritama, ärritus
äsja (hiljuti)
äädika/s, -, -t

Ö

ö. = öösel
öi/ne, -se, -st, -ste, -si
ökonoomia, -, -t (majandus-
õpetus; kokkuhoidlikkus)
ööbik, -u, -ut, -ute, -uid
ööbi/ma, -da, -n (ööd veetma,
öömajale jääma)

Ü

üh. = ühing
üha (ühtelugu, ikka)
ühik, -u, -ut (aja-, ruumi-,
mõõdu- jne. üksus)
üks, ühe, ühte e. üht, ühtede,
ühtesid e. üksi
ükslui/ne, -se, -st, -ste, -si
ülbe, -, -t (kõrk, upsakas)
ülekohtu/ne, -se, -st, -ste, -si
üliõp. = üliõpilane
üllas/s, -, -st, -ste, -id (suur-
sugune)

ülle, üll, ült (selga panema,
seljas olema, seljast võt-
ma — riideist kõneldes)
ümbri/k, -ku, -kku, -kkude
e. -ke, -kke
ümmargu/ne, -se, -st, -ste, -si
üpris (väga)

ürik, -u, -ut (dokument)
ürita/ma, -da, -n (ette võtta
püüdma)
ütleva, ütelda e. öelda, ütlen,
üteldakse e. öeldakse, üteldud
e. öeldud
üürike, -se, -st, -ste, -si

Sisukord.

I. VAREM ÕPITU KORDAMINE JA SÜVENDAMINE

1. Häälikuõpetus

	Lk.
Häälik ja täht	3
Võõrhäälikud	3
h sõna algul	7
Helitud häälikud	7
g, b, d erandlik märkimine helitute häälikute kõrval	8
Liht- ja liithäälikud	10
Häälikute vältus	10
Kolmanda välte erandlik kirjutamine	14
Kaksiktäishäälikute välted	16
Häälikute vältus kaashäälikute ühendeis	16
Kaksiktäishäälikule või pikale täishäälikule järgnev kaas- häälik	18
Erandlik kaashäälikute ühend kahekordse tähega	18
Sõnavälde	23
Vältevead	25
Astmevaheldus	26
Harjutusi kordamiseks	32

2. Vormiõpetus

Käändsõnad	35
Päris- ja üldnimed	37
Käänamine	43
Põhikäänded	43
Peakäänded	44
Käänamine tüüpsõnade järgi	45
Astmevahelduseta sõnade käänamine	46
puu-, koi-tüüp	46
nimi-tüüp	48
seminar-tüüp	49

	Lk.
kõne-, tubli-tüüp	50
number-tüüp	51
raamat-tüüp	51
ne- ja s-lõpulised sõnad	55
Astmevahelduslike sõnade käänamine	60
Nõrgenevad tüved	61
Tugevnevad tüved	65
Mitmuse osastav	68
Kordamisharjutusi	73
II. PÖÖRDSÕNA	
Pöördsõna tähendus ja osa lauses	77
Pöördsõna muuted	78
Ajad	79
Kõneviisid	81
Jaatav ja eitav kõne	82
Isikuline ja umbisikuline tegumood	82
Käändelised muuted	84
Kaudne kõneviis	89
Käskiv kõneviis	92
<i>ma-</i> ja <i>da-</i> tegevusnimi	94
Kesksõnad	96
<i>tu-</i> lõpuline omadussõna	101
Tegijanimi	103
Pöördsõna põhivormid	106
Pööramine tüüpsõnade eeskujul	110
Astmevahelduseta pöördsõnad	111
Astmevahelduslikud pöördsõnad	118
Täiendavat pöördsõnade õigekeelsusest	123
Kordamisharjutusi	124
Määrsõnad	132
Kaassõnad	134
Sidesõnad	136
Hüüdsõnad	137
III. TULETUSÕPETUS	
Sissejuhatus	139
Tuletusliited	141
Sõna osad	141
Käändsõnade liiteid	143

	Lk.
1. Nimisõnad	143
a) Isikut ja tegijat väljendavad liited	143
b) Kohta, ala ja kogu „ „	144
c) Tegevust või tegu „ „	145
2. Omadussõnad	148
3. Pöörd sõnad	150

IV. LIITSONA NING KOKKU- JA LAHKUKIRJUTAMINE

Nimetavaline ja omastavaline liitumine	153
Kokku- ja lahkukirjutamine	156
1. Käändsõnad	156
2. Pärinimed	159
3. Käänd- ja abisõnad	161
4. Pöörd- ja abisõnad	162
Kordamisharjutusi	164
Sõnastik	170

IV, parandatud trükk.

*Vastutav ja keeleline
toimetaja V. Ordlik.*

*Tehniline toimetaja
E. Lellep.*

Ladumisele antud 25. IV 1950.
Trükkimisele antud 10. V 1950.
Trükkiarv 16.000. Paber 56×79, ¹/₁₆.
Trükipoognaid 12,75. Formaadile
60×92 kohaldatud trükip. 10,2.
Arvutuspoognaid 11,40. MB-03323.
Trükkikoda „Hans Heidemann“,
Tartu, Vallikraavi 4.
Tellimise nr. 1262.

На эстонском языке.

К. Праакли, Учебник эстонского
языка для VI класса.

Hind rbl. 3.85

Rbl. 3.85

A-18514

TÜ RAAMATUKOGU



1 0300 00454183 7